

Landgoed Bruggelen te Beekbergen

Cultuurhistorische analyse
en waardenstelling

Albers Adviezen Historische Parken

Anja Guinée – Landschapsarchitectuur

Landgoed Bruggelen te Beekbergen

Cultuurhistorische analyse

Opdrachtgever: Geldersch Landschap & Kasteelen

Contactpersoon: Ciska van der Genugten

December 2020

Auteurs:

Dr. Lucia Albers

Ir. Anja Guinée

Albers Adviezen historische parken
Hietveldweg 25
7361 AB Beekbergen
055-5061395 / 0651003231
info@AlbersAdviezen.nl
www.historischeparken.nl

Anja Guinée – Landschapsarchitectuur
Statensingel 92A
3039 LS Rotterdam
010-4657171 / 0613254293
awj.guinee@kpnmail.com

Inhoud

Algemene gegevens	6
Inleiding	7
1 Voorgeschiedenis - de vorming en het gebruik van het landschap tot 1871.....	9
1.1 Geomorfologie en bodem	9
1.2 Middeleeuwse bewoning	11
1.3 Rechtplaats in het Engeland Holt.....	13
1.4 Markegronden Engelandholt ofwel de Bruggelermark	14
2 Landgoed Bruggelen vanaf 1871, van heide naar bos.....	27
2.1 1871-1873 J. Voorhoeve.....	27
2.2 Groen van Prinsterer en erfgenamen.....	30
2.2.1 1873 – 1876 Mr. G. Groen van Prinsterer	30
2.2.2 1876–1879 Elisabeth van der Hoop.....	34
2.2.3 1879-1900 Neven en nichten van Groen, de kinderen Philipse	34
2.3 1900-1946 dr. Jan Ooster	40
2.4 1947–heden Stichting Geldersch Landschap & Kasteelen	49
3 Cultuurhistorische elementen nu.....	59
3.1 Beleving door wandelaar/recreant	59
3.2 Aanwezige cultuurhistorische elementen.....	60
4 Samenvatting en conclusies	69
5 Cultuurhistorische en tuinhistorische waardering.....	73
6 Aanbevelingen.....	79
7 Documentatie.....	81
Bijlage 1 Instructie voor de bosbeheerder van de Veluwe en de Veluwezoom, 1685.....	83
Bijlage 2 Vakkenkaart en aanvullende foto's cultuurhistorische elementen.....	84
2.1 Boswachterswoning en omgeving (vak 9).....	85
2.2 Grafheuvels, historische wegen, verdwenen sprenge en wal.....	86
2.3 Verdwenen boerderijen	87
2.4 Banier van het kruis; omwalde rechthoek aan Engelandholt (vak 21-23).....	89
2.5 Herenhul (vak 24 i)	92
2.6 Lanen en 'park' in de buurt van de Noorse huizen	95
2.7 Arboretum (25 s)	98

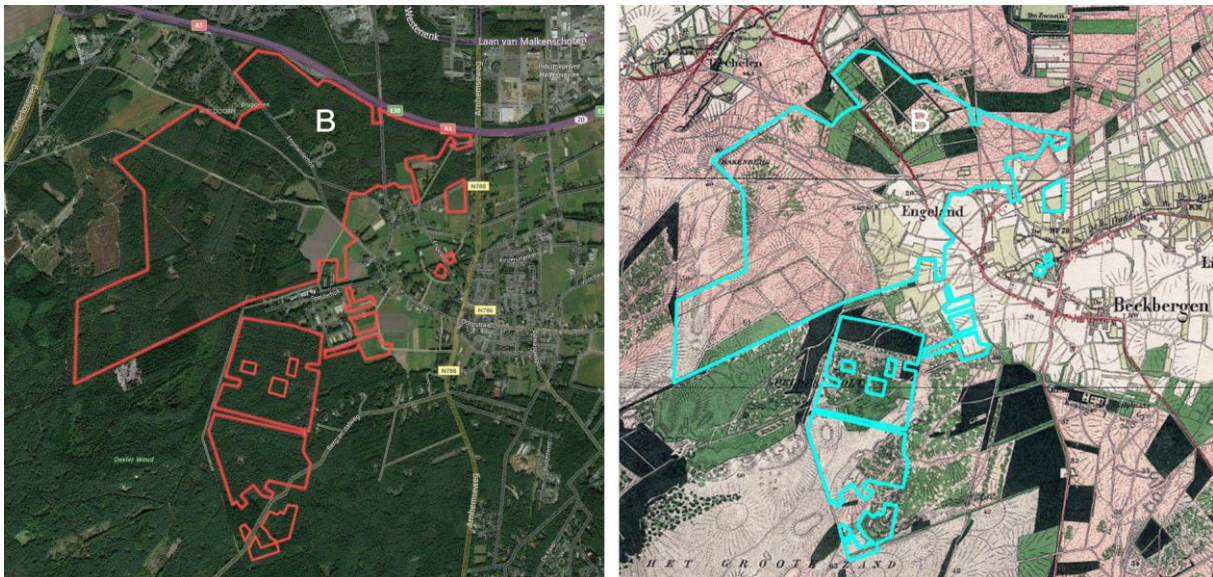
Algemene gegevens

Adres landgoed Bruggelen: Englanderholt, 7361CZ Beekbergen

Het totale oppervlak van Bruggelen bedraagt 453 ha, de kern van het landgoed ca. 55 ha.

Locatie studiegebied op Google Maps

Contour terrein Bruggelen met daarin het studiegebied (B) op recent satellietbeeld en op topologische kaart van ca.1900. Door de aanleg van de A1 is een puntje van het noordelijke deel van Bruggelen afgesneden.

Inleiding

Bruggelen is een gebied van Geldersch Landschap & Kasteelen dat ligt aan weerszijden van de weg Beekbergen-Ugchelen. Engelandersholt is de historische naam voor het gehele bosgebied. Het landgoed Bruggelen beslaat een klein deel daarvan in het noordwesten, ten noorden van de weg Engelandersholt.

Het landgoed telt een zestal historische huizen, waarvan twee rijksmonument (Noorse huizen)¹ en twee monumenten van de gemeente Apeldoorn (garage en landbouwschuur/woning). Twee 19de eeuwse dienstwoningen zijn geen rijks- of gemeentemonument).

Het landgoed Bruggelen heeft niet alleen een grote tuin bij de monumentale huizen, maar ook een aanleg die interessant is bezien vanuit de tuin- en parkhistorie en een nog veel oudere historische plek, de Herenhul.

Na het zicht op het grote geheel wordt vooral het kerngebied van Bruggelen beschreven en in kaarten opgetekend in dit rapport.

Veel cultuurhistorische gegevens, van een groter gebied, zijn al beschreven in het rapport van de Sectie Archeologie Gemeente Apeldoorn SAGA-rapport 8, *Het verborgen verleden van het Engelandersholt, 2016*.

Jan Holwerda deed onderzoek in het kadastraal archief voor kaarten na 1870.

---

¹ De Noorse huizen Engelandersholt 18 en Engelandersholt 20 zijn rijksmonument (monumentnummers 514553 en 514554). Uit de Monumentbeschrijvingen:

“Beide woonhuizen bevinden zich op één erf dat via een lange oprit vanaf de Engelandersholt te bereiken is. Rondom beide panden bevindt zich een ruime, aangelegde, tuin met diverse boom- en struiksoorten, waaronder een Sequoia.” “Beide huizen op dit erf hebben een grote ensemblewaarde en versterken elkaar. De ruime tuin die de panden omringt geeft het geheel een landelijke uitstraling.”

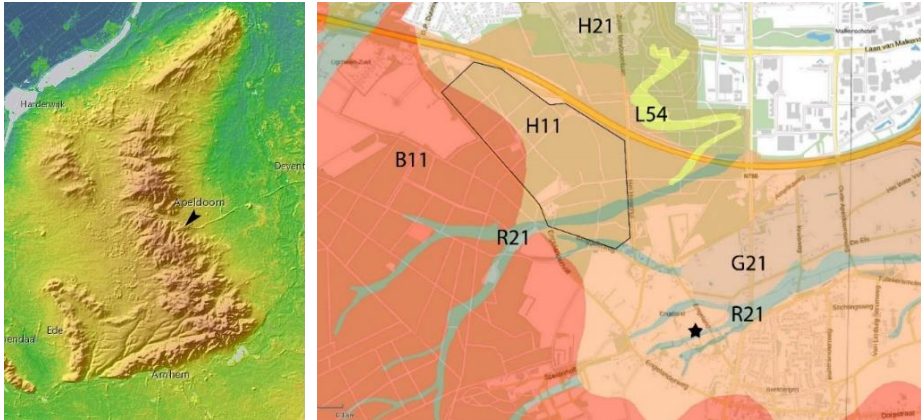

1 Voorgeschiedenis - de vorming en het gebruik van het landschap tot 1871

1.1 Geomorfologie en bodem

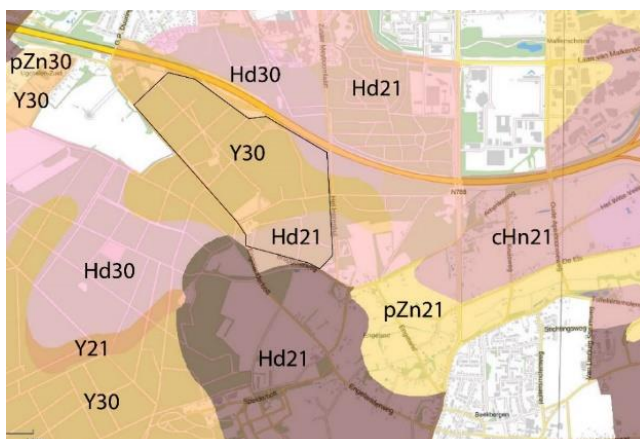
Het studiegebied ligt op de oostelijke flank van de stuwwal van de Veluwe, op een stuwwalglouing met vrij vlak reliëf. De heuvel van de Herenhul is eigenlijk maar een kleine opwelling in de glooiing.

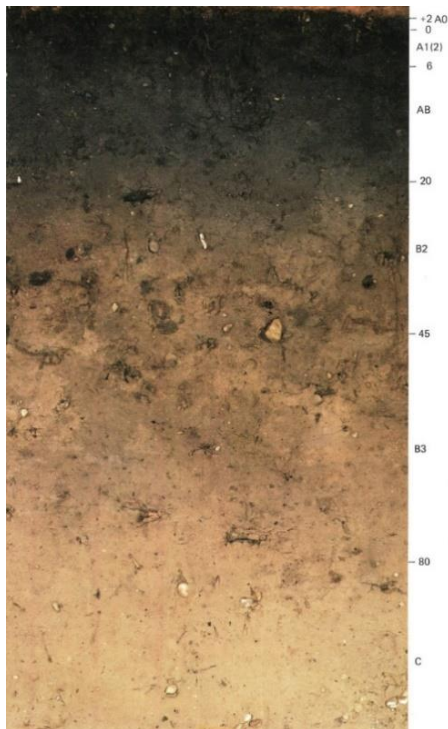
Links de stuwwal van de Veluwe in het actueel hoogtebestand van Nederland (AHN) gecombineerd met de *hillshade* (3D weergave). Rechts: uitsnede van de geomorfologische kaart, met legenda-eenheden. Het studiegebied ligt binnen de zwarte contour. Het zwarte sterretje geeft de enk van het buurtschap Engeland aan.

B11	Stuwwal, reliëf met flauwe lange hellingen
G21	Daluitspoelingswaaiers
H11	Stuwwalglouing, vrij vlak laaggelegen reliëf
H21	Glooiing van sneeuwmeltwaterafzettingen, vrij vlak laaggelegen reliëf
L54	Landduinen met bijbehorende vlakten en laagten
R21	Droogdal, ondiep

Op de volgende kaart is te zien dat in het studiegebied twee bodemtypen voorkomen: holtpodzolgronden en haarpodzolgronden. Beide komen veel voor op de hogere zandgronden. (Een 'haar' is een hogere plek in het landschap).

Hd21	Haarpodzolgronden, leemarm en zwak lemig fijn zand
Hd30	Haarpodzolgronden, grof zand, grind ondieper dan 0,4 m beginnend
cHn21	Laarpodzolgronden, leemarm en zwak lemig fijn zand
pZn21	Gooreerdgronden, leemarm en zwak lemig fijn zand, grof zand of grind beginnend tussen 0,4 en 1,2 m -mv en tenminste 0,4 m dik
pZn30	Gooreerdgronden, grof zand, grind ondieper dan 0,4 m beginnend
Y21	Holtpodzolgronden, leemarm en zwak lemig fijn zand
Y30	Holtpodzolgronden, grof zand, grind ondieper dan 0,4 m beginnend

Profielbeschrijving

+2 A0 0 A1(2) 6 AB 20 45 B2 80 B3 80 C	<p>AO +2-0 cm Strooisellaag, bestaande uit gedeeltelijk verteerde en onverteerde bladeren (vooral eikebladeren).</p> <p>Al(2) 0-6 cm Zeer donker grijs (10YR2.5/1), humusrijk, sterk lemig, grof zand. Er komen veel grijze, afgeloogde zandkorrels voor, maar het loodzandkarakter van deze laag is door het hoge humusgehalte 'verborgen'.</p> <p>AB 6-20 c Overgangslaag, gekenmerkt door een geleidelijke afname van de hoeveelheid loodzandkorrels en een geleidelijke kleuromslag van grijs naar bruin.</p> <p>B2 20--45 cm Donkerbruin (10YR3,5/3), matig humeus, sterk lemig, grof zand. De zandkorrels zijn omhuld met ijzerhuidjes en de humus ligt als mullachtige moder, vermengd met de zeer fijne minerale delen, tussen de zandkorrels.</p> <p>B3 45-80 cm Zeer geleidelijke overgang naar de weinig veranderde ondergrond; lichter van kleur en minder humeus dan de B2.</p> <p>C > 80 cm Lichtbruin (10YR5/4), uiterst humusarm, zwak lemig, grof zand met ijzerhuidjes om de zandkorrels.</p>
---	--

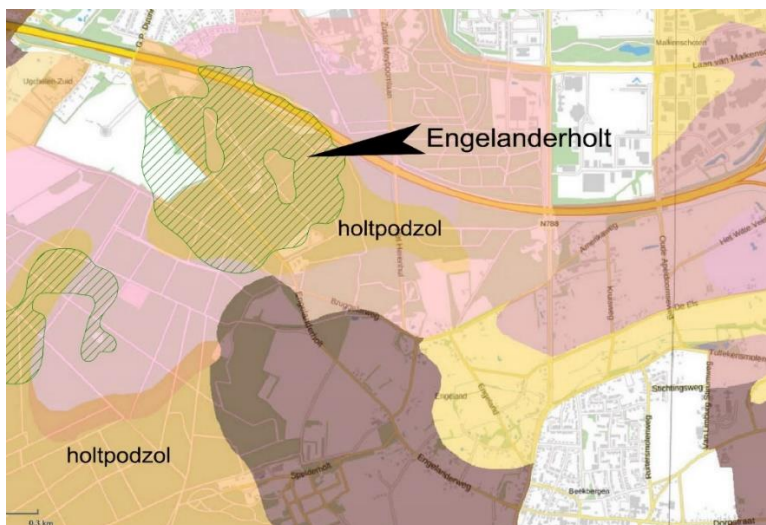
Het gehele profiel bevat enig grind en is kalkloos.

Bodemprofiel holtpodzol (niet uit studiegebied). (De Nederlandse bodem in kleur, p. 33)

Het na de laatste ijstijd op de zandgronden ontwikkelde bos van bleef alleen in stand op plaatsen waar het actief werd beschermd. Daarbuiten veranderde de Veluwe vanaf de middeleeuwen steeds meer in een uitgestrekt heideland met verspreide stuifzandvlaktes. (Zie ook 1.5).

Aan het begin van de 19^e eeuw was het bos in het studiegebied al heel lang geen natuurlijk eikenbos met opgaande bomen meer, zelfs geen hakhoutbos meer. Door te intensief gebruik en bodemverarming was het gedegenererd tot heide met struiken ofwel een heel open strubbenbos. Waarschijnlijk was het 19^e-eeuwse Engelderholt ook kleiner dan het bosgedeelte dat in de middeleeuwen Braclog werd genoemd.

Wanneer de globale omvang van het 19^e-eeuwse strubbenbos wordt gecombineerd met de bodemkaart, wordt zichtbaar dat veel oud bos al vroeg in de geschiedenis is verdwenen.

Strubbenbos Engelderholt op de bodemkaart geprojecteerd. De grenzen van de holtpodzolen, zijn mogelijk oude grenzen tussen bos en de omringende droge heidevelden.

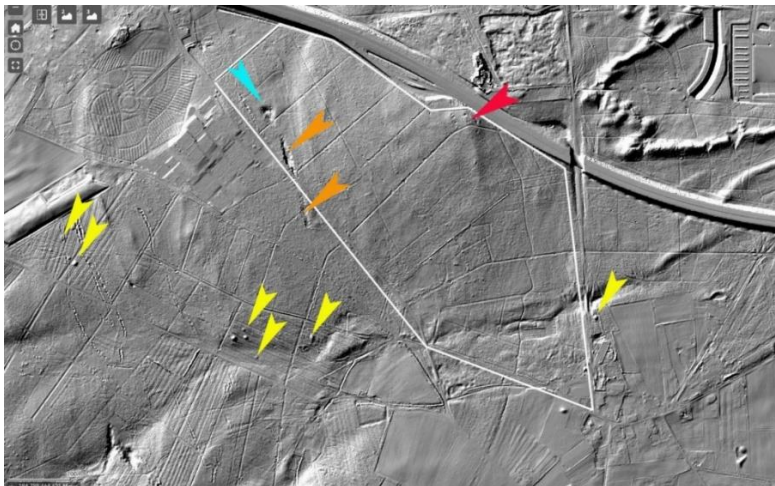
1.2 Middeleeuwse bewoning

In de Romeinse tijd (1^e-3^e eeuw) was de oostrand van de Veluwe weinig bewoond, maar in de vroege middeleeuwen (700-1000) bestond al de buurschap Engeland, zoals blijkt uit een schenkingsbrief uit 801². Daarin wordt namelijk een grote hoeve met tuin of boomgaard – aangeduid in het Latijn als *curtile* - in de buurschap Engeland – *villa que dicitur Engelandi*³ - met bijbehorende rechten en een twaalfde deel van het bos Braclog – *duodecimum partem in silvan que dicitur Braclog* - door ene Hrodulfus geschonken aan de abdij van Werden (nu stadsdeel van Duisburg.) Deze abdij werd in 799 gesticht door de missionaris Liudger, die uit een Friese familie afkomstig was.

Volgens een auteur in de Apeldoornsche krant van 1934⁴ was de bedoeling van het geschonken gebied dat er een christelijke kerk werd gebouwd (bij voorkeur op de plaats van het heidense heiligdom) en getuigde de omstandigheid dat in het Engelandersholt geen christelijke kerk stond, van het sterke verzet op de Veluwe tegen de kerstening. (Het gehucht Engeland kreeg nooit een kerk).

Braclog⁵ was het noordelijk deel van het Engelandersholt. De naamgever van het bos, de buur(t)schap Engeland, was gelegen aan de Oude Beek. Er werden in het verleden veel historische verklaringen gegeven voor het ontstaan van de naam Engeland. De betekenis is echter landschappelijk, 'Engelant' betekent akker (enk) of grasland (eng).

Op de huidige AHN-hillshade weergave van het terrein is de top van de heuvel te zien die vanaf de 19de eeuw Herenhul werd genoemd, naar de rechtbank (klaarbank) waar de heren van de Veluwe bijeen kwamen. In 1874⁶ werd verondersteld dat de aanwezige kuilen konden zijn ontstaan door het opzetten van de banken voor de 'klaringen'. Tevens dat een herder er zijn schuilplaats in maakte.

Aercheologische vindplaatsen ⁷ Witte lijn = kern Bruggelen. Gele pijlen = (groepen van) grafheuvels, Oranje pijlen = leemkuilen. Rode pijl = nog niet verklaarde kuilen op top Herenhul. Blauwe pijl = onduidelijk gat, leemkuil/bomkrater uit WOII?

² De brief is opgenomen het *Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutfen tot op den slag van Woeringen 1288*, Mr. L.A.W.J. Sloet van Beele, 1872.

³ Een buurschap is een formele samenwerking/bestuursvorm van burenen. De Buurschap Engeland was niet hetzelfde als de latere marke. De markegenoten/aandeelhouders hoefden niet in de buurschap te wonen.

⁴ *Apeldoorn voor tweeduizend jaar*, Nieuwe Apeldoornsche Courant 12-01-1934.?

⁵ SAGA rapport: Brac is kreupelhout of struikgewas, log is –lo, dus Kreupelhoutbos. Dus ook de naam Braclog duidde al op hakhout of struikenbos.

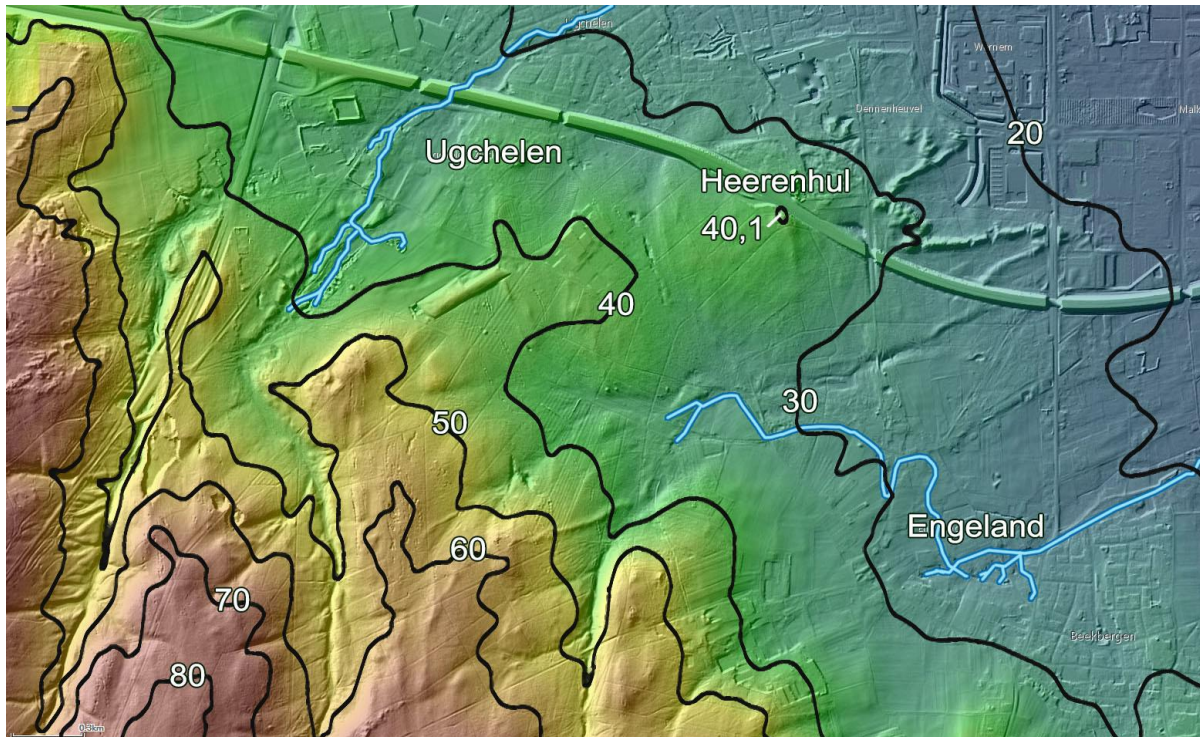
⁶ Th. H. F. van Riemsdijk, *De hooge bank van het Veluwe landgericht te Engelandersholt*, proefschrift Utrecht, 1874.

⁷ naar Cultuurhistorische waardenkaart, *Beheervisie Bruggelen*, GLK 2018, p.10.

Rondom het studiegebied waren verschillende beken: de Oude Beek, de Ugcheler beek, de Klarenbeek en een sprenghoofd die water naar Apeldoorn leidde voor de (papier) molens aldaar.

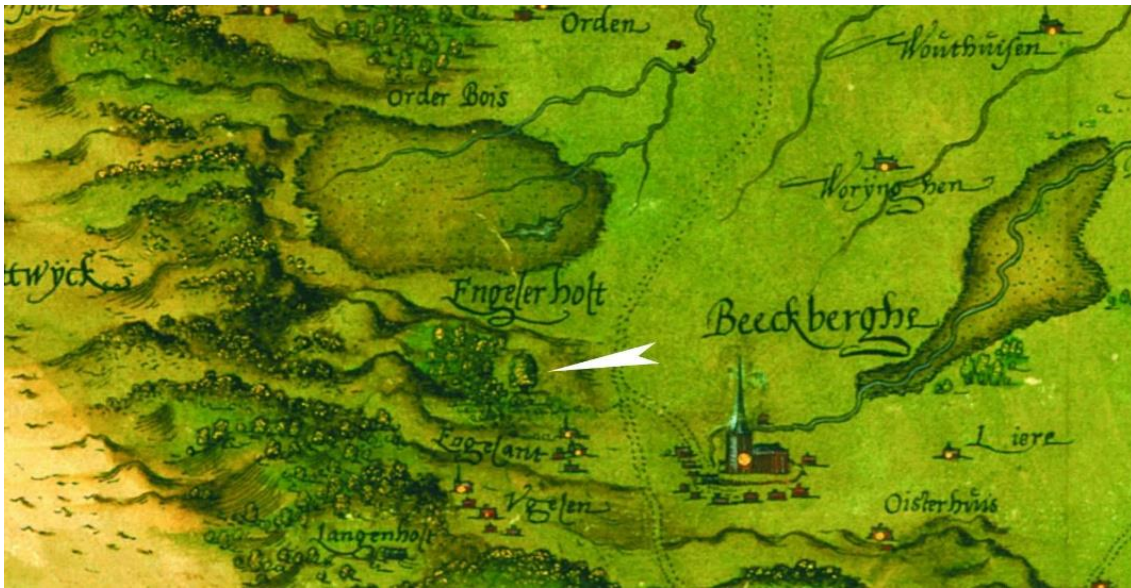

Engeland, brongebied van de Oude Beek. Rechts: ijzer in het brongebied van de Oude Beek

De AHN, met daarover hoogtelijnen uit 1953 geprojecteerd, toont de oude smeltwaterdalen en de brongebieden van de natuurlijke beken en sprenghoofden waaraan Ugchelen en Engeland ontstonden. De oude waterloop ten noordwesten van Engeland is nu droog.

1.3 Rechtplaats in het Engelder Holt

Detail van de kaart van Christian sGrooten uit 1573. (Archief Brussel). De grote boom waar de witte pijl op wijst symboliseert waarschijnlijk de rechtsplaats op de hogere plek die later Herenhul werd genoemd.

In 1573 komt op de kaart van de Veluwe door Christian sGrooten de naam *Engeler holt* voor ten zuiden van het brongebied van de beken naast de namen *Engelant* en *Ugelen*, buurtschappen die elk met enkele huisjes zijn weergegeven.

De heuvel in het bos van het studiegebied is een paar eeuwen lang de plaats geweest waar besturende vertegenwoordigers van gebieden (ambten) op de Veluwe en de Betuwe bijeenkwamen voor de zittingen van de hoge rechtbank van de Veluwe. Vanaf het begin van de dertiende eeuw zijn schriftelijke bronnen daarover bekend, maar wellicht vonden de rechtszittingen hier al veel eerder plaats, zoals Ciska van der Genugten⁸ aangeeft. Oorspronkelijk zal er op de plaats van de Herenhul wel een Germaanse (Salisch-Frankische) heilige plek zijn geweest waar niet alleen religieuze rituelen plaatsvonden maar ook werd vergaderd, rechtgesproken, gehandeld, gefeest, enz. De locatie, in of aan de rand van het toen nog indrukwekkende eikenwoud, zal gekozen zijn vanwege de iets hogere plek in de flank van de stuwwal, midden op de Veluwe waar een noord-zuid- en oost-west route elkaar kruisten.

In de geschiedenis wordt de naam Engelderholt gebruikt, zowel voor het bos als voor de plaats van de klaarbank. In de 19de eeuw krijgt de plaats van de klaarbank de naam Herenhul (de heuvel van de heren). Om verwarring met het bos en de latere straatnaam Engelderholt te voorkomen gebruiken wij de naam Herenhul.

Op de Herenhul werd recht gesproken vanaf 1243 tot 1626. De Hoge rechtbank van het landgericht ofwel Klaringbank (klaring= eindvonnis) werd er gehouden, twee maal per jaar over het rechtsgebied van de Veluwe, waarbij de graaf van Gelre aanwezig was. In 1447 was het Hof van Gelderland te Arnhem opgericht, maar de edelen kwamen liever als vanouds bijeen op de heuvel bij het bos, de heuvel zelf was waarschijnlijk toen al kaal⁹ en had een vrij grote vlakke top, waarop voldoende plaats was om de houten rechtbank op te zetten en de nodige gedelegeerden konden plaats nemen op de

⁸ Zie Ciska van der Genugten, "Herenhul, rechtspraak in het Engelderholt", SAGA rapport 8 p.86-92. Voor de houten constructies: Marijn van der Gaag en Bram van de Pas, "De klaarbank", idem, p.93-100.

⁹ J.Buis, *Historia Forestis: Nederlandse bosgeschiedenis*, 1985, deel 1, p.11.

voor hen bestemde plek.¹⁰

De heuvel werd ook gebruikt om de nieuwe graaf, later hertog, van Gelre in te huldigen. De Veluwe ridders (ambtsjonkers) werden dan opgeroepen hier bijeen te komen. Een vergelijkbare plaats waar de graven van Holland werden gehuldigd, bevond zich te Heemskerk (het Huldtoneel).

In 1620 werd de rechtbank op deze locatie officieel beëindigd.¹¹ Men vond de Herenhul inmiddels te afgelegen en de (soms langdurige) zittingen in de open lucht onpraktisch. Na de beëindiging zou in 1626 toch nog een bijeenkomst plaats vinden, blijkens een akte van commissie door burgemeesters, schepenen en raad van de stad Harderwijk aan Wolter van Wynbergen om uit haar naam de bank in Engelderholt te helpen spannen, maar voor deze laatste maal werd dispensatie verleend. Daarna was het wel gedaan met de rechtbank op de Herenhul.¹²

De rechtelijke uitspraken op de Herenhul werden in 1740 nog erkend, zoals blijkt uit het boek met Jurisprudentie in het Vorstendom Gelre en de Graafschap Zutphen.¹³ Bij de hoger beroepen – *Appelen- De beraemingen op de Appellen aen Engelder Holt op de Veluwe sijn bij de Landschap geapprobeert, als bij het Landregt cap. 23. L.R. d.d.14 mey 1620*. Dat wil zeggen: de Uitspraken op de rechtszaken die op de rechtbank in het Engelder holt zijn afgehandeld, zijn door de Lantschap - het gezaghebbende lichaam boven de provincie - goedgekeurd.

1.4 Markegronden Engelderholt ofwel de Bruggelermark

De Herenhul lag in de Bruggelermark of Engelder Marcke of Engelder holt. Deze drie namen worden alle gebruikt voor hetzelfde gebied. In *Het verborgen verleden van het Engelderholt* is een hoofdstuk geweid aan *De Marken*.

Bos

Het gebruik van de gemeenschappelijke bossen en heidevelden was sinds de late middeleeuwen, de tijd dat de rechtplaats nog functioneerde, streng gereguleerd en vastgelegd in zogeheten markeboeken of willekeuren.¹⁴ De eerste willekeuren van de Engelder mark dateren uit 1523, de volgende uit 1543, 1547 enz. tot 1746.¹⁵

In de Engeldermark gingen veel van de regels over het verdelen van het hout. Daarover hadden de holtrichter en de houtvester de leiding. Zij blesten voor de jaarlijkse holtdeling de te oogsten stammen met een speciale bijl (bewaard in de kerk van Beekbergen) en de houtvester zag, met hulp van assistenten (gezworenen) toe op het kappen van ieders deel door elk der gezamenlijke eigenaren.

Er waren ook regels over het hoeden van dieren in het bos. Voorkomen moest worden dat vee de na een holtdeling weer uitlopende hakhoutstoelen kaalvrat. Alleen de holtrichter mocht in het Engelderholt na 1551 zijn varkens laten akeren. (Buis, p.431).

In het gerechtsboek van J. Schrassert van 1740 vinden we de regulering en strenge straffen terug: heide mag alleen met stro gebonden worden, niet met eikenhout en twijgen. *Wie heydebrand stigt, verbeurt lijf en goed (met vuur gestraft of andere swaere lijfstraffe)*. (p. 240). Men mag geen schapen

¹⁰ 1874 -4-11 Apeldoornsche courant (Delpher).

¹¹ Jac. Anspach, *De Bruggelermark*, 1899, p.67-73 van onbekend tijdschrift, coll. GLK.

¹² Zie Ciska van de Genugten, "Herenhul, rechtspraak in het Engelderholt", SAGA rapport 8 p.91. De akte wordt bewaard door het Historisch Centrum Overijssel.

¹³ Mr Johan Schrassert, *Codex Gelro Zutphanicus ofte Handboeck, Vervattende het Summier van veel saecken de Politie ende Justitie in den Furstendom Gelre en de Graafschap Zutphen betreffende*. Harderwijk Willem Brinkink, 1740.

¹⁴ Artikel 5 Ben Teule, De Marken, in Saga rapport 8, p.30-35.

¹⁵ Archief van het Engelderholt of de Bruggelermark.

weiden of hoeden op afgebrande heidevelden voor de tijd van drie jaren (p.436).

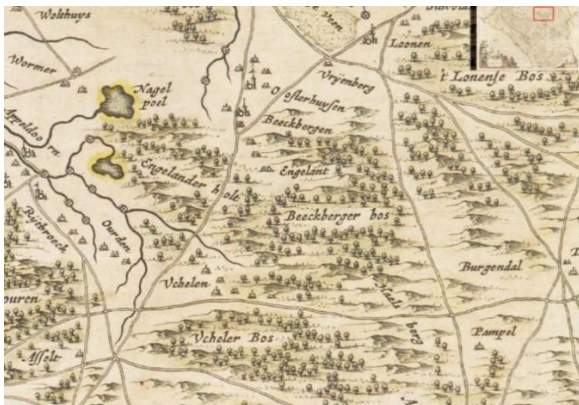
De landsheer zal een goede brandmeester aanstellen, *die de velden en landen getrouwelyck bewaert voor brand en bevrijginge der sanden, enz.* (1532, p.425). *Het keeren der sanden is ten laste van yder district; tenzij de kosten te zwaar worden om die alleen te dragen.* Dan moet het Ampt bijstaan (1691. p.425). In 1738 wordt afgekondigd dat het verboden is hout te kappen of te stelen, buiten kennis van de eigenaar of rechthebbende *tuynen (omheiningen) boomen, heysters, akkermaal enz. sonder onderscheyt van wat nature van hout of onhout het zy, uyt te trekken, af te houwen of te beschadigen*, voor een boete van 500 guldens, al is het tien jaar daarna, de helft voor de aangever, de helft voor de officier (1738, p.265).

De *Instructie voor Dirck Ottens Boscbewaerder van Veluwen en Veluwezoom*, d.d. 18 nov 1685, is als bijlage toegevoegd.

Ontbossing en begin heideontginning

Hoewel het doel van alle regels was om het bos in stand te houden, ging het door de continue 'roof' van hout, waar geen bemesting tegenover stond, toch geleidelijk in vitaliteit achteruit. De aanvankelijk aaneengesloten bossen werden kleinere, van elkaar gescheiden male- of markebossen. Terwijl het Ugcheler bos als hakhoutbos in stand bleef, werd het Engelderholt steeds ijler en veranderde in heide met eikenstruiken of -strubben. Dat stadium werd mogelijk al in de 18^e eeuw bereikt. Historische kaarten in chronologische volgorde laten de ontwikkeling zien.

Op kaarten uit de 16de en 17de eeuw is te zien dat het Engelderholt nog deel uitmaakte van een aaneengesloten bosgebied.

1667 Uitsnede uit de kaart van Blaeu. Het noorden is links. 1667 (Website Universiteit van Minnesota)

Links uitsnede van een kaart van vóór 1700 (*Carte particulière des environs de Zutphen et Doesburg*, maker onbekend, Gelders archief) Rechts een uitsnede van een kaart uit 1693 (*La Veluwe, La Betuwe, et le Compté de Zutphe dans le Duché de Gueldre*, Gelders archief). Het bosdeel dat Engelderholt wordt genoemd is met een blauwe pijl aangegeven.

Op 18de-eeuwse kaarten is het Engelder holt gescheiden van het Ucheler bos en het Beekbergerbos.

1741 Uitsnede uit de *Nieuwe kaart van 't Kwartier De Veluwe*," door J. Keizer, uitgegeven te Amsterdam door Isaak Tirion. (Gelders Archief) Het "Engelderholt" is niet meer verbonden met de omringende bossen.

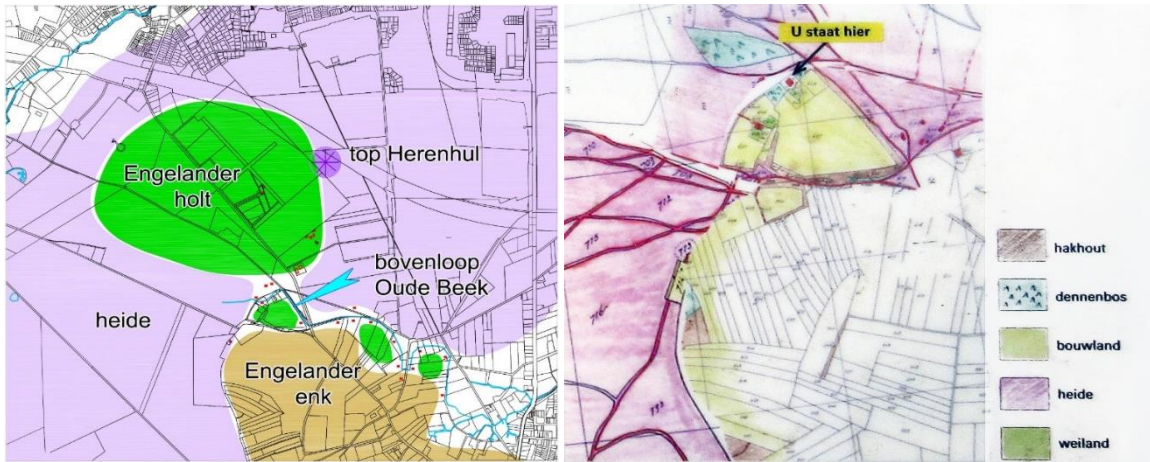

1748 1762 Willem Leenen, uitsnede uit *Caart der lommitten van de hooghen vrye heerlyckhydt van het Loo*. Bij de blauwe pijl ligt de Herenhul.

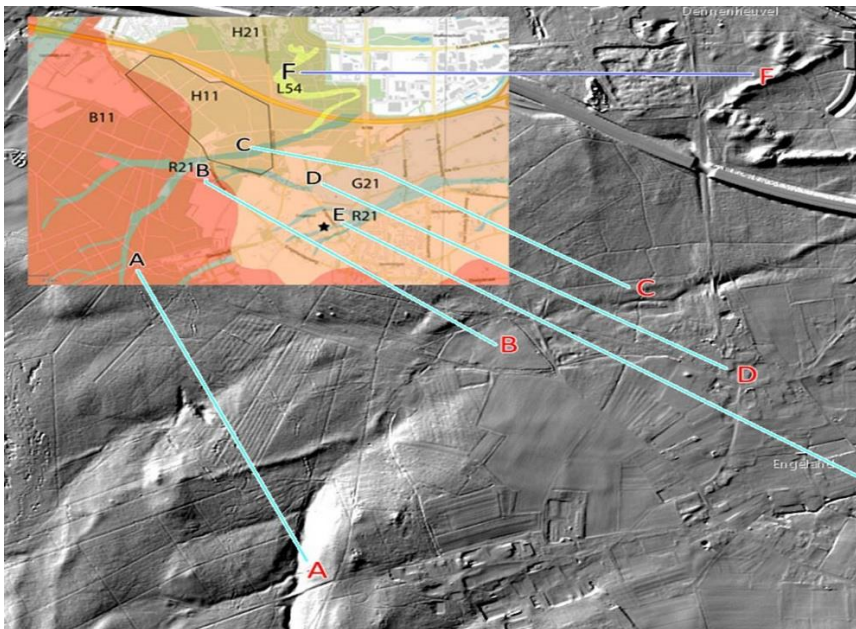
De kaart van de Heerlijkheid Het Loo uit 1748-1762, getekend door Willem Leenen, toont het Engelderholt als een bos waar meerdere wegen doorheen lopen. In het Engelderholt staat geschreven *Ucheler Struijcke Bosch*. Struijcke betekent hetzelfde als brac of strubbe (afgehakt, beknot, kreupel. Strubbenbos is kreupelhout of hakhout. Van Dalen, 1984).¹⁶ In de noord-oosthoek van het Engelderholt is de eerdergenoemde sprengebeek getekend. De Herenhul ligt buiten het bos. (Zie de blauwe pijl.) Alle woningen zijn afzonderlijk ingetekend. Bij de erven liggen vele kleine hakhout-/geriefbosjes. Een waterloop verbindt erven aan de rand van het Engelderholt met de rest van de buurtschap.

¹⁶ In het SAGA rapport wordt (p. 25) wel onderscheid gemaakt tussen hakhoutstoven en strubben – losstaande stammen met dezelfde genetische achtergrond, vaak op een heuveltje van ingestoven zand.

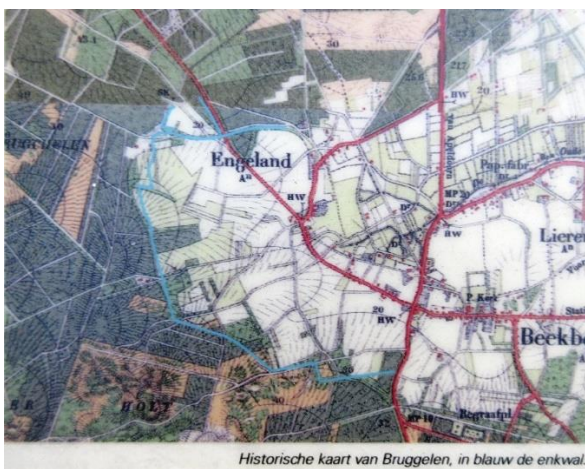

Links de bossen in 1748 op de kaart van W. Leenen geprojecteerd op de huidige topografie. Rechts: het kleine bos aan de noordkant van de Engelder enk (lichtblauwe pijl) veranderde in een enk. (Reconstructie door GLK, tekening van informatiebord).

De ligging van de historische beken, sprengbeken, erven en enken hangt samen met de geomorfologie. De droogdalen op de geomorfologische kaart (code R21) zijn goed zichtbaar op de hillshade. (L54 zijn landduinen).

De kleine enk uit de tweede helft van de 18^e eeuw werd ook omwald. De enkwal werd door GLK getekend op de topkaart van 1911. (Kaart GLK op informatiebord)

Op de kaart van de Veluwe van M.J. de Man, gekarteerd tussen 1802 en 1812, hebben de hakhoutbossen geen duidelijke contour. Mogelijk gingen ze aan de randen al geleidelijk over in de heide eromheen en waren er grote open plekken in het bos ontstaan.

1807-1812 M.J. de Man. De donkere vlekken met stipjes geven de restanten van het Engeland holt weer. De kleine gele bossen op de kaart zijn particuliere hakhoutbossen (info HisGis). De rode pijl wijst op de Herenhul.

1815 (Topotijdreis) Gelet op de wegen tussen Engeland en Uchelen lijkt het Engeland holt nog kleiner geworden.

Bij de karteringen voor het kadaster, die plaatsvonden in 1827 door de landmeters C. de Jongh en G. de Hartog¹⁷, werd voor de te betalen grondbelasting genoteerd wat het grondgebruik van percelen was en wat de kwaliteit. In de oorspronkelijke aanwijzende tafels (OAT) van het studiegebied werd het strubbenbos aangeduid als *heide van de beste kwaliteit* (klasse 3). De top van de Herenheuvel is "*heide met struiken*" (klasse 2) en een perceel ten zuiden ervan ook.

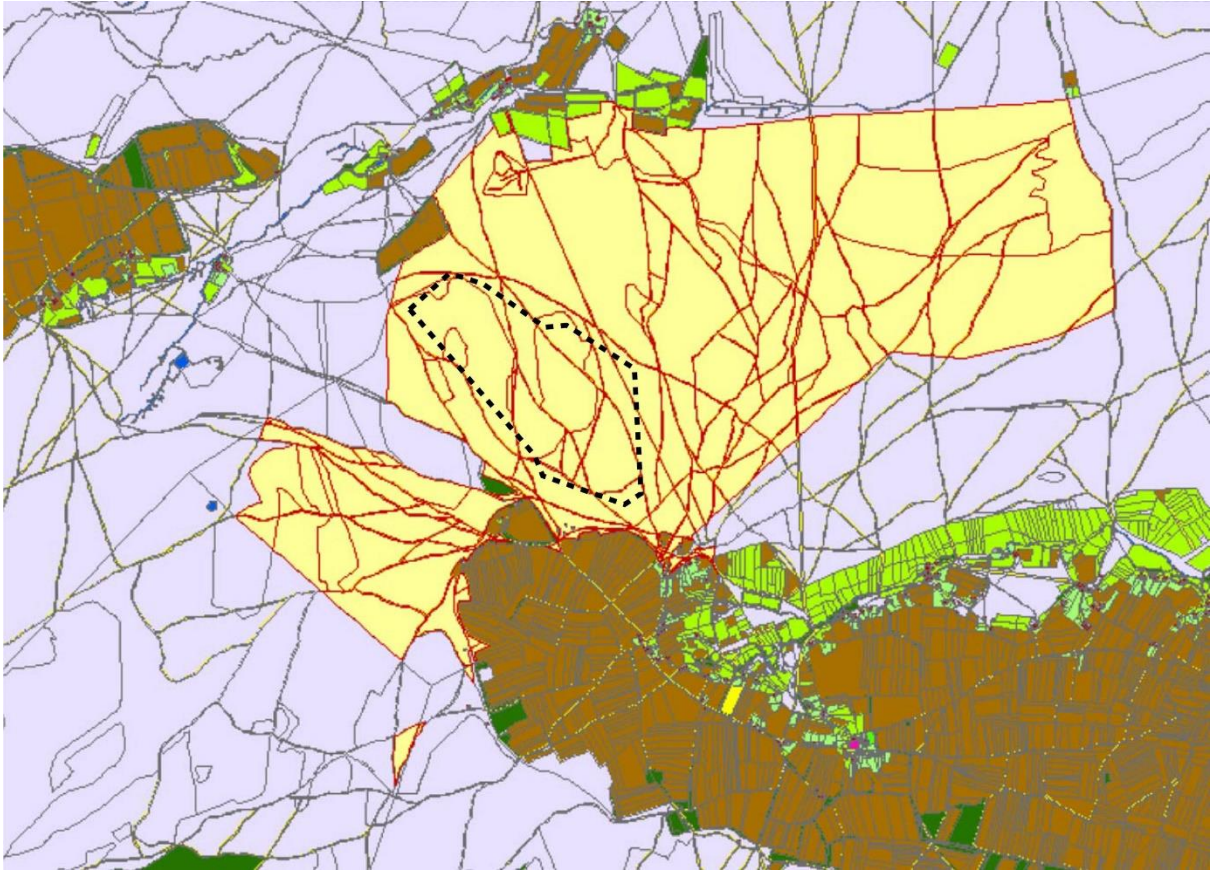

1827 Minuutplan Sectie I blad 01 (rechts) en 02 Beekbergen. Noorden is boven. (Beeldbank RCE). De heidepercelen klasse 2 zijn lila gekleurd. Alle andere percelen zijn heide klasse 3.

Bruggelermark

De percelen strubbenbos van het Engelderholt waren gezamenlijk eigendom van de "Geërfden van de Bruggelermark". De geërfden bezaten in 1832 niet meer het hele oppervlak van de oorspronkelijke Engelder of Bruggelermark, maar wel een groot deel, iets meer dan 550 ha. Overigens besloeg de Bruggelermark van meet af een veel kleiner gebied dan de aangrenzende marken.

¹⁷ P.S. Teeling, Landmeters van de kadastrering van Nederland, Kaaster Apeldoorn, 1984, p.45

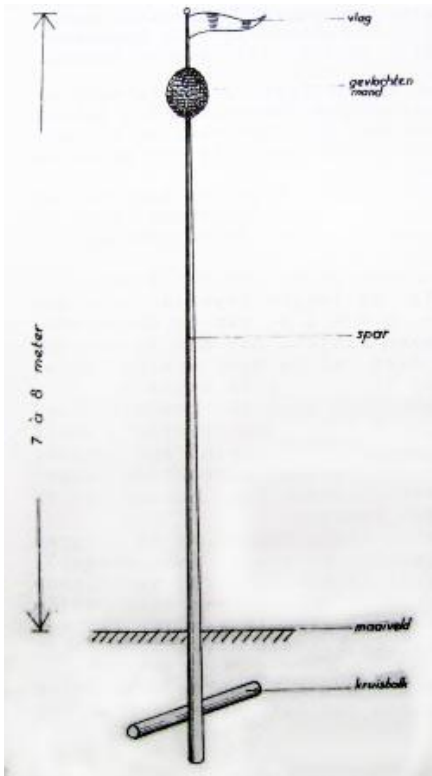
In geel het grondgebied van de Geërfden van de Bruggelermark in 1832 (Hisgis). De zwarte stippellijn geeft het studiegebied aan. Het jonge dennenbos in de zuidrand van het strubbenbos was eigendom van dominee Jan Hendrik van der Linden uit Beekbergen; een vroeg begin van de herbebossing van de heide.

Op de kaart van het verzamelplan zijn de markegrenzen (eigenlijk een pleonasme, want marke betekent grenslijn) ingetekend. In de geschiedenis van de marken was er af en toe meningsverschil over de exacte grenzen. Daarom waren in het veld bakens aangebracht, veelal op natuurlijke hoogten. De Bakenberg ontleende er zelfs haar naam aan. (De andere naam van de heuvel was Wapenberg en sloeg op de vorm, die deed denken aan een wapenschild).

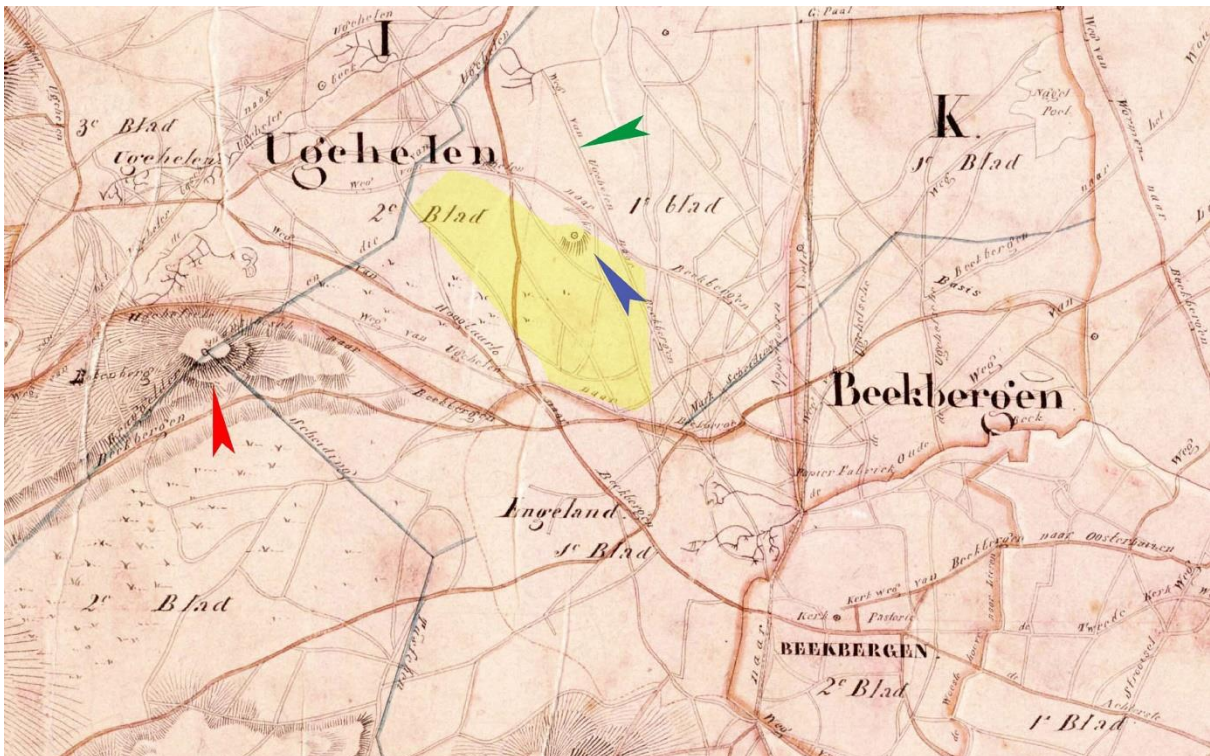

1930/1954 Gezicht op de Bakenberg of Wapenberg. Op de Bakenberg gaf het baken het driemarkenpunt aan van de Ucheler-, de Englander en de Speldermark. (Coda P-000092 GA-011463)

Op het verzamelplan van 1832 staan op hoge punten rondjes getekend. Die geven aan dat daar een zogenaamde “lange juffer” was geplaatst: een hoge paal met een korf en vlag in top die diende als baken voor de driehoeksmeting.

Lange juffer (www.kwartiervanijmegen.nl/driehoeksnet/plaatselijk-driehoeksnet)

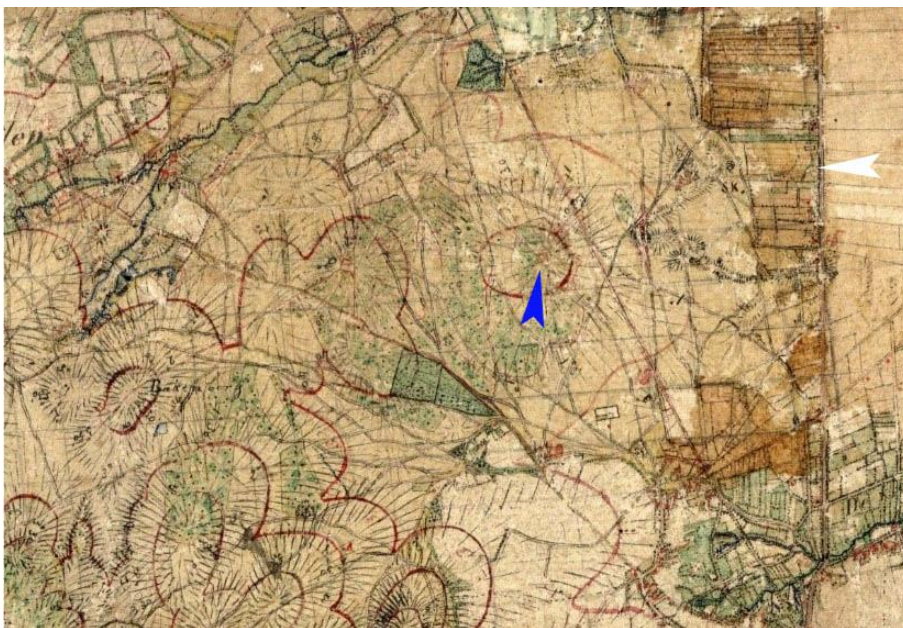
1832 Uitsnede Verzamelplan Beekbergen (Beeldbank RCE) Het terrein van het studiegebied is geelgemaakt. De Herenhul (blauwe pijl) is op het verzamelplan getekend zonder naam. Net boven de Bakenberg (rode pijl) staat “Ugchelse bosch”. De blauwe lijnen geven de grenzen van de marken aan. De groene pijl wijst op een opvallend rechte weg van Ugchelen naar Beekbergen.

In bovenstaand kadastraal verzamelplan liggen er veel oude zandwegen tussen Ugchelen en Engeland. Tussen de vanuit Engeland uitwaaiende wegen is er één die kaarsrecht is. Dat is de weg “van Ugchelen naar Beekbergen”, nu *Richtersweg* en *Herenhul* geheten. Hij loopt langs de gerechtsplaats. Deze weg is vermoedelijk in de Franse tijd onder (Lodewijk) Napoleon aangelegd, want op de kaart van De Man uit 1807-1812 komt de rechte weg nog niet voor.

Op de Atlas van Nederland (veldminuut 1844) zijn voor het eerst primitieve hoogtelijnen getekend om het reliëf te verduidelijken. De naam Herenhul is niet op de kaart te vinden, maar de heuvel ligt als een losse bult met top naast de rechte Richtersweg. Op de kaart is het struiken- of strubbenbos ingetekend als groene vlekken, duidelijk anders dan het dennenbos en de kleine hakhoutpercelen en hakhoutranden langs de enk van Engeland, die mede waren aangelegd om stuivend zand tegen te houden.

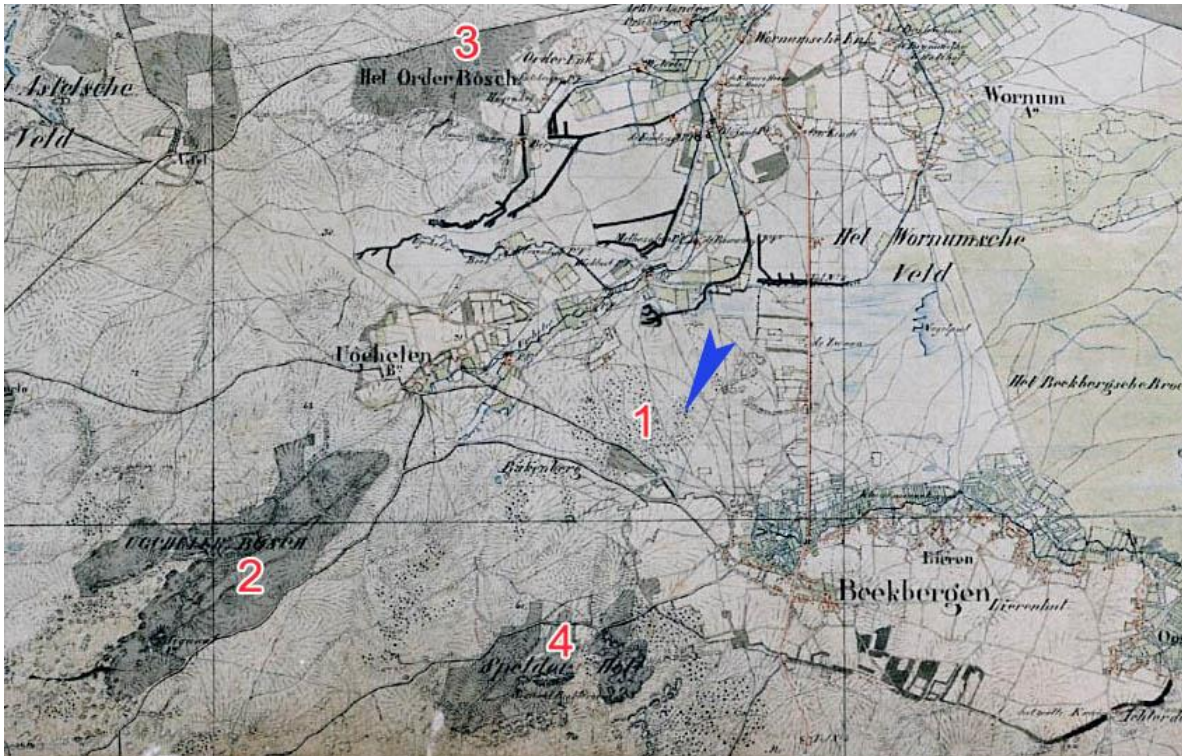
Opvallend op de kaart zijn de vele kleine nieuwe heideontginningen langs de hoofdweg van Engeland naar Apeldoorn. Deze ontginningen liggen voor een belangrijk deel in het grondgebied van de geërfdn van de Bruggelermark. Ze maken duidelijk dat de aandeelhouders van de Bruggelermark een proces van privatisering in gang hadden gezet.

Al bij aanvang van het ontwikkelen van een systeem voor grondbelasting was duidelijk dat de heidegronden slechts weinig opbrachten. In het onder (Lodewijk) Napoleon rap moderniserende Nederland waren de grote oppervlakten zogeheten woeste gronden een doorn in het oog van bestuurders en idealisten die streefden naar economische vooruitgang en opheffing van armoede. Er waren voorafgaand aan de instelling van het kadaster al verschillende wetten geschreven met het doel de marken op te heffen, maar daartegen was veel weerstand omdat de heidevelden een belangrijke rol speelden in het boerenbedrijf. (In de teelt van gewassen op de akkers werden weliswaar vorderingen gemaakt, maar de kunstmest moest nog worden uitgevonden). In 1837 werden de eerder niet doorgevoerde wetten door koning Willem I bekrachtigd waardoor ze rechtsgeldig werden. De marken werden nu gedwongen zich op te heffen. Bij het eerlijk verdelen van de grond (of de opbrengsten uit verkoop) konden ze gebruik maken van de gegevens uit het kadaster.

1844 Uitsnede veldminuut 4-6-1. De rode lijnen zijn hoogtelijnen. De Herenhul ligt in het strubbenbos. De blauwe pijl wijst op de top ervan. De witte pijl wijst op de ontginningen langs de weg naar Apeldoorn. (De ontginningen die grenzen aan de weilanden van Engeland behoorden niet tot het gebied van de geërfdn van de Bruggelermark in 1832).

Op de uitwerking van de veldminuten, de Topografisch-Militaire kaart van 1850, is het onderscheid tussen het struiken- of strubbenbos van het Engelandersholt en de bossen die nog als bos intact zijn, duidelijker gemaakt.

1850 TMK 1=Engelandersholt (geen naam meer op de kaart), 2 = Ugcheler bos, 3 = Orderbos, 4 = Spelderholt. De blauwe pijl wijst de top van de Herenhul aan.

Opheffing Bruggelermark en verkoop Engelandersholt

De meeste marken op de Veluwe werden tussen 1840 en 1870 opgeheven. De Bruggelermark hoort bij de marken die pas laat werden beëindigd. Dat kan te maken hebben met tegengestelde belangen en/of veel aandeelhouders en relatief weinig grond. De akten van verkoop van gronden door de geërfden lopen tot 1890; notulen van vergaderingen van de geërfden en de Administratie der financiën van de Bruggelermark gaan tot 1893. Mogelijk kochten de erfgenamen van Groen van Prinsterer ook de laatste delen van de Bruggelermark in 1893.¹⁸ De laatste holtrichter J.M. Woudenberg gaf het archief door aan Jhr. K.W. Feith, benoemd tot administrateur in 1887.¹⁹

In 1870 hebben de markegenoten overeenkomst bereikt over wat te doen met het strubbenbos Engelandersholt en de gewone heidegronden, zo blijkt uit de volgende advertentie.

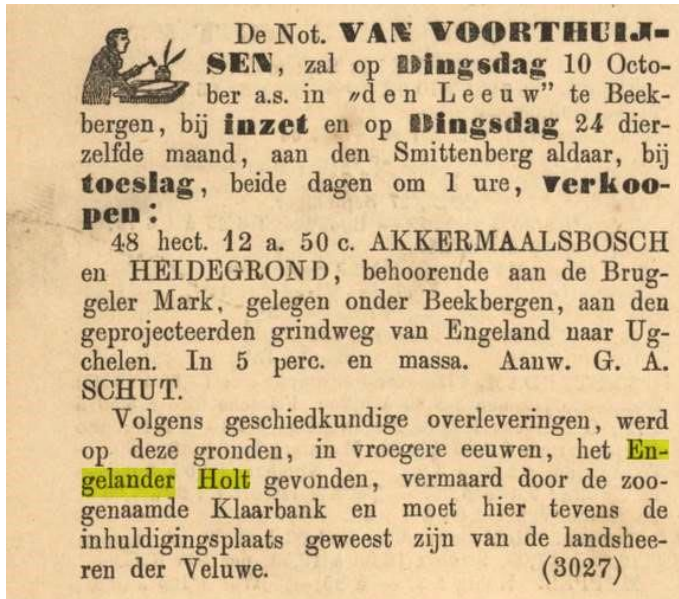
Naar men verneemt, bestaat bij de geërfden in de Brugcheler mark te Beekbergen plan, om het zoogenaamde Engelandersholt, groot ongeveer 36 Bund. binnen kort in publieke veiling te brengen, en de dan nog overschietende woeste gronden onderling te verdeelen.

29 oktober 1870 Apeldoornsche Courant (Delpher)

¹⁸ Anspach, *De Bruggelermark*, 1899, p.73. Dit betekent ook de opheffing van de Bruggelermark.

¹⁹ Overdruk van de inventaris Archieven van Marken onder Beekbergen, map Bruggelen 041, GLK. Een 19de eeuwse lijst met namen van de 14 delen waaruit de mark bestaat, moet zich in het marke archief bevinden, maar is via internet niet verkrijgbaar.

Elf maanden later, in september 1871, zal de verkoping plaatsvinden. Inmiddels zijn de te verkopen 36 bunder van het Engelandertocht aangevuld met heide tot 48 hectaren akkermaalsbos en heidegrond.

30 september 1871 Apeldoornsche Courant (Delpher)

Dingsdag was de dag waarop de Germaanse rechtspraak werd gehouden (info C. van der Genugten)

De gegadigde die het hoogste biedt en eigenaar wordt is J. Voorhoeve. Hij is een van de vele rijke particulieren die investeren in de aanleg van nieuwe bossen op de Veluwe. Zo was Delcourt van Krimpen één van de eersten met het landgoed Varenna, dicht bij de Woeste Hoeve en had Sickesz sinds 1846, 1400 ha op de Hoge Veluwe. Andere grondeigenaren waren Groen van Prinsterer (met gronden in Hoenderloo), Van Eeghen en Boissevain (met grond in Hoenderloo vanaf 1848), Pierson en De Marez Oijens.²⁰

Op voorgaande topografische kaarten is er rond Engeland nog weinig te zien van herbebossing, maar elders zijn in 1844 al nieuwe rechthoekig verkavelde bossen aangelegd. (De Imbosch bij Roosendaal is een van de eerste).

Een krantenartikel over de verkoop van de Herenhul door de Bruggelermark aan de heer Voorhoeve te Amsterdam geeft een goede indruk van de 19de -eeuwse kennis over de Herenhul en gevoelens bij de verkoop.

²⁰ 1991 A.C. Haak, “De Hoge Veluwe, natuurlijk, de weg van Ugchelen naar Hoenderloo”, *Vrienden van de Hoge Veluwe*, nr 3, p.103-105

4 november 1871 - *Apeldoornsche Courant (Delpher)*

Plaatselijk nieuws.

Het zoogenaamde "Engelander Holt" onder Beekbergen gelegen, dat door de geërfden van het aldaar gevestigde zedelijk lichaam de "Brugchelermark" in de vorige week publiek werd geveild, is door den Heer Voorhoven uit Amsterdam voor de geringe som van f 2005 aangekocht. Dit met eiken struikgewas bezette heideveld, ter grootte van ongeveer 48 bunders, maakte vroeger een gedeelte uit van het in de oud-Geldersche rechtspleging beroemde Engelander Holt. Men kan byna geen oud werk over de geschiedenis onzer provincie in handen nemen, zonder daarin melding te vinden van het een of ander bij de rechtsprake van het Engelander Holt gevelde vonnis. Dit is geenzins te verwonderen, wanneer men in aanmerking neemt, dat men, wanneer de Drost van Veluwe en Rechter van Veluwzoom gegicht en gericht bad, gelijk men het toen noemde, over kleine vonnissen van land- of adellijke gerichten beneden de driehonderd gulden, en van sommige steden beneden de vijfhonderd gulden, niet aan het Hof van Gelderland, hoewel reeds in 1447 opgericht, kon appelleeren. Men had voor zulke kleine appellen bijzondere plaatsen in verschillende gedeelten van het hertogdom, waartoe o. a. ook genoemd woud waarschijnlijk heeft behoord, en waar de uitspraken geschiedden door dit toen bestaande rondreizend gericht. Doch voor al zulke uitspraken, bij de landgerichten en steden geweest, mocht reeds in 1675 het beroep op het Hof-provinciaal vallen. De zamenkomst voor het appel of de zoogenaamde klaring in het Engelander Holt werd eerst in 1620 afgeschaft. Evenwel werd alles, wat eenmaal daar bepaald was, voor wettig en afgedaan gerekend, zoals blijkt uit de «Veluwsche landsrechten», waarin leest: Teghens claring van den Englanderholt geweest, zal geenerhands oppositie toegelaten sijn, maer deselve claringhen sullen onweygerlich bij den officier, dien het toestaet, zonder eenighe vordere procedure geexecuteerd worden. Deze zoogenaamde claringen werden in aloude tijden onder den blooten hemel, of beter gezegd, onder het lommer van reusachtige eiken gehouden, op het zoogenaamde »Heerenhul", alwaar men nog de gaten in den grond ziet, welke, volgens de overlevering, gediend zouden hebben tot zitplaatsen voor het hooge gericht van de Veluwe. Uit de chronijk van Arnhem echter blijkt, dat die zittingen in het jaar 1571 ten minste in een houten loots werden gehouden, en dat de Ridderschap zich bezwaard gevoelde: dat zij zich op hare eigene kosten aldaar op moest halten, en daar werdt bij den stadhouder in name voorzien, en namens zijne K. M. werdt ook die claringbanck bekostigt, de hoogte en lengte der banken, de stadshouders stoel, met het K. M. wapen daarboven, de tafel van den griffier en landschrijver van de Veluwe, en de uit- en ingangen van die loots bepaald.

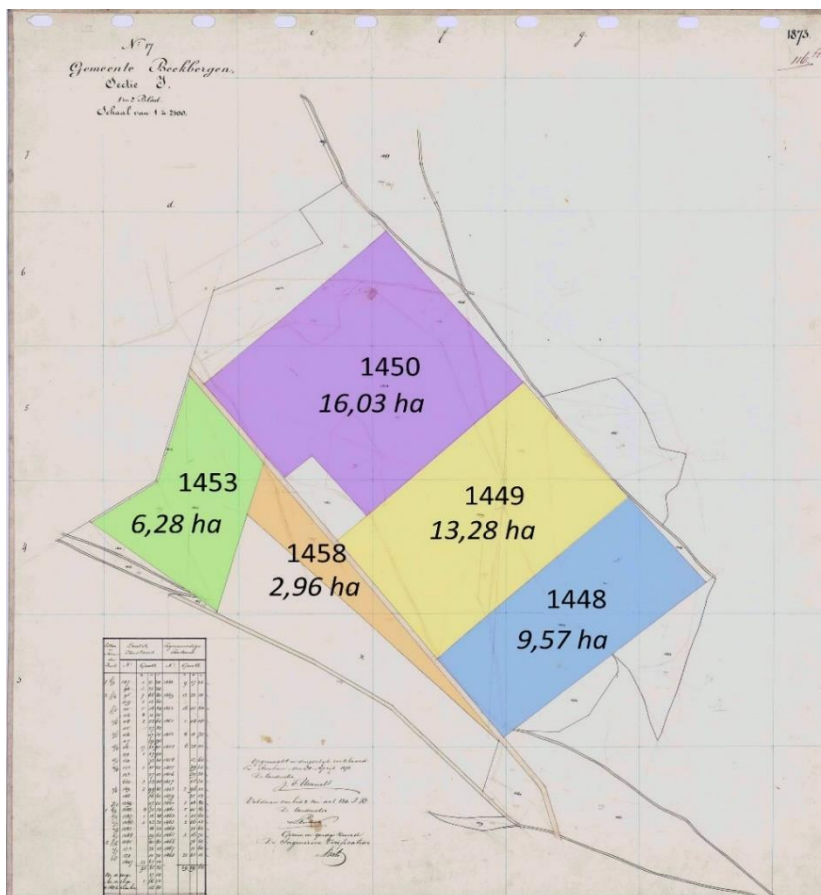
De naam van dit bosch wordt afgeleid van Eleonora van Engeland, de verstootene gemalin van Hertog Reinoud II, die, bij den dood van haren gemaal, onder de twisten van hare zonen Reinoud en Eduard, nog veel gezag op de Veluwe hield. Voorts herinnert het woord Holt of Woud aan de gewoonte der oude Germanen, die, geloovende dat de Goden in de bosschen woonden, daarin hunne godsdienstige plechtigheden verrichtten, over gewichtige zaken bijeen kwamen en recht spraken. Zooals velen in Beekbergen zich nog wel zullen herinneren, werd voor eenige jaren in de buurtschap Engeland, nabij "het Vosje", bij het omspitten van den grond een pot met oude kleine zilveren muntjes gevonden, welke door den toenmaligen geneesheer aldaar de Heer C. Goedbloed van den gelukkigen vinder werden gekocht en door hem voor een groot gedeelte aan s' rijksmuseum te Leiden geschonken. Ook moeten wel eens door plaggenmaaiers in den omtrek van het bovengenoemde "Heerenhul" enkele gouden en zilveren muntspecien gevonden zijn geworden; iets dat trouwens niet te verwonderen is, wanneer men in aanmerking neemt, hoevelen in den loop der eeuwen in dit bosch hebben rondgedwaald of ter vierschaar voor het gerecht aldaar werden gedaagd. Wie weet welke schatten nog in dezen klassieken bodem begraven liggen, die bij het omspitten tusschen het eikenhout of het omwenden van het woest liggende gedeelte van den grond voor den dag zullen komen? Dus opgepast en de oogen opengehouden bij het werk, Beekbergsche jongens!

2 Landgoed Bruggelen vanaf 1871, van heide naar bos

2.1 1871-1873 J. Voorhoeve

Jacob Voorhoeve (1801-1881)²¹ was geboren te Rotterdam²² als oudste zoon van zeven kinderen. Zijn vader overleed toen hij 13 jaar was en al snel trad hij toe in de effectenhandel. In 1836 trouwde hij met Anna Dooremans en in hetzelfde jaar stichtte hij met zijn broer de firma J. en J.M. Voorhoeve – makelaars in assurantiën. Als overtuigd christen, antirevolutionair en voorvechter voor “de school met de bijbel”, had hij tegen het einde van zijn leven een bijna dagelijkse briefwisseling met de leider van de Antirevolutionaire partij Guillaume Groen van Prinsterer.

1872-1873 Kadastrale hulpkaart (Archief Kadaster. Onderzoek Jan Holwerda).

De bezittingen van J. Voorhoeve zijn ingekleurd en de gegevens uit de tabel zijn er ingezet. Grootte 48.12 ha.

In verband met de aanleg van de nieuwe weg Engelandersholt door de gemeente werd een kaart gemaakt van de aangrenzende gronden. Daarop is te zien dat een rechthoek over de voormalige wegen is getrokken en nieuwe blokvormige percelen zijn gevormd. Op bovenstaande kaart zijn de percelen van Voorhoeve ingekleurd. De Herenhul -het perceel op de kaart ten noorden van 1449 en 1448 - behoorde niet tot het bezit van Voorhoeve.

²¹ In memoriam J. Voorhoeve HCzn, 1931 (Delpher)

²² (Volgens het krantenartikel hierboven kwam de koper Voorhoeve uit Amsterdam. We nemen aan dat de journalist naam en woonplaats van de koper niet goed heeft gehoord.)

In de literatuur over historisch politieke figuren als Voorhoeve en Groen van Prinsterer wordt veelal voorbijgegaan aan het feit dat zij zeer vermogende mensen waren, investeerders en grootgrondbezitters. Met hun particuliere bosaanleg-projecten hadden zij grote invloed op de herbebouwing van de Veluwe, al voordat de Heidemij (1888) en Staatsbosbeheer (1899) werden opgericht. Voorhoeve bezat bij Beekbergen niet alleen het Engelandersholt, maar vermoedelijk een veel groter gebied, waaronder het Leesten in het Ugchelse bos. Verder bezat hij bos bij Hoenderloo, evenals Groen van Prinsterer.

9 maart 1872 Apeldoornsche Courant (Delpher). In Hoenderloo verkopen Voorhoeve en Groen van Prinsterer hakhout en berken.

Verbetering wegnnet

Voor de economische ontwikkeling van de Veluwe werden hoofdverbindingen rechtgetrokken, verbreed en beter begaanbaar gemaakt of vervangen door nieuwe rechte wegen. De particuliere bosbezitters zoals Voorhoeve en Groen van Prinsterer hadden groot belang bij de aanleg van nieuwe wegen want de bestaande waren niet geschikt om hun houtoogsten (de bomen waren na 25 jaar kaprijp) af te voeren. De bereikbaarheid van bospercelen via goede wegen maakte ze meer waard. Vandaar dat men bij de gemeenten aandrang op de aanleg van wegen en zelfs bereid was daar eigen geld in te investeren. Zo pleitte Voorhoeve samen met anderen voor aanleg van de weg Ugchelen-Hoenderloo.²³

De gemeente Apeldoorn zag ook voordelen in betere wegen. Zij begon met aanleg van de grindweg Apeldoorn - Ugchelen (Ugchelse weg), vervolgens de weg Beekbergen - Ugchelen in 1870 (Engelandersholt), waarna het verzoek kwam van grondeigenaren om de weg Apeldoorn – Ugchelen door te trekken tot Hoenderloo (Hoenderlose weg, Otterlose weg). De gemeente was bereid ongeveer 1/3 op te brengen, de grondeigenaren, waarvan velen afkomstig uit Rotterdam en Den Haag, betaalden samen 2/3. Een bedrijf uit Giessendam schreef in, voor f 600 minder dan het geschatte bedrag (f 15800) en won de opdracht.²⁴ De weg was gereed in 1874, waarna de gemeente Apeldoorn hem heeft doorgetrokken tot Ede (Apeldoornse weg).

De weg van Beekbergen naar Ugchelen werd aangelegd in fasen. Het eerste stuk ontsloot het Engelandersholt en stond in 1873 op de kaart. De dubbele aansluiting op de weg Hoenderloo-

²³ 1991 A.C. Haak, "De Hoge Veluwe, natuurlijk, de weg van Ugchelen naar Hoenderloo", *Vrienden van de Hoge Veluwe*, nr. 3, p.103-105

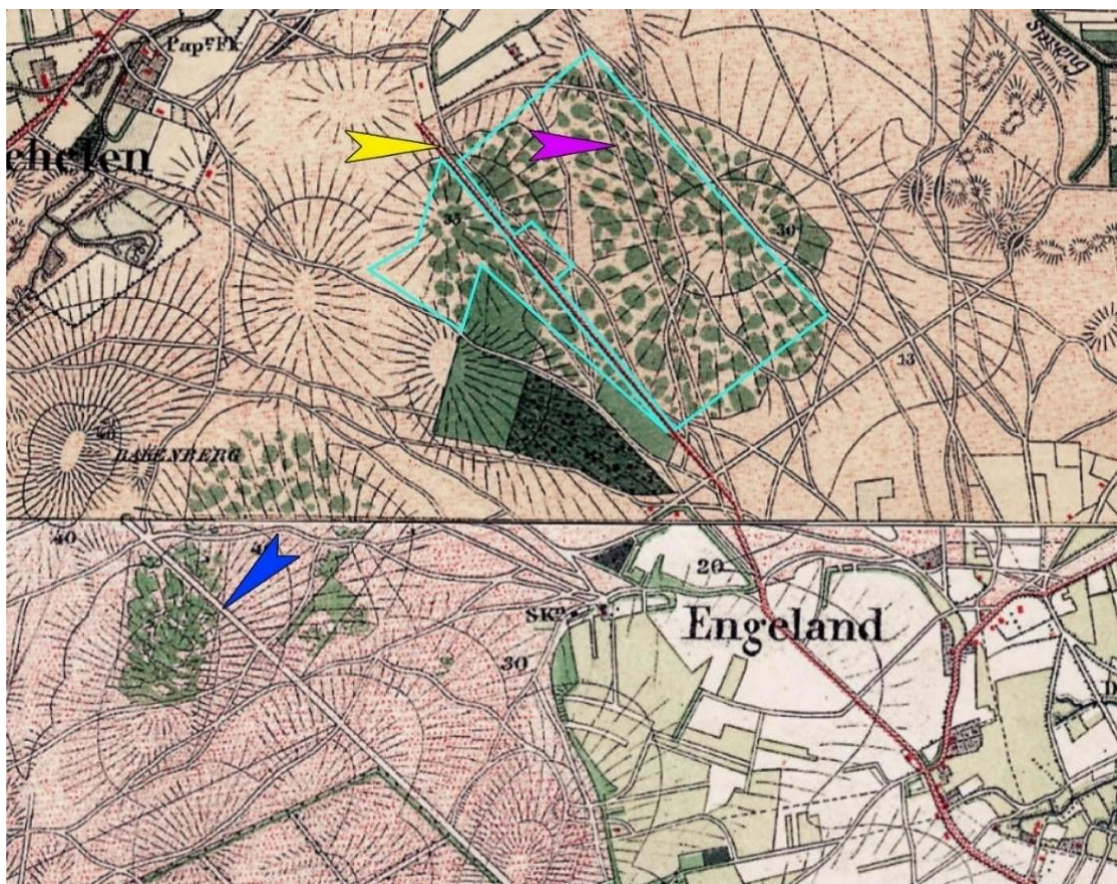
²⁴ Idem, p.105

Apeldoorn verscheen pas in 1898 op de kaart.

Op de volgende topografische kaart uit 1892 zijn de nieuwe grindwegen als hoofdwegen in rood getekend. Diagonaal door het Engelandersholt is voorts een nieuwe rechte zandweg aangelegd, die een snellere verbinding vormt met de Ugcheler papiermolen, de Nieuwe Olifant, dan de oude slingerpaden.

Er werden berken langs de Engelandersholt geplant (CODA, onderzoek ansichten GLK)

Topografische kaart 1892 met aanduiding bezit J. Voorhoeve in 1872. De gele pijl wijst op de weg Engelandersholt. De roze pijl wijst op de weg naar de papiermolen. De blauwe pijl wijst op een ontginningsweg naar de Bakenberg.

Voorhoeve heeft de rechthoek aangelegd met bijbehorende wallen, beplant met dennen. Voorhoeve moest zijn bezittingen bij Engeland en het Leesten al binnen twee jaar verkopen wegens financiële problemen als gevolg van een beurscrisis in de Verenigde Staten.

2.2 Groen van Prinsterer en erfgenamen

2.2.1 1873 – 1876 Mr. G. Groen van Prinsterer

Voorhoeve verkocht zijn gronden, waaronder het Engelandersholt, rechtstreeks aan zijn geestverwant en goede bekende Groen van Prinsterer. Uit onderzoek²⁵ blijkt dat Groen van Prinsterer het Engelandersholt kocht op 17 juli 1873, tegelijk met bezittingen in Hoenderloo, het Ugchelse bos en de Ugchelse marke. Groen van Prinsterer kocht dus een groot deel, zo niet alle bezittingen van Voorhoeve op de Veluwe.

Mr. Guillaume Groen van Prinsterer (1801-1876) was opgegroeid op de buitenplaats Rust en Vreugd te Voorburg. Hij studeerde letteren en rechten aan de Leidse universiteit en was zo begaafd dat hij door Koning Willem I vanaf 1827 werd benoemd in uiteenlopende functies. Guillaume Groen van Prinsterer huwde (1828) Elisabeth Maria Magdalena (Betsie) van der Hoop (1807-1879). Het echtpaar woonde in Den Haag, aan de Korte Vijverberg 3. Groen speelde een belangrijke rol in het zogeheten protestantse 'Reveil' in Nederland en was oprichter en voorzitter van de Antirevolutionaire partij. In 1849 kocht hij de buitenplaats Hofwijck te Voorburg, die anders onder de slopershamer verloren zou gaan, omdat hij vond dat de herinnering aan Constantijn Huygens moest blijven bestaan.²⁶

De echtelieden Groen van Prinsterer-van der Hoop deden vanuit hun religieuze overtuiging veel aan liefdadigheid. Zo maakten ze kennis met de Gelderse predikant Ottho Gerhard Heldring, die al in 1840 was begonnen met armenzorg op het Nederlandse platteland en daarvoor vele reizen ondernam, ook naar de Veluwe. Over een wandeling in 1841 door het gebied van Beekbergen naar Hoenderloo schreef Heldring het volgende: *"...zandheuvelen als naakte rotsen, het groen der kreupelhout, afgewisseld met het vale groen der heide. Maar vooral houden veel belovende graanvelden op dorre gronden het oog altijd van verwondering geboeid."*²⁷ In het dorp Hoenderloo trof de predikant zulke treurige omstandigheden aan dat hij daar een reeks projecten opzette.²⁸ Met de oprichting van de "Christelijk Vrienden" in 1845 slaagde Heldring erin om het protestantse Reveil ook een sociaal-maatschappelijk doel te geven en machtige en rijke protestanten als Groen van Prinsterer te laten deelnemen aan het Hoenderloo project.²⁹ In dat dorp heeft Groen hypotheek en leningen verstrekt (tegen 5% rente) aan 22 arbeiders.³⁰

Overigens was de bevolking niet altijd een voorstander van meer graanvelden en nieuwe bossen. In een krantenartikel uit 1846 blijkt dat men bang was dat door bosaanleg de mogelijkheid van het hoeden van schapen teniet zou worden gedaan en daarmee de broodwinning van de bevolking.³¹

Omwalde rechthoek met assenkruis

Hoewel de herbebossing van het Engelandersholt geen liefdadigheidsproject was of een politieke lading had, lijkt de aanleg van een omwalde rechthoek met een oppervlak van 40 hectare³² (een in de bijbel veel voorkomend getal) en een ontsluiting in de vorm van een christelijk kruis toch symbolisch bedoeld. In de Middeleeuwen droeg men tijdens de kruistochten een banier met een groot kruis erop, als teken van de heilige oorlog voor Christus. Voor de antirevolutionairen was "de banier van

²⁵ Mr. Gerke E. J. Somer, *Groen van Prinsterer, Stamboom*, Assen 2009.

²⁶ idem, p.60-61.

²⁷ Anne Wijngaard, *De wondere heuvelen onzer voorvaders*, SAGA p.126

²⁸ [O.G. Heldring (1804-1876) begon zijn ontwikkelingswerk met het aanleggen van een waterput (1843), vervolgens het stichten van een school en een kolonie voor armen en later verwaarloosde jongens (1851) en tenslotte een kerk (1858).

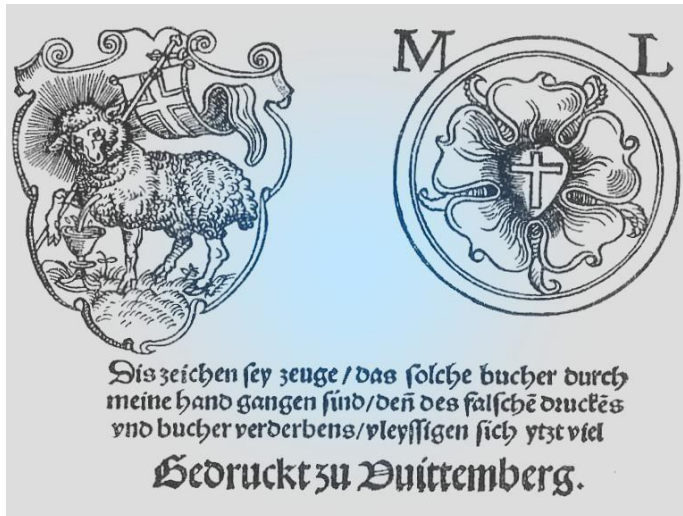
²⁹ <https://www.historischnieuwsblad.nl/het-reveil-in-nederland-1817-1854/>

³⁰ Somer, voetnoot 28, p.39-40.

³¹ Algemeen Handelsblad 6-3-1846 (Delpher)

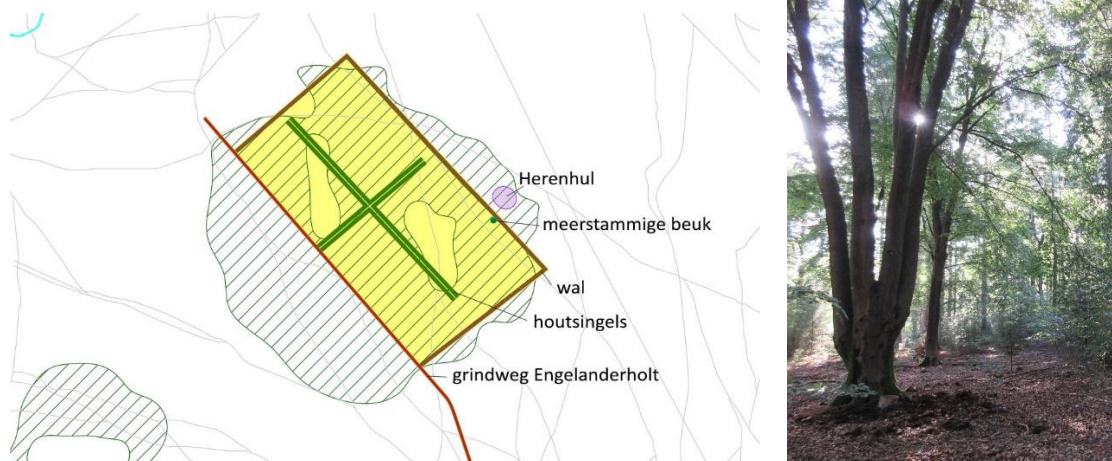
³² 40 ha voor het rechthoekig gebied, de rest ligt aan de zuidkant van de weg Engelandersholt.

het kruis” of “kruisbanier” een belangrijk symbool, aangezien ze het streven van hun beweging opvatten als een strijd voor Christus.

Drukkersmerk en persoonlijk wapen van Dr. M. Luther. "Christus als het Lam Gods, Joh.1: 29, draagt de kruisbanier, door de Opstanding is de Kruisbanier de Overwinningbanier geworden". (Pinterest: C. van Dongen)

Groen van Prinsterer schreef in een van zijn stukken die werden gebundeld in *De Grondwetherziening en eensgezindheid (deel II, 1849³³)*: "Zoodat terecht onlangs in de Tweede Kamer gezegd werd: terwijl wij schermutselen tegen de hersenschimmige vrees van herstel eener vroeger heerschende Kerk, vereenigen zich de beide legers, van het positive Christendom onder de banier van het Kruis, en van het positive ongelooft onder de banier der Menschheid."

De symbolische plattegrond die Groen van Prinsterer op het strubbenbos projecteerde. Het gele oppervlak is samen met de wallen 40 ha. Rechts symbolische 5-stammige beuk.

Toegevoegd aan deze symboliek werd een meerstammige beuk, geplant tegenover de heidense en latere wereldse Herenhul. De beuk is nu een soort 5 armige kandelaar. *Het getal 5 ziet op de behoefte en verantwoordelijkheid van de mens.*³⁴ *Genade en barmhartigheid.*³⁵ Een 5-armige linde staat vóór de begraafplaats in Beekbergen uit 1834.

³³ In 1849 uitgegeven door Johannes Müller in Amsterdam, te vinden op internet

³⁴ <https://www.oudespooren.nl/Download/OS0975.pdf>

³⁵ website bijbelinfo: woordenschat/getallensymboliek

De drie wallen om de rechthoek (langs de nieuwe weg Engelandersholt kwam geen wal) sloten de vele wegen die door het bos liepen af voor buitenstaanders, opdat die niet meer hun gebruikelijke gang konden gaan. Volgens onderzoeker Van Riemsdijk zijn de wallen bewust daarvoor aangelegd en met dennen beplant.³⁶ De papiermolen was nu via de nieuwe grindweg bereikbaar.

Groen van Prinsterer zal de eerste percelen hebben beplant. Opvallend is dat de inmiddels afgesloten diagonale weg naar de papierfabriek werd benut als beplantingsgrens.

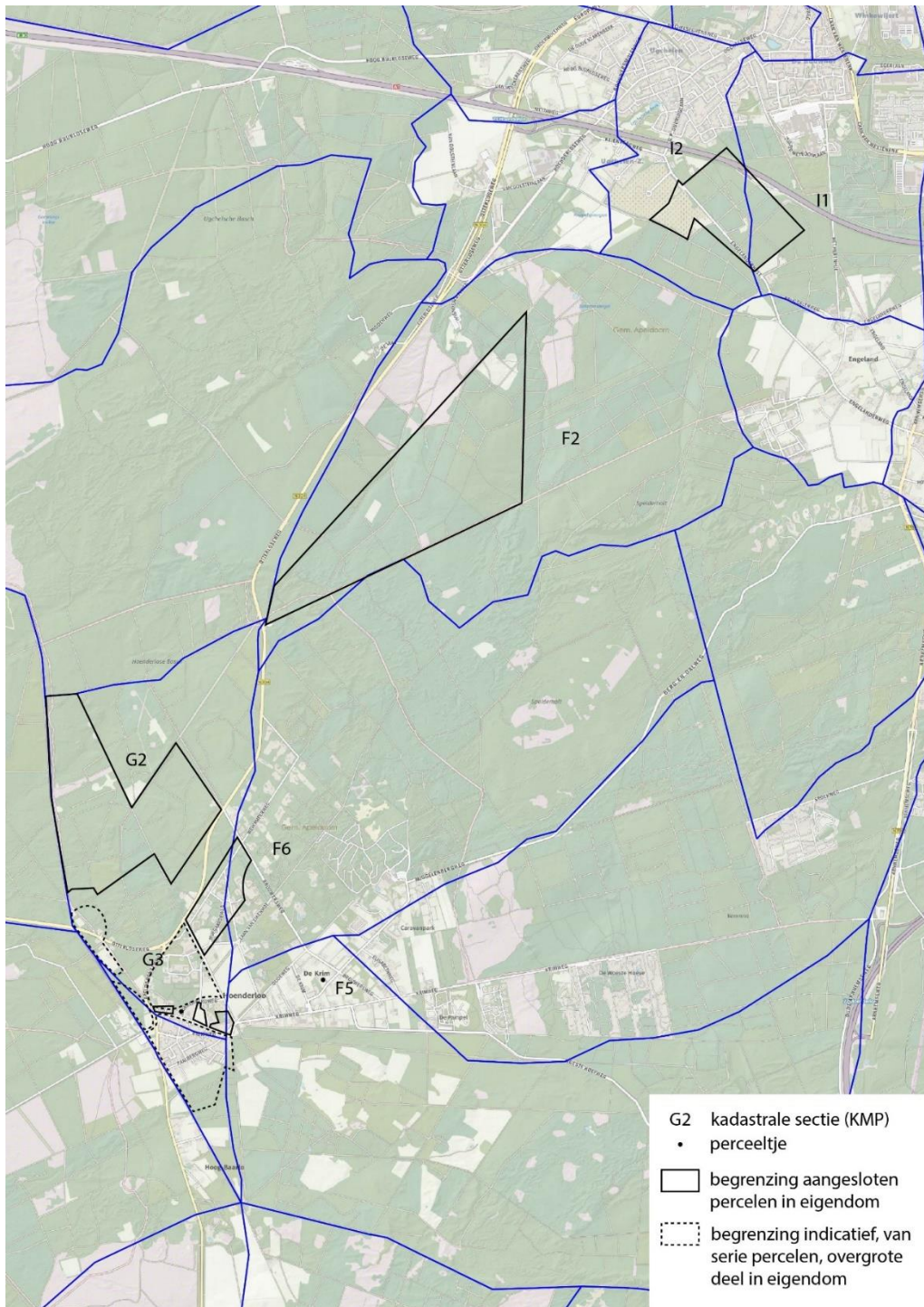
Topografische kaart 1898 (Topotijdreis). Bosaanleg ter plaatse van het Engelandersholt. De historische schuine weg langs het perceel dennen is niet getekend. Ten opzichte van de kaart uit 1892 (p.27) is er in 1898 vrij veel bos bijgekomen.

De houtsingels langs het assenkruis zijn in 1898 getekend als loofhout, afgewisseld met naaldbomen. Ze zijn circa 10 meter breed. In die 10 meter zone staan nu vooral Amerikaanse eiken en beuken, langs de centrale as een enkele groep robinia's en een groep eiken. (Zie foto's in bijlage 2).

Bij Groen van Prinsterers overlijden in 1876 werd zijn totale bezit gewaardeerd op bijna 2 miljoen gulden. Zijn bezittingen in Beekbergen werden als volgt omschreven: *“een partij als voren (in cultuur gebrachte heide nu dennenbossen, akkermaalshout en bouwlanden) waarop drie arbeiderswoningen en drie partijen heide waarvan een genaamd “het Engelandersholt” een andere “ ‘t Lust” alle kadastraal bekend als gelegen in de gemeente Beekbergen sectie G nummers 125, 342, 407, 346, 408, 344, 294, 288, 338, 292, 348 sectie F nummers 1643, 1821 tot en met 1829, sectie I nummers 1448, 1449, 1450, 1453, 1458, sectie G nummers 531, 532, 533, 534, 536, 537 tot en met 542, 339, 340, 345, 347, 349, 350, 360, 361, 556, 557 en 357. Tezamen groot 345 hectaren 81 aren 33 centiaren, in waarde geschat op bijna 55.000 gulden, (f 54955,72).*

³⁶ Th.H.F. van Riemsdijk, “De hoge bank van het Veluwe landgericht te Engelandersholt”, proefschrift Utrecht 1874, p.195.

Grondbezit van Groen van Prinsterer in 1876 (onderzoek Jan Holwerda). Blauwe lijnen zijn sectiegrenzen. De gronden in het studiegebied liggen rechtsboven in I 1 en I 2. Ze komen overeen met het bezit van J. Voorhoeve in 1873, afgebeeld op p 27.

De weduwe Van der Hoop erfde een vierde van de eigendommen, een vierde ging naar Jacqueline Hoffman, de dochter van Guillaume's overleden zus Cornelia Adriana, die getrouwd was geweest met baron Otto van Wassenaer van Catwijk. Tweevierde, ofwel de helft, had Groen van Prinsterer vermaakt aan de vijf kinderen van zijn andere zuster, Maria Clasina Philipse.

De bezittingen te Beekbergen (Bruggelen) vielen onder de erfenis van de kinderen Philipse (elk kreeg een tiende). De weduwe van Groen van Prinsterer, "tante Betsy", behield echter gedurende haar leven het vruchtgebruik van de bezittingen van haar zes (1+5) nichten en neven.

2.2.2 1876–1879 Elisabeth van der Hoop

De weduwe van Groen van Prinsterer voerde de administratie over haar eigen bezittingen en de bezittingen die zij voor haar familieleden beheerde.³⁷ Haar bewind duurde slechts drie jaar. Na haar overlijden in 1879 konden de broers en zussen Philipse gezamenlijk over het Engelandersholt beschikken.

2.2.3 1879-1900 Neven en nichten van Groen, de kinderen Philipse

Van de familie Philipse zijn geen archiefstukken voorhanden die vertellen over de 21 jaar waarin zij eigenaar waren van het Engelandersholt. We hebben ook geen advertenties gevonden van houtverkoop uit de periode 1879-1900. Wel moesten de erfgenamen belasting gaan betalen volgens de nieuwe aanleg met hout in plaats van heidestruiken. De kadastrale kaart van 1882 laat het assenkruis met houtsingels zien.

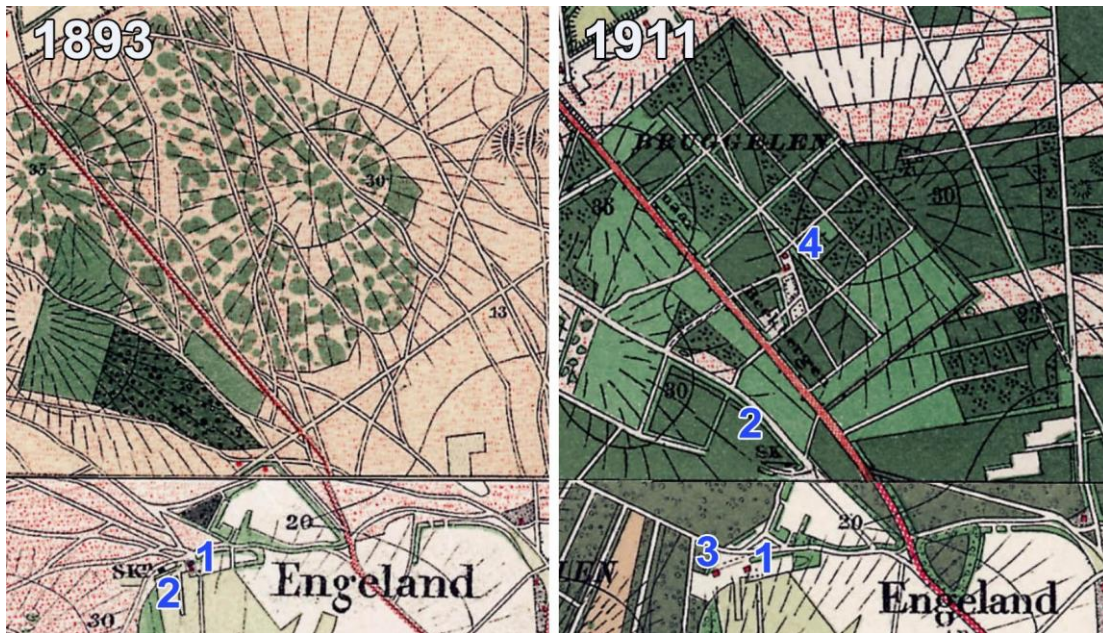
1882 Kadastrale hulpkaart (onderzoek kadastrarchief Jan Holwerda) De kadastrale perceelnummers 1449,1450 uit het jaar 1876, zijn in 12 nieuwe percelen gespecificeerd. De wegen van het assenkruis zijn even breed als de houtsingels ernaast, ca. 10m.

Dienstwoningen

De eerste woning die nu tot Bruggelen wordt gerekend, de boswachterswoning Engelandersholt 15, dateert uit 1892³⁸, de periode van de erfgenamen Groen van Prinsterer. Hij werd gebouwd aan de zuidkant van de grindweg naar Ugchelen, op een mooie plek in een oud smeltwaterdal. Op de kaart van 1893 is op de locatie van de boswachterswoning nog een schaapskooi te zien en aan de oostkant een woning of boerderij. Op de kaart van 1911 staat de boswachterswoning ingetekend en elders een nieuwe schaapskooi (SK).

³⁷ G. E. J. Somer, *Groen van Prinsterer, Stamboom*, p.140

³⁸ SAGA rapport 2016, p.36)

Topografische kaarten van 1893 en 1911. 1 = oude boerderij, 2 = schaapskooi, 3 = boswachterswoning 1892 Engelandersholt nr 15, 4 = bedrijfswoning met erker 1894 Engelandersholt nr 22

In het onderzoek omtrent de bewoners van Bruggelen” door Marijke van Mansfeld in ‘*Het verborgen verleden van het Engelandersholt*’ (SAGA rapport 2016) konden geen namen van bewoners uit de tijd van Groen van Prinsterer en zijn familie worden gevonden (1873-1900), evenmin een oude foto.

Vanaf 1913 woonde op nr 15 H. Borren, boswachter van het landgoed Bruggelen.

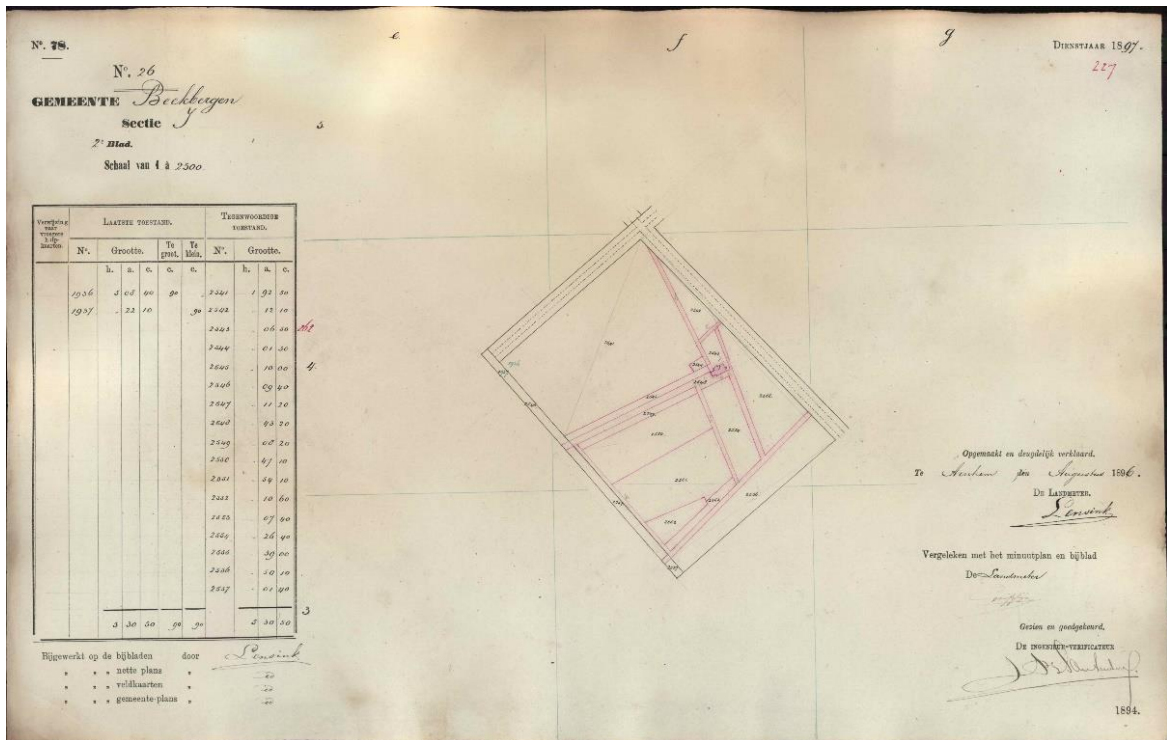

Boswachterswoning Engelandersholt 15³⁹, gefotografeerd in 1960 door Joop Borren, een familielid van de boswachter van Jan Ooster. (Bron SAGA rapport 8)

De bouwvergunning van een tweede bedrijfswoning, nu aan de noordzijde van de Engelandersholt, dateert uit 1894, dus ook uit de periode van de erfgenamen Groen van Prinsterer. De kadastrale hulpkaart van 1896 (zie onder) vertoont de woning met toegangsweg, en andere percelen. Het valt op dat de toegangsweg naar de woning van de bedrijfsleider niet haaks staat op de weg Engelandersholt, maar loodrecht ligt ten opzichte van de diagonale bosrand. De toegangsweg werd beplant als laan met berken⁴⁰). In het rechthoekig stramien van boswegen vormt het erf van de bedrijfsleider, met schuur en nutstuinen een eigen geheel.

³⁹ Deze voor het landgoed typerende woning is geen (rijks-/gemeentelijk) monument.

⁴⁰ (historische foto, niet hier afgebeeld wegens auteursrechten)

Kadastrale hulpkaart 1896 met perceel van de bedrijfswoning met erker van 1894 (Engelanderholt 22). (Info Jan Holwerda)

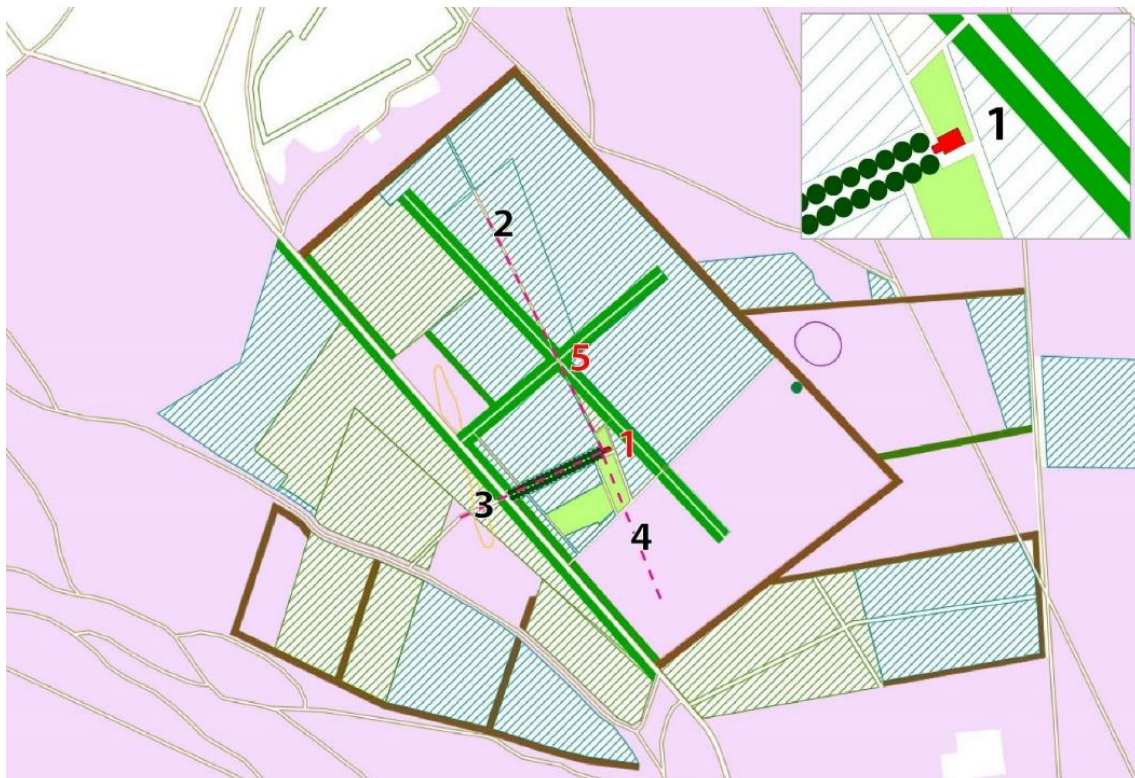
Ongedateerd en niet gesigneerd, olieverf op hardboard. gemaakt met behulp van oude foto om te lijken op situatie kort na de bouw in 1894. Cadeau gedaan door de dochter van Borren, om in de woning te blijven.

Het schilderij biedt zicht tot op de enk. Jonge douglas is in rijen geplant. De toegangslaan is geplant.

Engelanderholt nr 22⁴¹ met erker en dakterras gezien vanuit het noorden, vóór 1913 (SAGA p.40)

Vanuit de erker was er zicht naar drie kanten. Naar het noorden keek men over de schuine weg naar het kruispunt. Via de oprijlaan keek men tot over de weg Engelanderholt. Een derde zicht was naar het zuiden over een wekje naar een stuk hei aan de zuidkant.

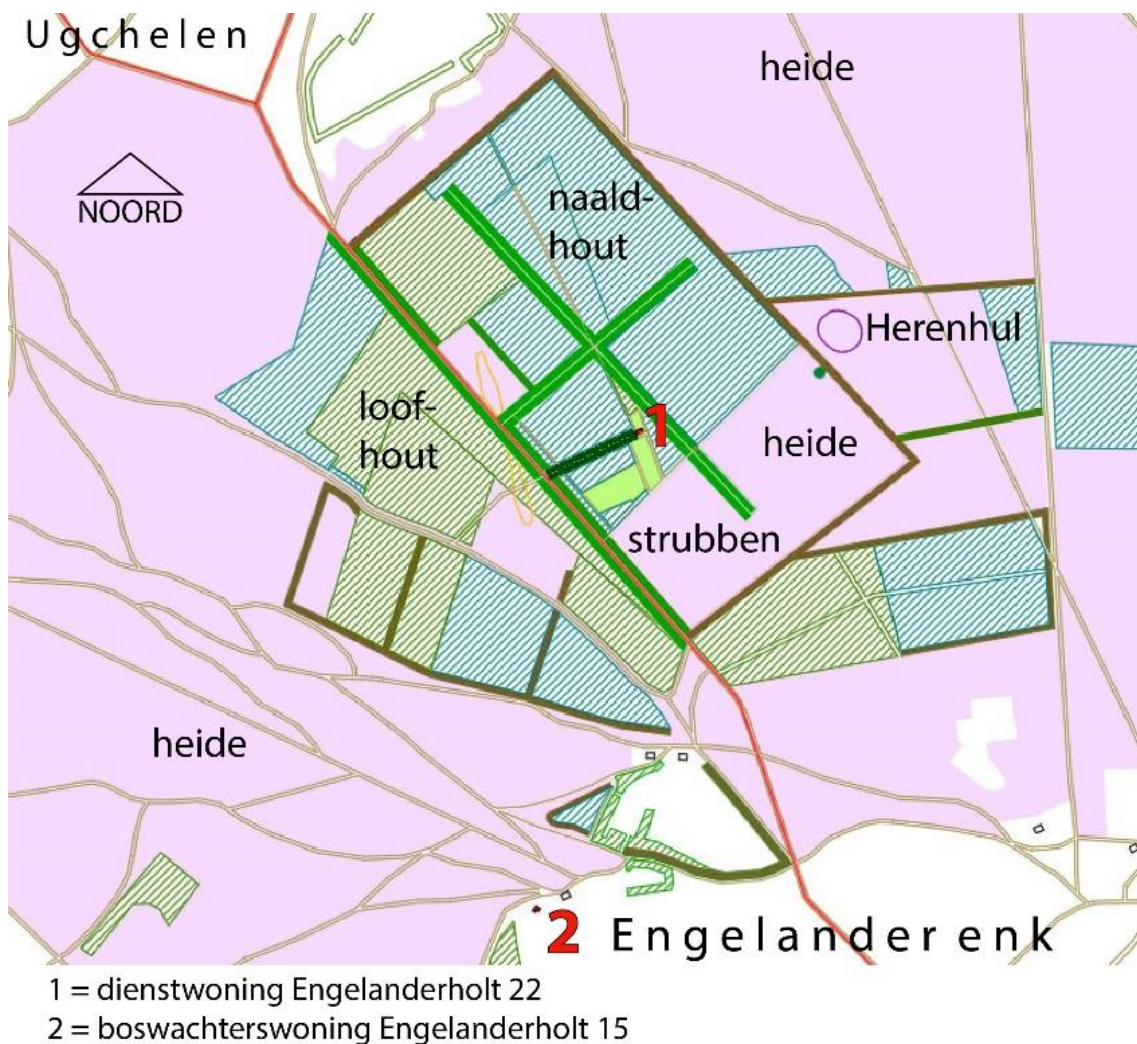
- 1 = dienstwoning Engelanderholt 22
- 2 = zichtlijn over diagonaal pad tot 'heuveltje' (daarna daalt het terrein)
- 3 = zichtlijn over toegangslaan naar terrein aan zuidzijde weg Engelanderholt
- 4 = zichtlijn over nutstuin naar heide met strubben
- 5 = zessprong van paden

Uitzichten vanuit de dienstwoning.

⁴¹ Deze voor het landgoed typerende woning is geen (rijks-/gemeentelijk) monument.

Hieronder wordt op vereenvoudigde wijze de situatie weergegeven aan het einde van het tijdperk Groen van Prinsterer en erfgenamen, ca.1900. De boswachterswoning uit 1892 en de dienstwoning uit 1894 zijn toegevoegd. Het pad vanaf de erker maakt van de kruispaden een zessprong. De meerstammige beuk die tegenhanger is van de top van de Herenhul, is ook aangeduid.

Het is ons niet bekend welke gronden de erfgenamen van Groen van Prinsterer toevoegden aan het gebied dat Groen van Prinsterer van Voorhoeve had overgenomen. Op grond van de verdere aanleggeschiedenis is aannemelijk dat de erfgenamen het terrein met de Herenhul aankochten, grond aan de zuidkant van de rechthoek en gronden aan zuidkant van de weg Engelandersholt, aansluitend op het stuk dat Groen van Prinsterer al bezat. Om de boswachterswoning te kunnen bouwen, moeten de erfgenamen ook daar grond hebben verworven.

Vereenvoudigde weergave van de topografie in 1899.

Hei wordt bos

Rond de eeuwwisseling waren er nog heidevelden aanwezig om de nieuw aangelegde bossen.

1895-1905 Schaapskudde met dagloner op de heide bij Engeland. In de achtergrond is opslag van dennen zichtbaar (Coda GA-017243)

Ca 1910? Weg over de heide (zonder naam) van Ugchelen naar Beekbergen, rechts de Wapenberg ofwel Bakenberg (Coda, Gelderse bibliotheek 47561)

Ca 1935 Ossen ploegen heide, om die te kunnen beplanten (Coda 519132)

2.3 1900-1946 dr. Jan Ooster

Wie was Jan Ooster

Begin 20ste eeuw besloten de erfgenamen van Groen van Prinsterer blijkbaar hun bezit in Beekbergen te verkopen, want het werd eigendom van scheepsarts Dr. Jan Ooster (1873-1946). Deze was afkomstig uit een Amsterdamse familie.⁴² Zijn vader was overleden en zijn moeder woonde met zijn broer en een zus in Epe. Jan en zijn jongste zus Henriette woonden in Amsterdam. Oom Frederik Ooster was kantonrechter in Apeldoorn. Bij diens overlijden in 1897 erfden de vier kinderen. Dat verklaart deels de aankoop van het landgoed in 1900.

Van bosbouwproject tot landgoed

Ooster ontwikkelde een landgoed met gevarieerd bos, villa's, een stal en de aanleg van een arboretum.

Bij Ooster's bezoeken verbleef hij aanvankelijk in de erker van de dienstwoning waar de bedrijfsleider Derk Jan Hamer woonde. De dienstwoning noemde Ooster "Huis Bruggelen"⁴³ en hij veranderde de berkenlaan in een eikenlaan met witte stenen bij de ingang aan de Engelderholt. Aan de overzijde van de Engelderholt plantte hij in en langs de as van de laan rododendrons en twee levensbomen.

Links: 1910-1920 Oprijlaan met eiken naar de woning van de bedrijfsleider van Bruggelen, Engelderholt 22 (Coda GA-010373) Rechts: Overzijde Engelderholt Thuja plicata en rododendron in de zichtas van de erker.

Noorse huizen

Op zeker moment, wellicht toen Jan Ooster besloot (meer) aan wal te blijven, voldeed de dienstwoning op nr. 22 niet meer als logeeraadres en wenste hij een eigen, privé 'landhuis'. Als plek daarvoor koos hij een locatie aan de oostzijde van de rechthoek, vlak naast de omwalling. In plaats van een nieuw huis te laten bouwen, liet hij in 1909 een houten bouw pakket leveren door de Strømmen Traevarefabrik uit Noorwegen. (Dat was relatief goedkoop, want snel in elkaar te zetten). In dit witgeverfde huis woonde Ooster vanaf 1911 permanent in Beekbergen. (Het is onbekend of hij daarna nog heeft gevaren).

Op de kaart van 1911 (p.35) is te zien dat er ter plaatse een perceel jong loofbos aanwezig was. Om een omgeving te maken voor zijn huis liet hij waarschijnlijk een grote ruimte openhakken. Aanvankelijk heeft Ooster een toegangsweg recht op zijn nieuwe huis aangelegd, waarvan nu een stukje beukenlaan resteert. Een al bestaande bosweg bleef ook functioneren als toegangsweg vanaf de weg Engelderholt.

⁴² "Omtrent de bewoners van Bruggelen" heeft Marijke Mansfeld een uitgebreid onderzoek gedaan, waarin zij onder veel meer ook de familierelatie van Jan Ooster verhaalt.

⁴³ SAGA p. 50.

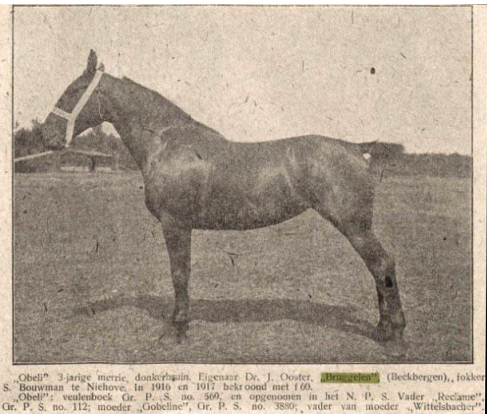
Bij de huizen staan diverse loofbomen en een Sequoiadendron giganteum, uit de tijd van Jan Ooster.

In 1913 werd de zogeheten Vlaamse schuur gebouwd (Engelanderholt 16 “Braclog”) voor de koeien, geiten en paarden van Jan Ooster. De schuur stond in de diagonale zichtlijn vanuit de erker. Later plantte Ooster dit zicht weer dicht.

1913 16 april Apeld. Crt: bouw landbouwschuur met veestalling, Architect J.A. Wijn, nu woonhuis (gemeentemonument).

Jan Ooster fokte (Groningse) paarden, die hij verkocht en waarmee hij ook meedeed aan landelijke keuringen. Blijkens een krantenbericht uit 1922 behaalde hij een tweede prijs bij een keuring in Den Haag. Naast paarden werden Schotse terriërs te koop aangeboden, voor 40 gulden.

1923, foto Pieter Hamer (SAGA p.48). Rechts verkoopadvertentie van 16 nov. 1917.

Omstreeks 1915 plantte Ooster langs de centrale as tussen de zessprong (zie afb. op p 38) en het nieuwe witte huis douglas⁴⁴, Amerikaanse eik en een aantal Chamaecyparis lawsoniana, waarvan er acht bewaard bleven.

In 1919 kocht Ooster een tweede Noorse huis (uit dezelfde fabriek als het eerste) op een veiling in Vaassen, waar het in 1913 was opgebouwd. In dit grotere huis, dat hij een stukje ten zuidoosten van het witte huis zette, meer centraal op het terrein, trok Jan Ooster in 1919 in, samen met zijn zuster juffrouw Johanna Henriëtte Christina Ooster (1879-1965). Vermoedelijk verbleef zij eerder ook al veel op Bruggelen en regelde zij huishoudelijke zaken voor haar broer, zoals blijkt uit onderstaande advertentie.

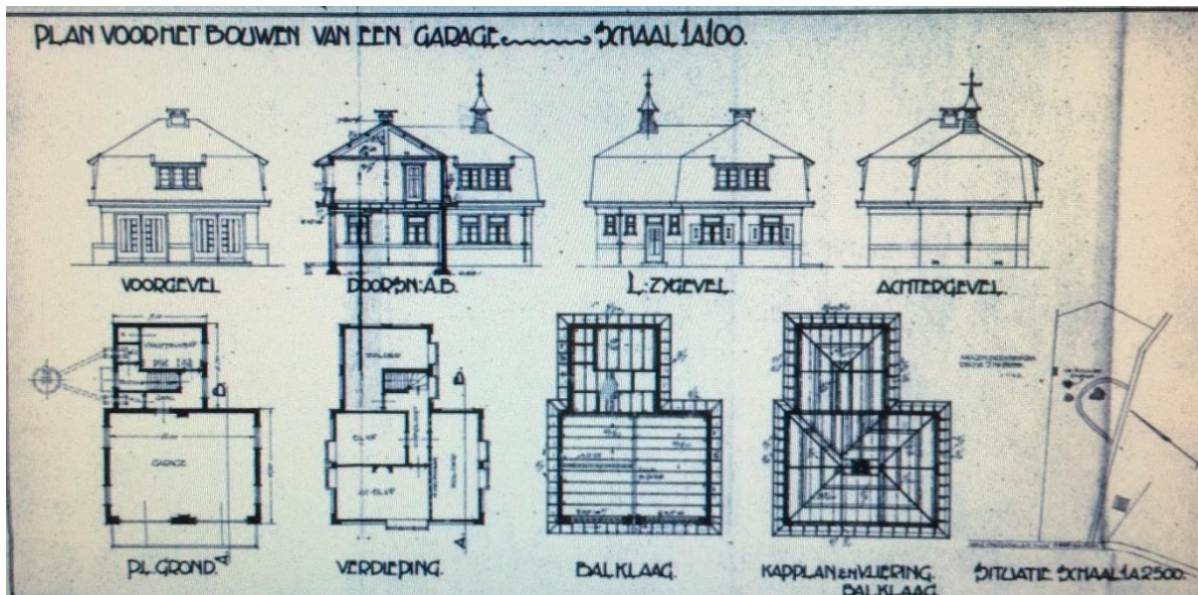
Nieuws van de Dag 20-9-1913

Twee Noorse huizen: witte Noorse huis (1909) links en het bruine Noorse huis (1919) rechts. De garage met woning (midden) werd in 1927 gebouwd.

⁴⁴ Douglas 108 jaarringen + 2 jaar na val in 2018, geplant omstreeks 1915.

In 1927 liet Ooster een garage met bovenwoning bouwen in de stijl van de Amsterdamse School. De huishoudster van juffrouw Ooster woonde er en sindsdien vele anderen na haar. Het is mogelijk dat Jan Ooster gelijktijdig een toegangshek met bakstenen pijlers liet bouwen. Het hek is namelijk eveneens in de stijl van de Amsterdamse school.

Bouwtekening garage met woning, 1926. (Coda archiefwerk Marijke van Mansfeld)

De oprijlaan naar de Noorse huizen had een toegang in de stijl van de Amsterdamse school. (Foto Coby van Gelder, zonder jaar, SAGA p.45). De oprijlaan is nu totaal anders.

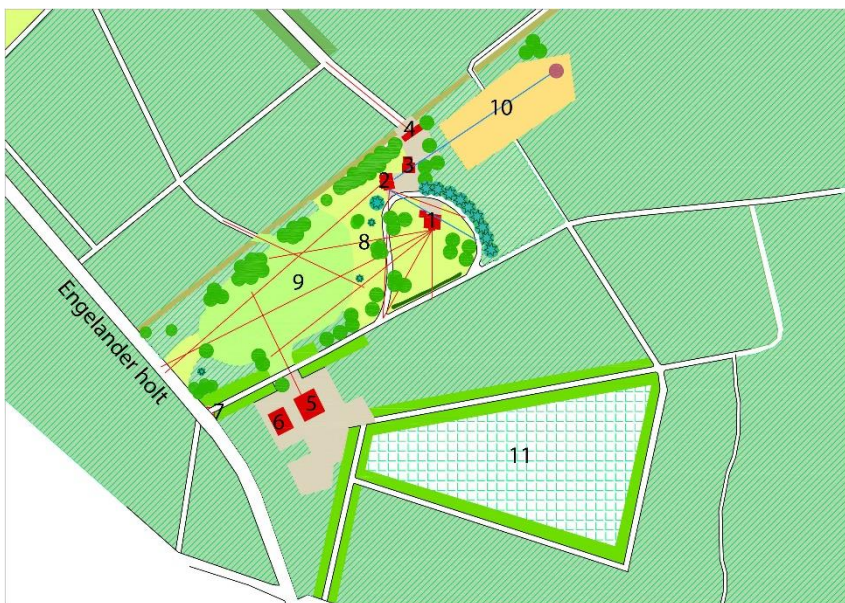
Aanleg rond de huizen

De topografische kaart van 1936 geeft een indruk van de vorm van de ruimte die Ooster rond de huizen schiep en verfraaide met bijzondere bomen en heesters.

Omgeving van de huizen op de topkaart 1936. Rechts de hoofdas en gebouwen op de digitale kaart.

Het bruine Noorse huis was min of meer in het verlengde van de lengte-as van het assenkruis geplaatst, maar zicht in de lengte as werd niet meer gewenst. In de as werd de garage gebouwd; aan het einde van het scheve verlengstuk een tuinschuur, bij de moestuin en boomgaard. (De schuur ten westen van het witte huis bestond in 1936 nog niet.)

1 bruine Noorse huis (1919)	wal
2 witte Noorse huis (1909)	houtsingel
3 koetshuis/garage met woning (1927)	laan
4 tuinschuur	loofboom
5 Vlaamse schuur (1913)	naaldboom
6 schuur (op kaart 1936, mogelijk houtschuur)	bos
7 bakstenen poort (vermoedelijk 1927)	rododendrons
8 parkruimte bij huizen	gras
9 weiland	erf
10 moestuin en boomgaard	zichtlijn
11 arboretum	zichtlijn tot 1919/1927

Restanten park bij Noorse huizen en garage (1909, 1919, 1927). (Zie kaart met boomsoorten op p.63).

Knollen, bollen en kruiden

In de buurt van de huizen groeien (stinzen)planten. Marijke van Mansfeld noemt sneeuwkllokjes, bosanemoon, daslook, lelietjes van dalen, holwortel, aronskelk en dalkruid.⁴⁵ Bovendien zijn salomonszegel en blauwe boshyacinth aangetroffen. Naar zeggen is mergelgrond uit Limburg aangevoerd voor de voorjaarsbollen.

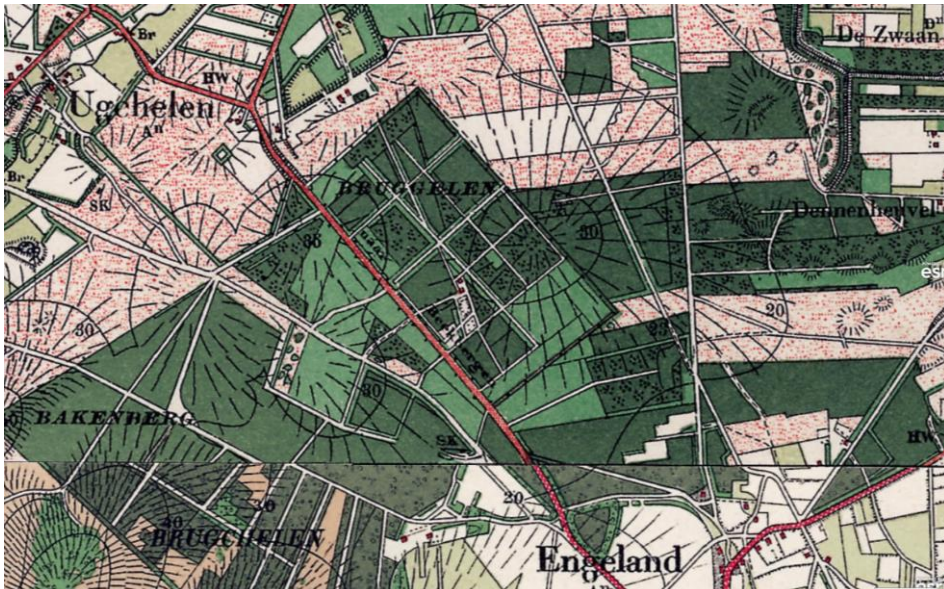

Op een enkele plek buiten de omgeving van de huizen vindt men nog blauwe boshyacinthen, hier in het verlengde van de toegangsweg, achter het hek van het pad naar het oosten.

Ontwikkeling van het bos

In 1911 (top.kaart) was het hele terrein van de rechthoek inmiddels bebost: met naaldbos, loofbos en gemengd bos. Ook rond de kern was er veel bos bijgeplant en waren veel nieuwe rechte boswegen aangelegd.

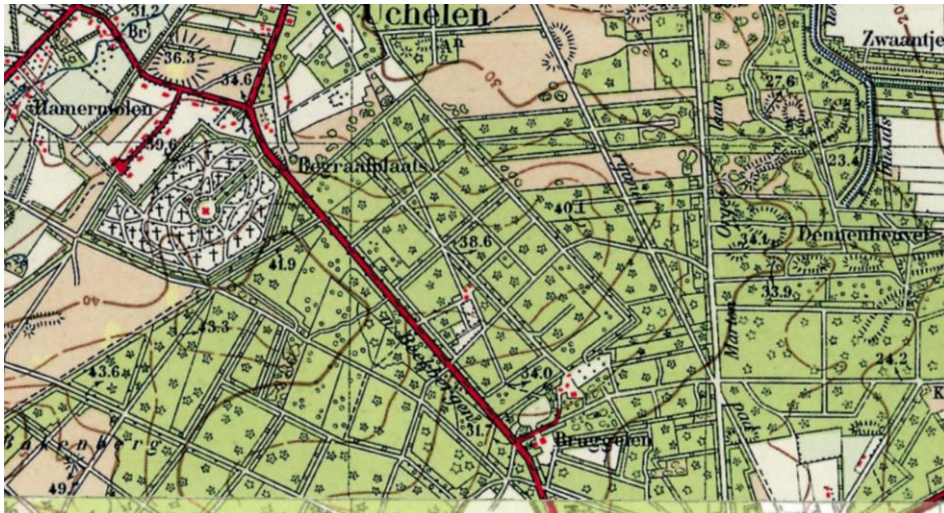
In de periode dat Ooster het landgoed beheerde zijn ook vrij veel bosvakken uit de periode Groen van Prinsterer verjongd (volgens de vermelde kiemjaren op de beheerkaart). Ooster zaaide beuken onder de bescherming van grove dennen. Daar zijn nog enkele voorbeelden van over (23k,l) en buiten het kerngebied.

1911 (Topotijdreis) De Herenhul is nu ook bebost.

Uit vergelijking van de kaart van 1936 met die van 1911 blijkt dat steeds minder heide overbleef.

⁴⁵, Marijke van Mansfeld, "Omtrent de bewoners van Bruggelen", SAGA p.43.

1936. Stand van de bosaanleg op de topografische kaart. Het onderscheid tussen loofhout en naaldhout wordt niet meer met kleuren, maar met symbolen aangegeven. Binnen de rechthoek staat vooral naaldhout.

In mei 1917 verwoestte een brand in twee uur tijd 35 ha met 10–20jarige dennen. 600 Militairen uit de Harskamp waren te hulp gekomen bij het blussen. In 1929 was er in de krant weer vermelding van bosbrand bij de heer Ooster, nu op 400 ha bosgrond met tot 12-jarige dennen.

Voor den Heer **J. OOSTER**:
Een groot aantal perc. dennendunsel op **Bruggelen**, geschikt voor posten, palen, rikkens en boonenstokken. Aanw. H. Born.

Advertentie 2 februari 1921

Regelmatig liet Ooster door bosbaas Borren “dennendunsel” verkopen, geschikt voor posten, palen, rikkens⁴⁶ en bonenstokken. In 1929 werden eikenrijzen en uitgesneden riggels verkocht.

Advertenties voor verkoop van dikke stammen zijn niet gevonden. Het is niet duidelijk hoe belangrijk het bos was als inkomstenbron van het landgoed. Waarschijnlijk begon Ooster met de aanleg van drie kleine - later vier grotere - proefvakken naaldhout binnen een vak grove den (op de beheerkaart van GLK vak 23m).

Het bosbeheer onder Ooster heeft tijdens WOII niet stilgelegd. (Zie de Kiemklassenkaart op p. 67)

1950-1960 Eikenoprijlaan naar woning Engelderholt 22 Coda GA-025808)

⁴⁶ Rikken (rekken) waren hekwerk, vermoedelijk bedoeld om vee ervan te weerhouden langs of over wallen te lopen. Bron: www.de-veluenaar.nl/2014/07/15/een-nieuwe-kijk-op-een-oude-wildwal/

Verzameling bomen en andere bijzondere beplantingen

Op de kaart van 1936 is aan de oostzijde van de veeschuur-paardenstal een driehoekig perceel te zien met lanen eromheen. Hier begon Ooster bomen en struiken op te kweken van veel verschillende soorten. In het Sagarapport wordt gesproken over de verzameling als kwekerij. Vermoedelijk had Ooster er geen bosbouwkundige bedoelingen mee en was het puur hobby. In 2015 telde het arboretum nog 86 verschillende soorten. Slechts een beperkt aantal is ook buiten 'het arboretum' te vinden. (Zie kaart historische elementen).

Er zijn vier groepen Robinia, waarvan twee langs de Engelandersholt en een boom bij de toegangslaan naar de dienstwoning. Daar staat ook een Tamme kastanje. De derde groep Robinia staat langs de centrale as en de vierde groep dicht bij het witte Noorse huis. Dat betekent hoogstwaarschijnlijk dat Jan Ooster ze heeft laten planten.

Aan weerszijden van de centrale as, richting witte Noorse huis plantte Jan Ooster op drie verschillende plekken enkele *Chamaecyparis lawsoniana* en douglas.

Hieronder volgen andere bijzondere bomen en struiken die, vermoedelijk of met zekerheid, door Ooster zijn geplant. (In Bijlage 2 worden in 2.6 en 2.7 meer foto's getoond).

Ten zuiden van de dienstwoning (nr 22) staat een grote groep (ca. 11) Sequoiadendron in het zicht van de erker. Zij zijn vermoedelijk door Ooster geplant. Het zicht wordt verder afgesloten door een groepje rododendron.

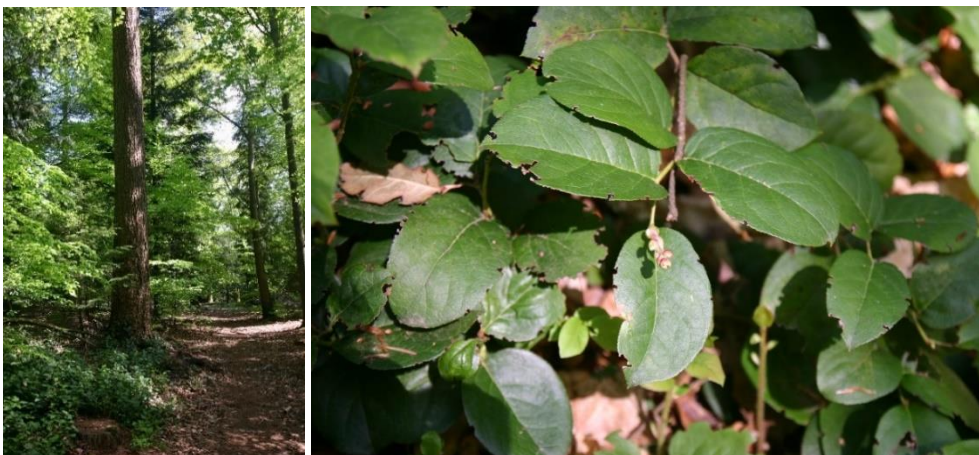
Enkele van de groep van 11 Sequoiadendron, geplant in het zicht van de erker van Engelandersholt 22.

In de buurt van de groep Sequoiadendron staan ook veel oudere hazelaars, mogelijk geplant onder Ooster (op de beheerkaart van GLK vak 22a, p.84).

Oude en jongere Sequoiadendrons (2019) *Chamaecyparis lawsoniana* in punt zessprong.

In de centrale lengte-as is in de berm een uit Noord-Amerika afkomstige lage heestersoort *Gaultheria ovatifolia* te vinden die tegenwoordig veel wordt gebruikt in de bloembinderij.

In de lengteas van het kruis: *Gaultheria ovatifolia* (*Oregon wintergreen*)

Langs een dwarspad, dat uitkomt op de centrale lengteas staan meerdere forse exemplaren van *Pieris japonica*.

Pieris japonica, in april 2020

en oktober 2019

WO II

Tijdens de 2^e wereldoorlog woonden Jan en juffrouw Ooster nog op Bruggelen.

Van het Engelandersholt in de Tweede Wereldoorlog is verslag gedaan door Coert Munk.⁴⁷

In 1940 werden de drie bossen Spelderholt, Het Leesten en het Ugchelse bos gevorderd door de Duitsers voor schietoefeningen. In 1941 gooiden de Engelsen twee zware bommen op het Spelderholt. Februari 1942 werd er brandhout geroofd in de bossen rond Ugchelen om het te verkopen, maar over het particuliere landgoed Bruggelen wordt niets gezegd.

Britse fosforbommen in april 1943 veroorzaakten vele kleine brandjes bij de huizen van Jan Ooster en de dienstwoning van Jan Hamer. Van beide huizen gingen de ruiten kapot. De Engelandersholt was versperd door omgevallen en afgeknapte bomen, waaronder veel berken. Het spannend geschreven verhaal handelt over deze fosforbommen en spreekt over een bomkrater dicht bij de weg⁴⁸.

Op de AHN wordt een vrij groot rond gat gevonden dicht bij de weg even ten noorden van de dienstwoning, nr 22. Dit gat is mogelijk te verklaren als bomkrater.

Kuil van circa 2 meter diep op de grens van Douglas (21 e) en eikenbos (21f) rechts. (Een kuil valt niet goed te fotograferen).

2.4 1947–heden Stichting Geldersch Landschap & Kasteelen

Na het overlijden van Jan Ooster verkocht juffrouw Ooster in 1947 het landgoed aan het Geldersch Landschap. Er was een lening van de gemeente Apeldoorn voor nodig. Juffrouw Ooster bleef op Bruggelen wonen tot haar overlijden in 1965. De Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij beheerde het bos tot 1966.

Uit de Jaarverslagen

De jaarverslagen van het Geldersch Landschap uit de periode 1947-2003 vertellen over de geschiedenis van de Herenhul, bosbouw en vogels. Aangezien niet verteld of op kaart aangewezen wordt over welke percelen het gaat, levert de informatie weinig bruikbare kennis voor het

⁴⁷ CoertMunk, Het Engelandersholt in de Tweede Wereldoorlog, SAGA-RAPPORT 8, p.115-125

⁴⁸ Idem, p.117

onderhavige onderzoek, maar een aantal details is er wel uit gehaald. Die zijn op diverse plekken verwerkt.

Grondverkopen en dergelijke

In 1961 wordt al onderhandeld over de aanleg van de aanstaande rijksweg Amsterdam-Twente. Een stuk grond ter grootte van 5,5 ha ten noorden van deze toekomstige weg moet een sportpark voor Apeldoorn worden.

Ook de begraafplaats wenst grond te kopen. Het Provinciale *Facetstreekplan natuurbescherming en recreatie op de Veluwe* maakt bezwaar tegen de uitbreiding van de begraafplaats, maar in 1964 is na hoofdelijke stemming van het bestuur dan toch 9 ha verkocht, onder voorwaarde dat verdere uitbreiding niet meer nodig zal zijn.

In augustus 1964 meldt Het Parool dat in Beekbergen het Landgoed Bruggelen onder de Natuurschoonwet is gerangschikt en opengesteld voor publiek.

In 1966 worden, tegen het inrijden van auto's, houten slagbomen geplaatst.

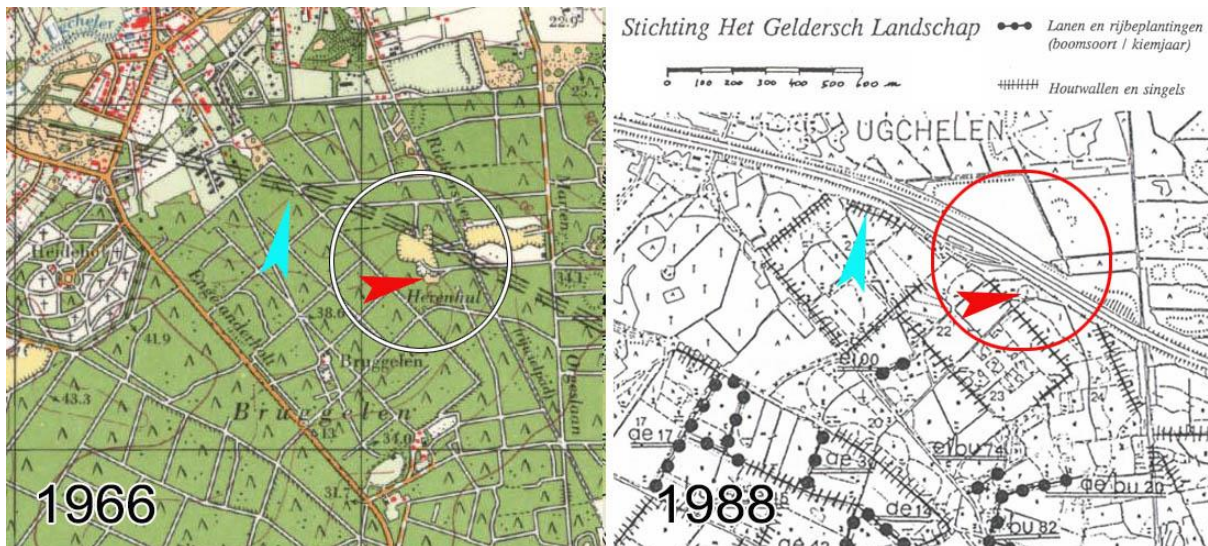
In 1967 gaat ook het beheer door de Kon. Ned. Heidemaatschappij over naar Geldersch Landschap.

Herinrichting Herenhul, nieuwe houtsingel en hekwerk langs A1

De toegang tot de Herenhul buitenom de rechthoek werd al gemaakt vóór 1958, het jaar waarin het pad voor het eerst op de topografische kaart verscheen.

In 1967 kan Rijkswaterstaat beginnen met *de aanleg van de Holland-Twenteroute*. In de voorwaarden is opgenomen dat *de vroegere gerichtplaats Herenhul behoorlijk bereikbaar blijft.* (Jaarverslag 1967)

Door de aanleg van de snelweg werd een punt van de rechthoek (banier) van Groen van Prinsterer afgesneden. Hier plantte Het Geldersch Landschap een nieuwe houtsingel.

Links top.kaart. Rechts uitsnede van 'Kaart 1.2 landschappelijke elementen' van Het Geldersch Landschap uit 1988. De blauwe pijl wijst op de afgesneden hoek waar een nieuwe houtsingel werd aangelegd. In de cirkels de Herenhul. De rode pijl wijst een klein heideveld aan op de top van de Herenhul. Het pad om de rechthoek raakt praktisch aan de snelweg, maar ligt er hoog boven.

De top van de Herenhul kwam vlak naast de door het reliëf snijdende snelweg te liggen. Er werden lariks en Amerikaanse eiken op de top gekapt en een heideveldje gemaakt, omdat in de 17de eeuw Arend van Slichtenhorst had geschreven over *een schraale en eensame vlakte rontsom beset met boomen*.⁴⁹

Herenhul met markeringssteen, beuk en 2 eiken en twee bordjes met uitleg.

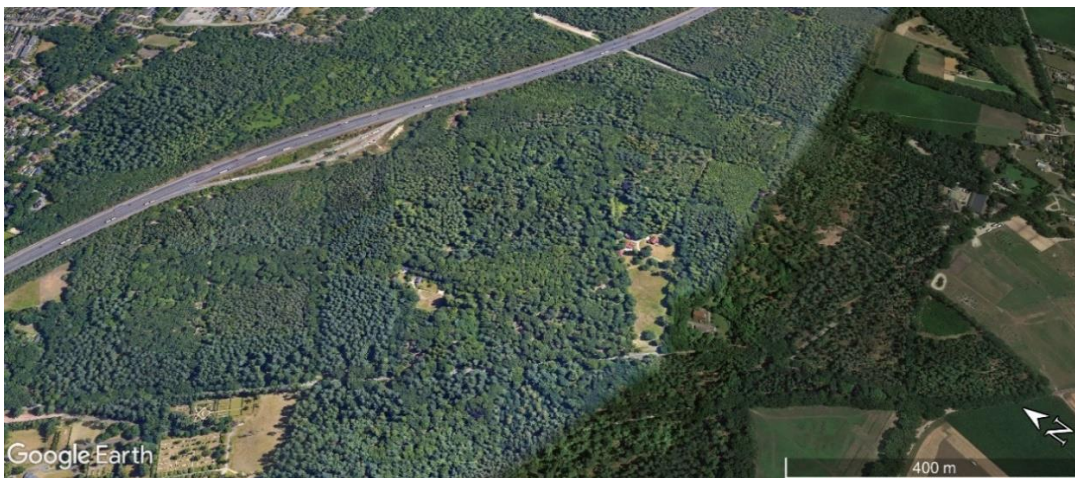
Er werd een grote zwerfsteen geplaatst om de historische plek te markeren, een beuken en twee eiken werden geplant en op de achtergrond werden bomen bijgeplant om het zicht op het verkeer weg te nemen. Blijkens de jaarverslagen moet het heideveld regelmatig gezuiverd worden van berken- en dennenopslag.

Op de nieuwe eigendomsgrens langs de snelweg kwam een raster. Er is een klaphek in dit raster gemaakt omdat de parkeerplaats aan de A1 naast Bruggelen blijkbaar een aantrekkelijke gelegenheid geeft tot het gebruik van het bos als homo-ontmoetingsplaats.

Een terrein van 9 ha bos en hei ten noorden van de A1 werd in 1976 verkocht aan de gemeente Apeldoorn.

Bosvakken, houtwallen en -singels, padenstructuur

Bosvakken, houtwallen, houtsingels, lanen en paden vormen samen het historische bos. Veranderingen in het terrein in deze periode kunnen tot op zekere hoogte worden afgeleid uit topografische kaarten en de kiemjaren van de bosvakken, houtsingels en lanen. (Zie kaart p. 67).

Een rijk palet aan bosvakken met verschillende hoofdboomsoorten en leeftijden. (Google Earth, 2016)

⁴⁹ Verslag 1947-1955: R. Hardonk (Apeldoorns historicus) wenste dat op de Herenhul een gedenkteken werd geplaatst en citeert de situatie volgens Arend van Slichtenhorst (1616-1657).

Een bijzonder perceel is de grove dennenaanplant (kiemjaarklasse 1898) waarin kleinere vakken met verschillende naaldhoutsoorten zijn ingeplant. (Zie volgende kaart). Volgens GLK is de kiemjaarklasse van deze vakken 1963. De vakken worden omschreven als: “Afzonderlijk blokjes van verschillende monocultures in een oude grove den opstand.”

Uitsnede beheerkaart 1995. De paarse pijl wijst op het oude vak grove dennen (23m) met daarin kleinere vakken met verschillende soorten naaldbomen, kiemjaarklasse 1963. De stippellijn is het slingerpad.

Voor de periode 1975-1995 werd een beheerplan geschreven. Dat is voornamelijk een “houtteeltkundig verhaal”⁵⁰. (Voor dit onderzoek is er geen gebruik van gemaakt).

In het jaarverslag van 1992 werd genoemd dat een singel was aangeplant met eik, vogelkers en krent. We weten niet waar precies. Krent werd aangeplant langs een pad in vak 25.

1995-2014

In de *Beheersvisie landgoed Bruggelen 1995-2014* (hierna kortweg *beheersvisie* genoemd) wordt in het hoofdstuk *Evaluatie beheer* (p. 33) een aantal maatregelen genoemd die in de voorgaande periode zijn genomen.

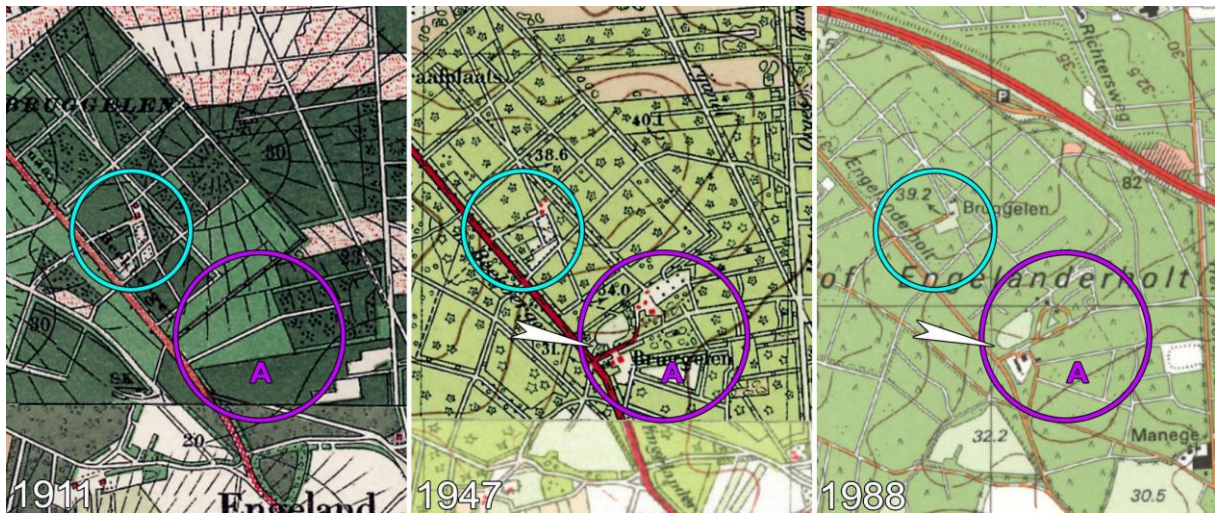
De *Beheersvisie van 2018* geeft geen beschrijving van het voorafgaande beheer, zodat we daar geen gegevens uit kunnen halen.

Parkbos bij de dienstwoning Engländerholt 22

De dienstwoning Engländerholt 22 verloor in 1947 zijn functie als bedrijfswoning voor het landgoed. Het Geldersch Landschap ging de woning verhuren, maar niet met het gehele erf erbij. Zoals op de topografische kaarten hierna te zien is, werd de open ruimte aan de zuidwestkant met bos beplant. De zichtlijn vanuit de erker naar de veeschuur/paardenstal was in 1947 al onderbroken doordat het diagonale pad niet meer over de volle lengte rechtdoor liep. Door het bijna dichtplanten van de as aan de zuidkant van de erker met Sequoiadendron en rododendron, was er nog minder van overgebleven.

De zichtlijn over het diagonale pad naar het noordwesten bleef intact. De eiken-toegangslaan vanaf de Engländerholt geeft nog zicht in een pad met rododendrons en 2 Thuja plicata aan de andere kant van de Engländerholt.

⁵⁰ volgens *Beheersvisie landgoed Bruggelen 1995-2014*

Topografische kaarten van 1911, 1947 en 1988 laten de ontwikkeling van de erven zien. Het erf van Engelandersholt 15 ligt in de blauwe cirkel, het erf/park bij de Noorse huizen en de veeschuur/paardenstal liggen in de paarse cirkel. De witte pijl duidt op een doorzicht van de weg naar de weide dat in 1988 was dichtgegroeid. De paarse A duidt de locatie van het arboretum aan.

Park(bos) bij de Noorse huizen

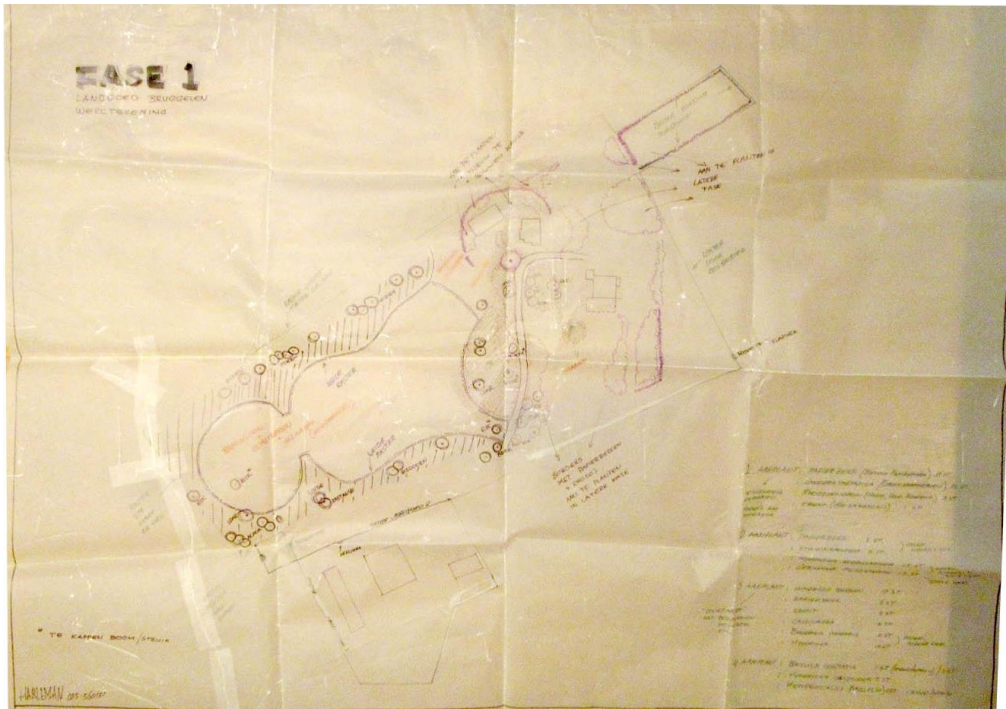
De Noorse huizen werden eveneens verhuurd voor bewoning, waarbij Het Geldersch Landschap de door Jan Ooster aangelegde omgeving ging beheren.

Vergelijking van de topografische kaarten van 1947 en 1988 leert dat de grote boomgaard-moestuin is veranderd in een smalle strook grasland en dat de grote weide aan de kant van de Engelandersholt door dichtgroei van een brede opening in de westrand in 1988 niet meer vanaf de weg zichtbaar was.

Er werd een inrichtings-/herstelplan gemaakt door de externe architect René Harleman uit Apeldoorn voor *“het parkachtig deel van het landgoed (de omgeving van het landhuis, het chalet en de recent vrij van pacht gekomen boerderij en de parkbossen⁵¹)*. Het plan werd niet volgens tekening uitgevoerd. Mogelijk omdat de ontwerper de historische vorm van de weide sterk veranderde.

Er werd wel een (eigen of aangepast) herstelplan uitgevoerd. *Rond de woningen op Bruggelen is een aanvang gemaakt met het herstelplan. Daarvoor zijn een groot aantal grote bomen gekapt om het geheel weer een open karakter te geven van het parklandschap. De weide is volgens plan in ronde lijnen opnieuw uitgerasterd en zichtlijnen vanaf de weg zijn hersteld. Om schade door wilde zwijnen in de toekomst te voorkomen is rond het geheel een zwartwild kerend raster geplaatst met een wildrooster in de toegangsweg. Ook is de laanstructuur hersteld.* (Jaarverslag 1995).

⁵¹ Beheervisie 1995-2014 Het *parkbos* bestaat de vakken/afdelingen 22a, 22c, 22d, 23 a tot en met j, 251, 25m, 25s, 25w, 25y en 25x.

Plan voor de omgeving van de Noorse huizen door René Harleman – Ruimte voor Advies, Apeldoorn (brief GLK aan T. Roozen van 8 febr. 1996, plan aanwezig bij T. Roozen)

De toegangslaan, een onderdeel van een veel langere laan die op de kaart van 1898 al aanwezig is, werd deels herplant met dubbele rijen beuk. (Zie bijlage 2). De toegangslaan werd opengesteld, maar in plaats van een witte slagboom, zoals voorgesteld in de Beheervisie, kwam er op de plaats van het verdwenen hekwerk in de stijl van de Amsterdamse school (foto p. 43) een wildrooster met begeleidende hekken.

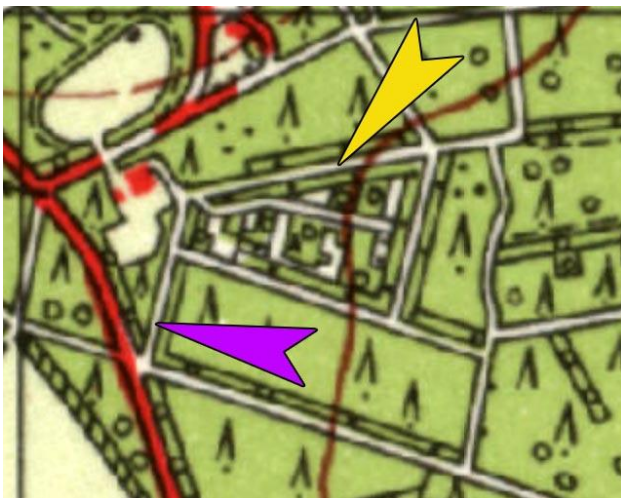
Rij rododendrons langs de toegangsweg in 2016 (Google streetview). Laan richting Engländerholt.

Arboretum

Het arboretum werd vermoedelijk ca. 1930 aangelegd - na de proefvakken van naaldbomen - als kwekerij en proeftuin van uitheemse boom- en struiksoorten.

Luchtfoto arboretum in 1950 (gemeente Apeldoorn)

Topografische kaart 1958-1964. De beuken-/ Amerikaanse eikenlaan bij de gele pijl uit ca.1920 bestaat nog. De laan bij de paarse pijl is in de jaren tachtig door GLK herplant met beuken. Het pad onder de gele pijl werd opgeheven.

Het oorspronkelijke zeer geordende, door singels en lanen omgeven arboretum staat als zodanig alleen van 1958- 1964 op de topografische kaart. Geleidelijk aan is de structuur van de vakken en paden vervaagd, maar dat proces is niet op kaarten te volgen.

Bij een inventarisatie in 1985 werden 80 soorten gevonden.⁵²

De Beheervisie 1995-2014 vermeldt (p. 33): *In 1990 en 1991 zijn in het arboretum de volgende soorten aangeplant: Zoete Kers, Es, Plataan, Abies grandis, Haagbeuk, inlandse eiken en enkele esdoornsoorten. Voorts: In het arboretum zullen bijzondere loofboomsoorten geselecteerd worden. De overige bomen en struiken zullen verwijderd worden. Jaarlijks zal de korte vegetatie gemaaid en*

⁵² Inventarisatie uit 1985 door Hans Rottier, H. van Haaren (Dorschkamp) (jaarverslag 1985) en Ton Roozen.

afgevoerd worden. (p.48):

Er werd een inventarisatie van de aanwezige bomen en struiken uitgevoerd in 2001 door K. Bevaart. Eerder was het arboretum al in 1958, 1985 en 1988 geïnventariseerd.⁵³ Marijke van Mansfeld schrijft in *Het verborgen verleden van het Engelandersholt* (p. 64): *Uit de inventarisaties is op te maken dat er de afgelopen 50 jaar een aanzienlijk aantal zeldzame soorten is verdwenen. Soms was dit onvermijdelijk, zoals bij de grote groep bamboe, die na de wereldwijde bloei in de jaren 90 verdween. Na de inventarisatie door K. Bevaart, die ook advies gaf voor herstel van het arboretum, is er door het Geldersch Landschap enig onderhoud gepleegd.*

De boswachterswoning aan de Engelder enk

De boswachterswoning Engelderholt 15 staat aan de rand van de oude Engelder enk. In 1947 was die nog geheel open, maar een deel van de graslanden waren veranderd in heide. Deze heide en een stuk grasland werden met twee lanen en bomen beplant. De beheerkaart 1986 toont de lanen, die nu niet meer aanwezig zijn.

In de beheervisie 1995-2014 wordt de wens uitgesproken tot *omvorming van opstanden op de voormalige enk naar eikenhakhout (Doelsoorten: Adder, Vliegend Hert, Tweekleurige Bosspitsmuis, Geelgors en Boomarter en Das)* (p.53) Het is (nog) geen eikenhakhout geworden.

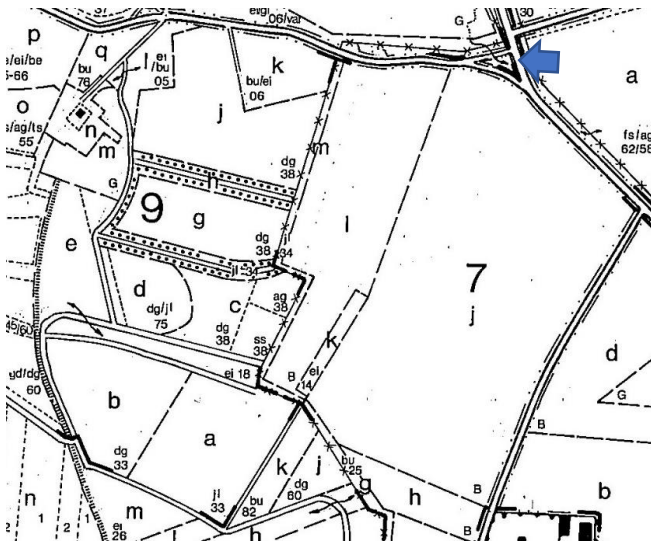

In de blauwe cirkel het stuk open enk dat verloren ging. De oranje pijl duidt de locatie van de boswachterswoning aan.

⁵³ Een inventarisatie uit 1958 door een onbekende Ba/L. uit Beekbergen. Inventarisatie 1985. Een inventarisatie uit 1988 door J.W. Duijm, gedeelte van grotere inventarisatie van Bruggelen. Een inventarisatie uit 2001 door K. Bevaart. Bron: SAGA, *Het verborgen verleden van het Engelderholt*, p.64.

Het zicht over de open Engelder en gaf al vroeg aanleiding voor het maken van een toeristische zitplek aan de Engelderholt. Na 1995 is volgens plan op die plek een parkeerterrein gemaakt, die in 2002 nog werd uitgebreid.⁵⁴

Beheerkaart 1986-1995 met lanen en geplande parkeerplaats (pijl)

Ca. 1960 Ansichtkaart van uitzicht over Engelder enk (CODA, GLK)

⁵⁴ Jaarverslag 2002

Bij de parkeerplaats aan de Engelder enk.

3 Cultuurhistorische elementen nu

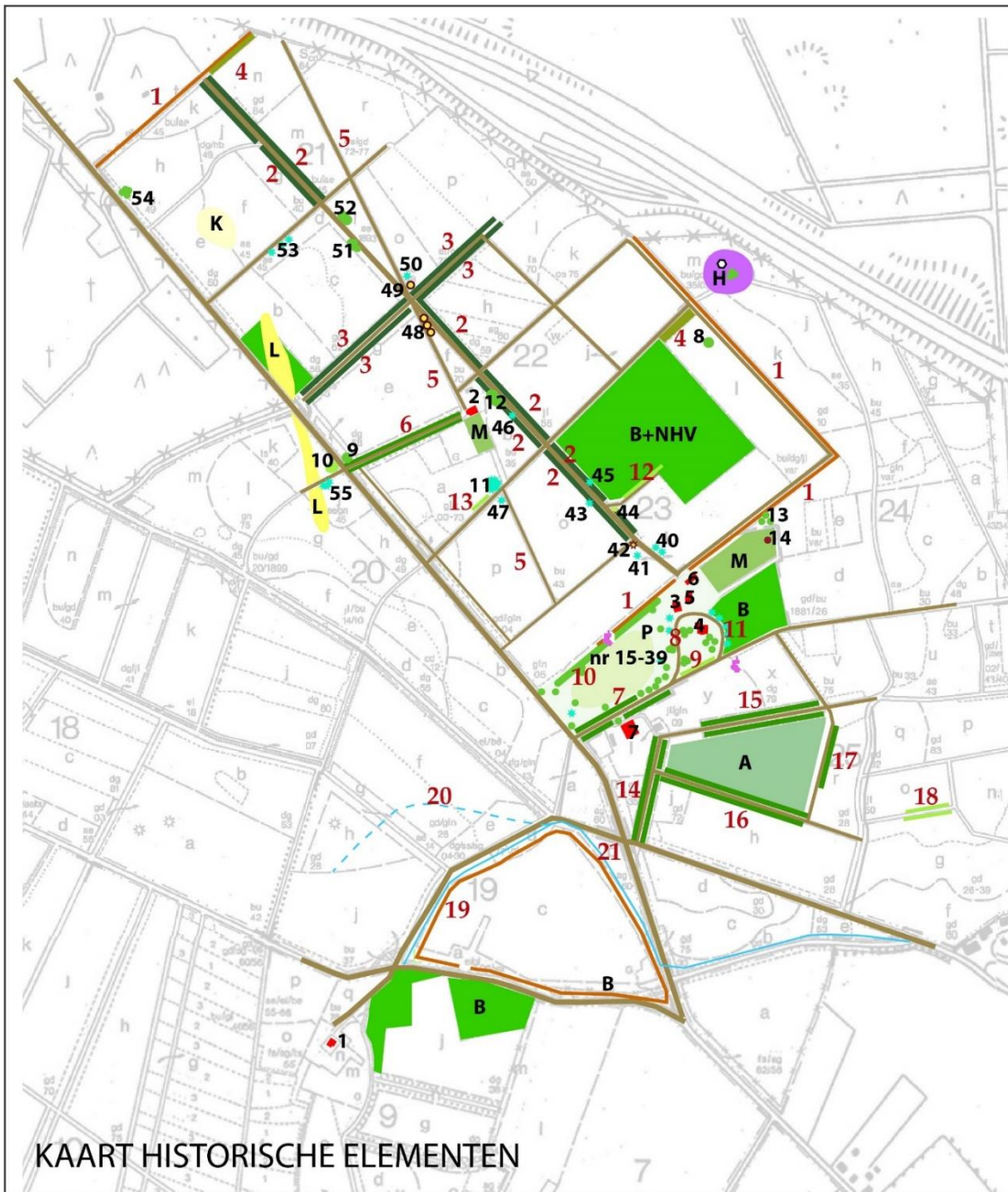
3.1 Beleving door wandelaar/recreant

Bruggelen oogt voor de bezoeker als een verrassend bosgebied met veel afwisseling. Niet alleen zijn er wallen en greppels, maar ook een afwisselende beplanting met onder meer bruine beuk, *Robinia pseudoacacia*, bosranden met meidoorns, paadjes met brem of krenten, een enkele rododendron, bijzondere en oude bomen (linden, beuken, *Sequoia's*), hoog beukenbos, een zessprong van wegen, voormalig hakhout op walletjes en de opvallende steen die de top van de Heerenhul markeert. Al met al een bijzonder bos. En dan staan er ook nog de bijzondere houten huizen, de ene wit, de ander bruin, die je kunt zien aan het einde van een veld met grote bomen.

Dat er een punt van het landgoed is afgehaald, ervaart men nauwelijks, omdat daar niet langs de rand kan worden gelopen. Het autolawaai is helaas wel op grotere afstand te horen. Nadeel is ook dat de hele noordelijke rand van het landgoed door homo's wordt gebruikt als cruisegebied, veelal vanaf de parkeerplaats aan de A1, maar ook met de fiets en brommer. Op een warme zondag is het er druk met 'wandelende' heren. De proefbosjes kwekerij zijn bij hen een favoriete plek. De gemarkeerde wandelroute door het bos is wel zo gelegd dat gewone wandelaars en homo's elkaar weinig hoeven tegen te komen.

De douglas-, reuzen- en Omorika sparren zijn soms zo indrukwekkend dik en hoog dat men zich in Amerika waant. Daarvoor zijn de ook aanwezige *Sequoia's* niet eens nodig. Voor de wandelaar die om zich heen kijkt en ook af en toe omhoog, is landgoed Bruggelen een bijzonder bosgebied.

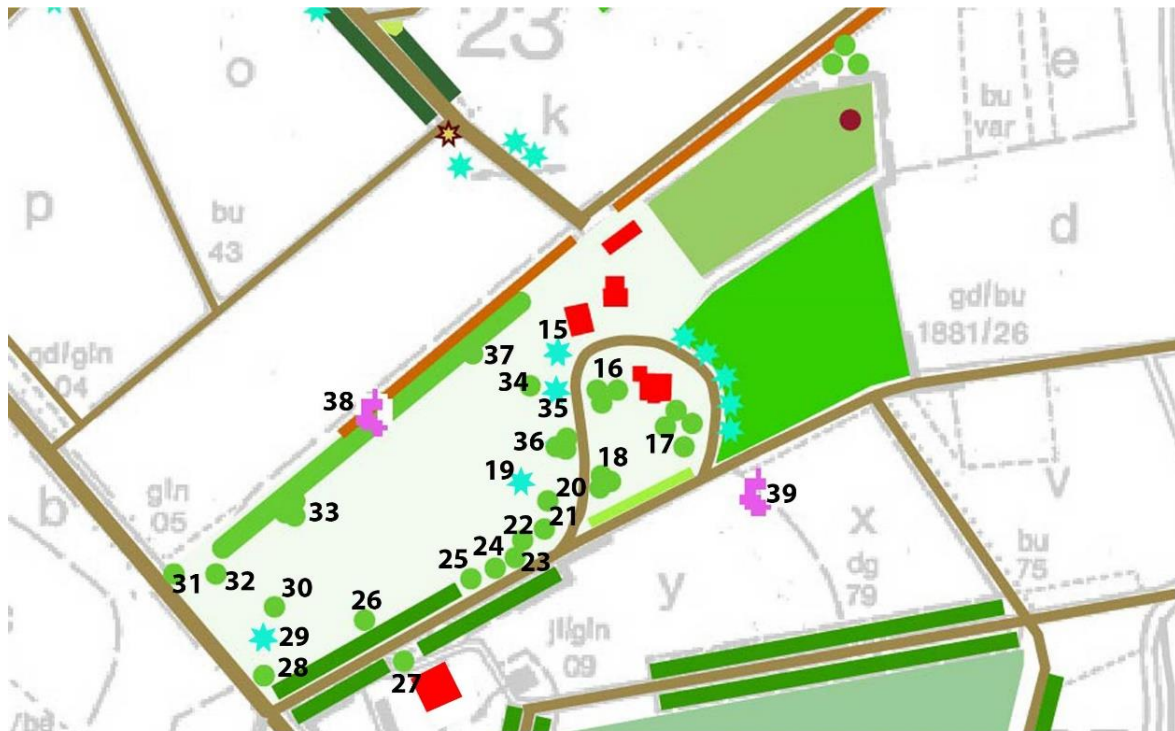
3.2 Aanwezige cultuurhistorische elementen

weg, pad	gebouw
wal	parkaanleg en weide
bos, NHV = proefvakken naaldhout	moestuin en/of boomgaard
laan, bomenrij	arboretum
houtsingel	vindplaats bijzondere planten
hakhout	vindplaats bijzondere dwergheesters
loofboom	Herenhul
naaldboom	waterloop/sprengbeek
dode naaldboom	mogelijk relict waterloop/sprengbeek in bos
dode loofboom	leemkuil
heesterrij	kuil zonder duidelijke oorsprong

NB De vlakkelementen zijn met letters verklaard in de legenda boven. De zwarte nrs van de puntelementen en de rode nrs van de lijnelementen worden verklaard in de lijsten op de volgende pagina's.

Kaart historische elementen

- weg, pad
- wal
- bos, NHV = proefvakken naalddhout
- laan, bomenrij
- houtsingel
- hakhout
- loofboom
- naaldboom
- dode naaldboom
- dode loofboom
- heesterrij
- gebouw
- parkaanleg
- moestuin
- arboretum
- vindplaats bijzondere planten
- vindplaats bijzondere dwergheesters
- Herenhul
- waterloop/sprengbeek
- mogelijk relict waterloop/sprengbeek in bos
- leemkuil
- kuil zonder duidelijke oorsprong

NB nummers worden verklaard in de lijst puntelementen

Aanvulling nummers Kaart Historische Elementen voor de omgeving van de Noorse huizen

Verklaring nummers op de Kaart Historische Elementen

Afkortingen aanlegfasen:

V= voorgeschiedenis tot 1871, JV = Joris Voorhoeve 1871 -1873, GvP = Groen van Prinster 1873 – 1876, Egvp = erfgenamen Groen van Prinsterer 1876-1900, JO = Jan Ooster 1900-1946

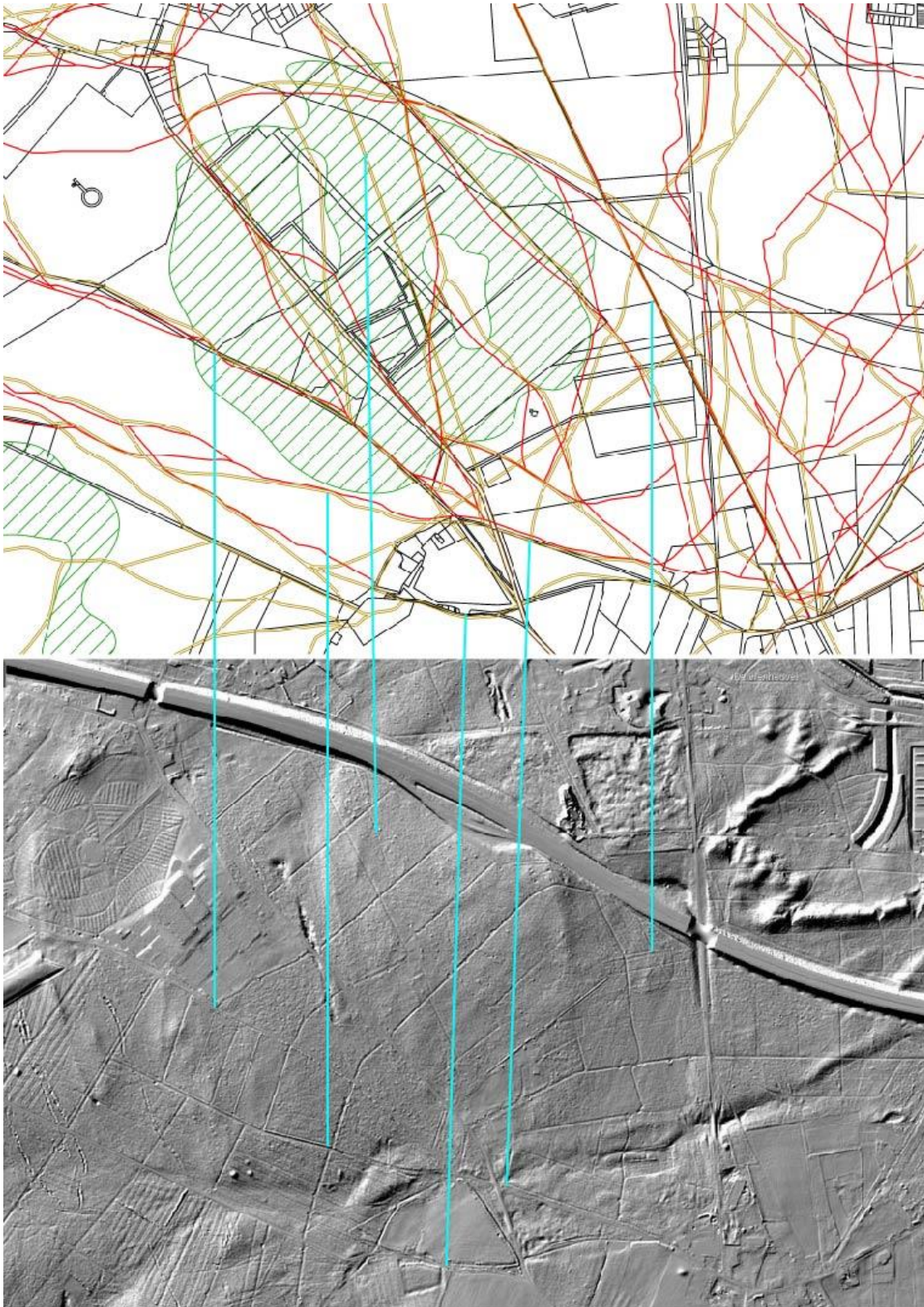
Puntelementen

Nr	Beschrijving	Datering
1	boswachterswoning	1892, Egvp
2	dienstwoning	1894, Egvp
3	wit Noorse huis	1909, JO
4	bruin Noors huis	1919, JO
5	garage met woning	1927, JO
6	tuinschuur	?, JO
7	Vlaamse veeschuur	1913, JO

8	5-stammige beuk	GvP
9	tamme kastanje	GvP
10	rododendrongroep	voor 1909, JO
11	11 Sequoia's en rododendron	voor 1909, JO
12	groep zomereiken	1894, Egvp
13	groep tamme kastanjes	1909-1940, JO
14	bruine beuk	1909-1940, JO
15	Sequoiadendron giganteum	1909, JO
16	groep zomereiken	1919, JO
17	groep zomereiken	1919, JO
18	groep zomereiken	1919, JO
19	Picea orientalis	1909, JO
20	tamme kastanje	1909, JO
21	berk	1909, JO
22	tamme kastanje	1909, JO
23	drie 3-stammige berken	1909, JO
24	esdoorn	1909, JO
25	2 esdoorns en hulst	1909, JO
26	zilverlinde en paardenkastanje	1909, JO
27	moseik	1909, JO
28	5 Robinia pseudoacacia en meelbes	1909, JO
29	Picea orientalis	1909, JO
30	zomereik	1909, JO
31	hazelaar, in 2020 gekapt	1909, JO
32	hazelaar	?
33	3 wilgen	1909, JO
34	groep Sorbaria tomentosa en Robinia	1909, JO
35	Picea orientalis	1909, JO
36	3 Robinia pseudoacacia	1909, JO
37	hazelaar	1909, JO
38	Salomonszegel	1920-1940, JO
39	hyacinten	1920-1940, JO
40	2 Chamaecyparis lawsoniana	1915, JO
41	Chamaecyparis lawsoniana	1915, JO
42	dode douglasspar, 110 jaarringen	1915, JO
43	Chamaecyparis lawsoniana	1915, JO
44	Gaultheria ovatifolia	1915, JO
45	2 Chamaecyparis lawsoniana	1915, JO
46	Chamaecyparis lawsoniana	1915, JO
47	Chamaecyparis lawsoniana	1915, JO
48	3 dode bomen, soort?	1915, JO
49	dode boom, Amerikaanse Eik?	1915, JO
50	Chamaecyparis lawsoniana	1915, JO
51	4 Robinia pseudoacacia	1909, JO
52	2-stammige Amerikaanse eik	1920-1940, JO
53	3 Chamaecyparis lawsoniana	1915, JO
54	4 Robinia pseudoacacia	1909, JO
55	2 Thuja	1909, JO

Lijnelementen

Nr	Beschrijving	Datering
1	deel van boswal rond rechthoek	1871-1873, JV
2	houtsingel langs assenkruis 'banier', nu Am. eik en divers	1873-1876, GvP
3	houtsingel langs assenkruis 'banier', nu beuk en divers	1873-1876, GvP
4	Hakhout op boswal (eik) of langs pad/voormalige bosrand (eik/haagbeuk)	1873-1876, GvP
5	diagonaal pad, zichtas vanaf erker dienstwoning nr. 22	1892, Egvp
6	toegangslaan van zomereik naar dienstwoning nr. 22	1892, Egvp
7	dubbele toegangslaan van nu jonge beuk naar Noorse huizen	1909-1919, JO
8	lusvormige ontsluiting Noorse huizen	1909
9	rododendronhaag	1930, JO
10	divers loofhout (eik, Am. eik, esdoorn, hulst, hazelaar) langs weiland/veld	1909-1919, JO
11	rij naaldbomen langs ontsluiting, in bosrand	1909-1919, JO
12	rij <i>Pieris japonica</i> langs pad	na 1900, JO
13	rij hazelaars langs pad	na 1900, JO
14	dubbele laan, nu jonge beuk, deel van langere laan naar wit Noors huis	1909, JO
15	restanten van laan van Amerikaanse eik en beuk	na 1919, JO
16	restanten van laan van Amerikaanse eik	na 1919, JO
17	restant van laan van Amerikaanse eik	na 1919, JO
18	rijen krenten langs pad	ca. 1930, JO
19	wal rond oude enk	V
20	bovenloop/spreng	V
21	mogelijk relict van bovenloop/spreng	V

Boven kaart huidige topografie met de wegen van de veldminuten uit 1827 in rood en de wegen van de topografische kaart uit 1897 in bruin. Onder de hillshade. De blauwe lijnen verbinden oude wegen op de kaart met plaatsen in het terrein waar ze op de hillshade nog zichtbaar zijn en soms ook in het veld.

Om het verhaal niet te zeer te onderbreken staan een vakkenkaart en (meer) foto's van de huidige situatie van cultuurhistorische elementen in bijlage 2, p. 84.

Historische elementen per fase

Tot 1871

- Een langgerekte leemkuil, ligt aan weerszijden van de Engelandersholt, die er schuin overheen is gelegd op een dijk (vak21a-b, vak20-h,j,g,l);
- Herenhul, restant van de deels vergraven heuvel;
- (Delen van) oude zandwegen over de heide en door het strubbenbos, soms bijna onzichtbaar in het bos, soms nog in gebruik. (zie volgende afbeelding);
- Geulen met wallen van de oude beekloop noord om de kleine enk (vak 19);
- Archeologie van verdwenen boerderijen (vak 19).

1871-1873 J. Voorhoeve

- Wallen aan drie zijden van de rechthoek (vakken 21,22,23). Langs de Engelandersholt ligt geen wal.

1873-1976 Groen van Prinsterer

- Kruis van paden met 10 meter brede boomsingels, die destijds contrasteerden met de heidevelden. (Nu grotendeels bestaande uit Amerikaanse eiken (Er is maar één perceel langs het kruis gedateerd van vóór 1900 (21), Amerikaanse eik 1893)
- Groepje eiken aan de centrale laan ten oosten van dienstwoning Engelandersholt 22.

1876-1900 Erfgenamen Groen van Prinsterer

- Een tweede bosgebied met wallen (vak 18 j,k,m,n) Zie kaarten p.36, 84;
- Boswachterswoning Engelandersholt 15;
- Dienstwoning Engelandersholt 22 met beplanting van toegangslaan, aanvankelijk berk. Groep eiken achter de dienstwoning aan de centrale as.

1900- 1947 Jan Ooster

Gebouwen:

- Witte Noorse huis, bruine Noorse huis, Vlaamse schuur, garage-koetshuis-woning.

Paden, zichtlijnen:

- Verlenging van het diagonale pad naar het zuiden, naar de Vlaamse schuur.

Beplantingen:

- Diverse soorten stinzenplanten;
- Vanuit de erker woning Engelandersholt 22
- naar zuiden tegen diagonaal pad groep van minstens 11 sequoiadendron en groep rododendron;
- naar het westen door de toegangslaan, herplant met eiken; en verder naar overzijde Engelandersholt naar groep rododendrons en 2 Thuja plicata.
- Omgeving van het witte en bruine Noorse huis:
  - Bomen rond weiland voor het huis;
  - Sequoiadendron, groep azalea bij witte huis;
  - grote groep rododendron langs verlengde toegangsweg bij het bruine Noorse huis.

- In het parkbos:

- Aanplant van *Chamaecyparis* langs de centrale as en één dwarspad;
- Bij de dienstwoning (vak 22a) rododendron, tamme kastanje, *Sequoiadendron*, hazelaar;
- Gemengd bos ca. 1900 en later, tegenover de huizen langs de Engelandersholt (20b) en achter de Noorse huizen (23a).

1947 – heden Geldersch Landschap & Kasteelen

- Bosaanplant door de KN Heidemij. (21 e douglas 1949);
- Verbindingsweg naar de Herenhul buitenom de rechthoek (in 1958 op de top.kaart);
- Inrichting van de top van Herenhul als heideveldje met grote steen en 1 beuk en 2 eiken;
- Laanbeplantingen: beukenlaan van Bruggelerweg naar de voormalige paardenschuur (1982), aanvulling van de laan (25w) ten noorden van het arboretum met beuken;
- Nieuwe beuken langs de toegangsweg naar de Noorse huizen;
- Renovatie omgeving van de Noorse huizen (niet volgens het plan van tuinarchitect Harleman). De bosstrook tussen het weiland en de weg de Engelandersholt is verwijderd;
- Recreatie is onderdeel geworden van het beleid, te zien aan de informatieborden bij de nieuwe parkeerplaats en op de Herenhul;
- Uitdiepen (2018) van een deel van de beekloop nabij de weg Engelandersholt, waardoor ook de wallen meer opvallen.

We weten uit de jaarverslagen dat er bomen rond de villa's zijn verdwenen o.a. door stormen in 1966 en 1972. Bovendien is tijdens wegbeheer in 2020 de hazelaar nr. 19 gekapt.

Er is heel weinig bos over uit de tijd van Groen van Prinsterer en erfgenamen (restant eikenhakhout en haagbeuk van singel van langs vak 22 I, douglas vak 21 a, grove den rond de proefvakken in 23m). Een aantal Amerikaanse eiken van Groen van Prinsterer of zijn erfgenamen is blijven staan in het park van Ooster bij de Noorse huizen, dat verklaart de datering in de kaart kiemjaarklassen.

De 10 meter brede houtsingels langs de wegen bestonden mogelijk ook toen grotendeels uit Amerikaanse eik, afgewisseld met een onbekende naaldboomsoort. Het oorspronkelijke sortiment van de 10 meter brede houtsingels langs de wegen van het kruis kennen we niet met zekerheid. Waarschijnlijk Amerikaanse eik, afgewisseld met een naaldboom. Ook heeft Groen van Prinsterer op twee stukken eikenstrubben laten staan en daar beuken bij geplant. Zo onderscheidde de singels en de laanstructuur zich van de bospercelen die vervolgens onder de erfgenamen werden aangeplant met dennen, Douglas, beuken, en (Amerikaanse) eiken.

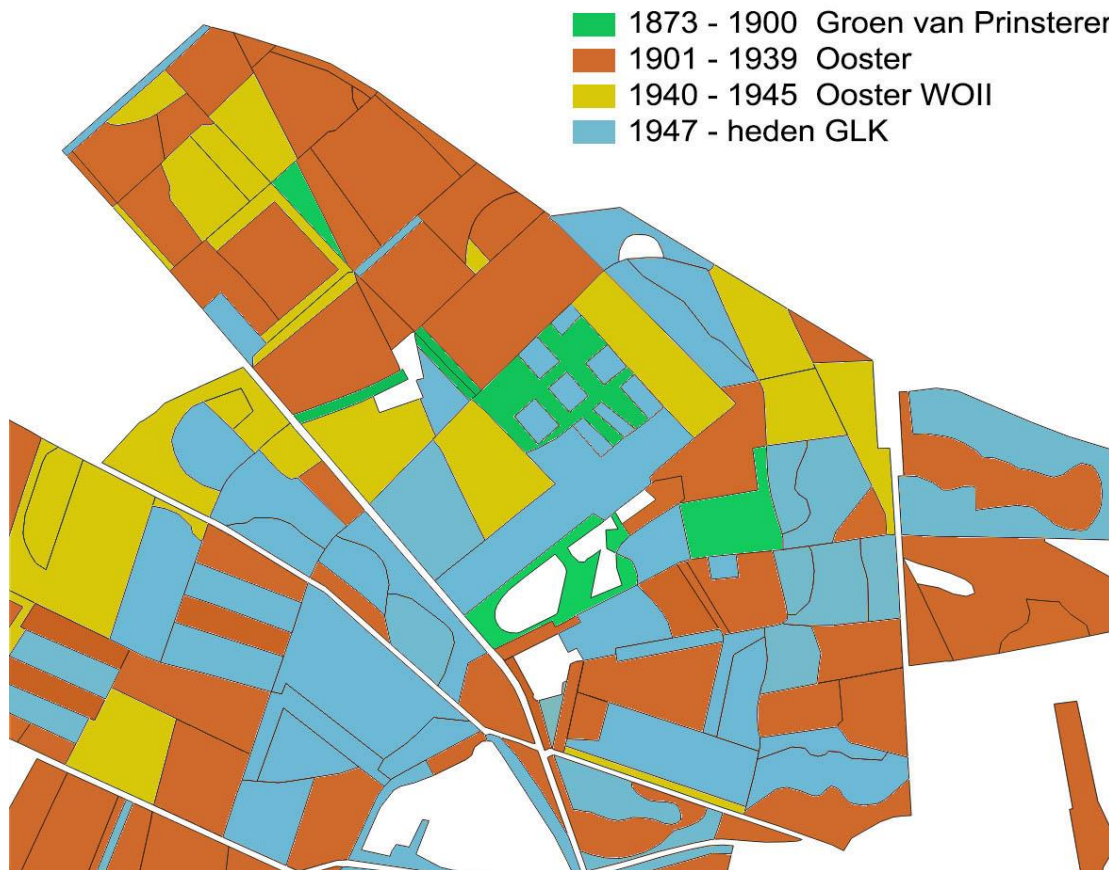
Daarentegen is er veel bos uit de tijd van Ooster. Blijkens de kiemjarenklassen is een zeer groot deel van het bos in het studiegebied door Jan Ooster opnieuw ingeplant met verschillende (hoofd)boomsoorten: Reuzenzilverspar, Japanse lariks, Omorikaspar, Fijnspar, Grove den, Inlandse eik, Corsicaanse den, Amerikaanse eik, beuk en berk. Een aantal percelen dateert nog uit de periode van de Kon. Ned. Heidemij (21n douglas 1949, grove den 1964).

Een vrij groot oppervlak bestaat uit hoofdboomsoort beuk.

In de percelen Japanse lariks en Douglas is in 2019- 2020 gedund.

In het douglas- en grove dennenbos zijn jonge beuken geplant. Ook is opslag van beuk aanwezig tussen de oudere naaldbomen.

Dit cultuurhistorisch rapport heeft niet de bedoeling het bosbeleid te beoordelen. Wel is zichtbaar dat er indrukwekkende naaldbomen zijn, waaronder enkele oude douglassparren en grove dennen. Nog steeds verschillen de bosvakken met verschillende hoofdboomsoorten van elkaar. Dat maakt het bosgebied heel divers.

Kiemjaar klassen (uit database GIS kaart GLK).

Hoofdboomsoorten (uit database GIS kaart GLK)

4 Samenvatting en conclusies

Oorspronkelijk bos

De aanwezigheid van holtpodzolen geeft aan dat de omvang van het oorspronkelijke bosgebied veel groter is geweest dan het bos dat op 18^e en 19^e-eeuwse kaarten staat. Het hakhout, strubben en de kale heidevelden die ontstonden door het uitputten van het oude bos, zijn nu verdwenen onder het jonge bos, dat eind negentiende en begin twintigste eeuw werd aangeplant. Er zijn nog enkele hakhoutstoven over: langs de voormalige beekloop (19 a,b,d,e), aan de rand van het dwarspad bij 23I en langs de rand van de noordelijke wal.

Prehistorische en historische elementen

De (restanten en sporen van) leemkuilen, de Herenhul, historische boerderijen en historische wegen worden op informatieborden toegelicht, maar zijn ter plaatse in het veld voor de gemiddelde passant meestal onzichtbaar.

Periode Voorhoeve, Groen van Prinsterer en erfgenamen

Onder Voorhoeve werden de wallen om het rechthoekige grondgebied gelegd. Tijdens Groen van Prinsterer, zijn echtgenote en erfgenamen werd bosbouw gepleegd in een heel bijzondere plattegrond, waarin een kruis van wegen met houtsingels opvalt. De houtsingels onderscheiden zich nu vaak niet of nauwelijks meer van de bosbeplanting. Er is in de loop van 120-150 jaar zoveel gekapt en herplant dat niet met zekerheid is te zeggen wat de oorspronkelijke beplantingen van de kruiswegen waren. Vermoedelijk is ook gebruik gemaakt van nog aanwezig hakhout, singels van (21o en 23I).

De vijfstammige beuk is het enige in het bos herkenbare symbolische element, maar lijkt in de huidige situatie slechts een toevallige bijzondere boom.

Rechts het pad, daarnaast de 10 meter brede houtsingel waarin beuken. De singel valt niet op want het aangrenzende bos is ook beukenbos (23 O)

Het bos ten zuidwesten van de grindweg Engelderholt dat vóór 1898 werd geplant (vak 18) , staat ook op omwalde percelen, maar de plattegrond was hier puur utilitair.

De erfgenamen van Groen van Prinsterer lieten twee woningen bouwen, waarvan een, de boswachterswoning aan een bestaande weg, de andere dienstwoning op nr. 22 kreeg een beplante toegangslaan. Mogelijk plantten zij ook de twee kruisende lanen aan de zuidkant van de rechthoek. Een van deze lanen werd later de toegangslaan naar de Noorse huizen.

Periode Jan Ooster

Mede dankzij enkele *Chamaecyparis lawsoniana* en douglas⁵⁵, geplant door Jan Ooster, vallen de houtsingels tussen de paden en de bospercelen op. Jan Ooster kan als Christelijk persoon geweten hebben van het aanwezige kruis, en daarom de centrale as niet hebben verlengd, maar aan het zuideinde schuin gelegd. Het is evengoed mogelijk dat hij niet heeft geweten van het kruis en daarom op bijna willekeurige plekken langs de wegen *Chamaecyparis lawsoniana* heeft geplant.

Het feit dat Jan Ooster van het commerciële productiebos een landgoed heeft gemaakt met nieuwe huizen en een grote variëteit aan boomsoorten is bijzonder. Hij verhuisde van de dienstwoning in het bos, naar het witte Noorse huis, waaromheen hij het bestaande bos gedeeltelijk kapte en veranderde in een eenvoudige parkachtige ruimte met vrijstaande bomen en bijzondere bomen in de randen om de grote weide. Vervolgens voegde hij het bruine Noorse huis toe. Beide huizen hadden zicht over de grote weide ten noorden van de veeschuur.

We weten niet in hoeverre Jan Ooster inkomsten had van zijn landgoed, de advertenties over verkoop van dunsel geven verder geen informatie. Ongetwijfeld heeft hij de door Groen van Prinsterer geplante bossen deels geogst en verkocht. Wellicht rechtstreeks aan een houthandel, want advertenties hebben we niet gevonden.

Drie *Chamaecyparis lawsoniana* langs een dwarspad op de lengte as in vak 21 ten noorden van het kruis, uitzien naar de begraafplaats aan de Engelderholt.

---

⁵⁵ geplant ca 1915, conclusie na jaarringtelling douglas, zie noot 41

Onder Jan Ooster werd bosbouwkundig geëxperimenteerd, in kleine en vervolgens wat grotere vakken (23 m,n). Deze zijn door GLK geclassificeerd als kiemjaar 1963. Niettemin zijn er nu indrukwekkende naaldbomen terug te vinden.

De vakken met exotische soorten naaldbomen van Jan Ooster op een satellietbeeld. (Google Earth, 2020)

Het arboretum was misschien ook in eerste instantie bedoeld als bosbouwkundig proefgebied, maar de bijzondere collectie naald- en vooral loofbomen en heesters van het arboretum vinden we niet in het bos terug. Het werd dus vooral een privé studie- en siercollectie. Wat de oorspronkelijke inhoud van de gehele collectie was, is niet bekend. De collectie was georganiseerd, niet parkachtig, maar lijkt qua soorten min of meer toevallig te zijn ontstaan.

Periode Stichting het Geldersch Landschap, later Geldersch Landschap & Kasteelen

GLK is aanvankelijk heel bosbouwkundig bezig geweest, net als de Heidemij tussen 1947 en 1966, sinds het beheerplan van 1995 is een meer cultuurhistorisch gericht beheer geïnitieerd.

Door natuurbeheer en de privéterreinen om de huizen zijn diverse paden niet meer toegankelijk, die nog wel in het bos herkenbaar zijn en op de beheerkaart van 1995 zijn getekend. Het privé deel is daardoor aanzienlijk: de hele zuid- en oostkant van het landgoed is slechts via één pad (naar de Herenhul) toegankelijk. De wallen zijn voor het publiek bijna niet te beleven.

Het feit dat het terrein ook een cruisegebied is geworden, heeft een negatieve invloed op de beleving. De rondwandeling door het gebied is wel slim aangelegd, waardoor de andere wandelaars en de bewoners van de huizen op het landgoed niet heel veel last hebben van het feit dat het cruisegebied op mooie dagen erg druk kan zijn.

De lanen die om het arboretum stonden, zijn niet meer als zodanig beheerd (afgezien van de aanplant van enkele bruine beuken aan de noordelijke laan (25 w). In dit gebied heeft de privacy van

de naastgelegen woning (voormalige paardenstal) en het feit dat de zwijnen en andere dieren hier graag bivakkeren, voorrang gekregen boven het cultuurbehoud van de lanen en het arboretum. De toegankelijkheid die in de Beheervisie 1995-2014 werd bepleit is beperkt tot enkele excursies. Verder is het terrein niet voor publiek toegankelijk.

Conclusies

De cultuurhistorische kenmerken waren tot dit onderzoek goeddeels onbekend, zodat Bruggelen wel een gevarieerd bos- en natuurbeheer heeft gehad, maar slechts beperkt cultuurhistorisch beheer. Landgoed Bruggelen leek in eerste instantie een landgoed van kort na 1900 met een paar bijzondere huizen, een mooi veld waarover men zicht heeft naar en vanuit de Noorse huizen en wat bosbouw. Het gebied dat door GLK als “parkbos” werd opgevat betrof daarom alleen de directe omgeving van de huizen.

Nu is gebleken dat het gehele gebied binnen de rechthoek, de banier met het kruis als bewust symbolische aanleg beschouwd moet worden.

Jan Voorhoeve en Groen van Prinsterer hadden een gemeenschappelijk ideaal, het Reveil. Voorhoeve omringde het bos als een banier met wallen en Groen van Prinsterer liet er een kruis van wegen door aanleggen met beplante singels erlangs. De kruising, die een zessprong werd, is het centrum van de rechthoek. Tegenover de (heidense) Herenhul staat dan ook nog de markante 5-armige beuk als christelijk symbool.

Naast de 3 proefvakken die waarschijnlijk door Ooster zijn begonnen (23k), zijn later door hem en de Heidemij nog 5 grotere vakken (23m) gemaakt van naaldbomen binnen een toen bestaande aanplant uit 1898 van grove den. Dit beplantingsexperiment van diverse naaldbomen is bijzonder.

Het geheel vertegenwoordigt belangrijke cultuurhistorische waarden.

Door de bouw van de boswachterswoning en de dienstwoning, die sterk op elkaar lijken, werd Bruggelen onder de erfgenamen en van Groen van Prinsterer meer een landgoed. Jan Ooster heeft er met zijn bijzondere Noorse huizen, garagewoning, paardenstal, weiland omringd door bijzondere bomen en arboretum een nog fraaier, nog meer op de woonfunctie ingericht landgoed van gemaakt. De parkachtige omgeving van de huizen en het arboretum vormt nu de tweede kern van het landgoed.

Dit latere centrum van het landgoed ligt geïsoleerd van de rest, omdat rond de huizen het privé-karakter sterk aanwezig is.

Voor bezoekers is er enige informatie over het landgoed aanwezig op borden, maar in het terrein kan men de bijzondere elementen veelal nauwelijks herkennen.

Behalve dat een aanzienlijk deel van het studiegebied ontoegankelijk is voor het publiek, maakt het cruiseverkeer grote delen minder aantrekkelijk om te wandelen.

De bijzondere beuk van Groen van Prinsterer is voor het publiek zichtbaar.

5 Cultuurhistorische en tuinhistorische waardering

In *Een toekomst voor groen*, uitgave van de RCE uit 2013, worden de volgende hoofdgroepen van waarderingscriteria genoemd: cultuurhistorische waarden, architectuur en tuinhistorische waarden, maatschappelijk waarden. Daaronder worden dan weer de onderstaande criteria genoemd.

1. Cultuurhistorische waarden

Archeologische waarden

Er kunnen nog sporen van prehistorische bewoning aanwezig zijn. Op de gooreerdgronden werden akkers aangelegd en boerderijen gebouwd bij de beken. De buurtschap Engeland dateert uit de Romeinse tijd of vroege middeleeuwen. De verdwenen boerderijen liggen nu onder jong bos van het landgoed Bruggelen aan een klein deel van de Engelanderenk. Archeologische waarden zijn dus overduidelijk aanwezig. (Zie CH waardenkaart Beheervisie 2018)

Historische waarden

Op de hoofdroutes en de overgang van droog naar nat is vermoedelijk een heidense vergaderplaats ontstaan aan de rand van het Engelandersholt op een wat hogere plek. Deze ontmoetingsplek ontwikkelde zich in de middeleeuwen tot het Hoge Gericht van de Veluwe. Tevens was het een plaats waar de landadel bijeenkwam en hulde aan de Veluwse vorsten bracht. Op de Veluwe is deze Herenhul een unieke historische plek van grote ouderdom.

Een langgerekte leemkuil in het studiegebied, waar nu de weg Engelandersholt doorheen loopt. De geschiedenis van de winning van leem is dus ook aanwezig.

Tussen 1870 en 1876 is specifiek naast de heidense of wereldse Herenhul de strijdbanier met het Christelijk kruis aangelegd door de bekende voorman van de antirevolutionaire partij Guillaume Groen van Prinsterer. Dat hij de ontwikkeling van een commercieel ontginningslandgoed, gericht op houtproductie, combineerde met een bijzondere betekenis van de plattegrond - een Christelijk symbool tegenover de Herenhul - is cultuurhistorisch gezien van belang.

Dat tot slot een scheepsarts, Jan Ooster, er een landgoed van maakte, met prefab Noorse huizen, een grote variatie aan bomen en een arboretum is eveneens cultuurhistorisch waardevol.

Zeldzaamheid

Van de hiervoor genoemde prehistorische en historische waarden hebben enkele zeldzaamheidswaarde:

- de Herenhul heeft zeker een hoge zeldzaamheidswaarde;
- de aanleg van de banier met het kruis, naast de (heidense) Herenhul, door Groen van Prinsterer heeft een hoge zeldzaamheidswaarde, omdat er bij de herbebossing van de Veluwe waarschijnlijk weinig bossen zijn aangelegd met een symbolische betekenis;
- Noorse huizen: er zijn volgens J. Doornenbal, die de nog aanwezige Scandinavische houten huizen in Nederland inventariseerde, nog ongeveer 25 huizen over, die afkomstig zijn van de Strømmen Trævarefabrik in Oslo.⁵⁶ De twee in Bruggelen zijn dus redelijk zeldzaam;
- Het arboretum is op regionale schaal zeldzaam.

⁵⁶ De afstudeerscriptie van Doornenbal uit 2006 is niet integraal op het internet te vinden, wel een ouder artikel: van zijn hand: *Noorse boerderettes in het Nederlandse landschap, Heemschut juni 2000, p 31-33.*

2. Architectuur en tuinhistorische waarden

Esthetische waarden

Het ontwerp van Groen van Prinsterer, dat meer ethische dan esthetische bedoelingen had, heeft tuinhistorische waarde. De symbolische oppervlakte van 40 ha kan vergeleken worden met parkontwerpen uit eerdere eeuwen met ideale maatverhoudingen en toepassing van de gulden snede.

De zichtlijnen, door de erfgenamen van Groen van Prinsterer en door Jan Ooster gemaakt, zijn nog aanwezig, maar de *esthetische* kwaliteiten, zijn deels verdwenen. De zichten vanuit de dienstwoning en de witte en bruine Noorse huizen kunnen hersteld worden.

De houten Noorse huizen zijn niet in de meest romantische 'drakenstijl' maar wel fraai en tevens kenmerkend voor het begin van de eeuwwisseling, toen men bezig was met nieuwe bouwmethoden en de toepassing van prefab elementen.

Het maken van een arboretum is omstreeks 1900 populair, daarin volgde Ooster een bekend patroon. Het arboretum is in de regio mogelijk uniek, maar als ontwerp is het niet bijzonder.

Gaafheid

De door Groen van Prinsterer aangelegde structuur van wallen en houtsingels is verbrokken en moeilijk herkenbaar.

Alle gebouwen die horen bij de geschiedenis van het landgoed Bruggelen, zijn nog aanwezig, alleen het -bij de garage behorende- stenen toegangshek tot de laan ontbreekt.

De functionele ruimten rond de dienstwoning op nr.22 zijn verkleind (weitje) de boomgaardmoestuin functioneert nauwelijks meer als boomgaard.

De boswachterswoning staat door uitbreiding van het bos in de 20^e eeuw niet meer aan een oude enk met houtwallen.

De zichtlijnen uit de tijd van de erfgenamen van Groen van Prinsterer en uit de tijd van Jan Ooster zijn veelal nog aanwezig.

Veel van de aangebrachte bijzondere beplantingen zijn nog aanwezig, maar niet alle uitgevallen bomen zijn vervangen. Bij de huizen zijn het 'parkbos' en de omzoomde weide weer gaaf na renovatie. Het verval van het arboretum is niet gestopt.

Ensemblewaarden

Het landgoed dat bestaat uit een verfraaid (voormalig) productiebos, een sobere 19de-eeuwse dienstwoning, twee Noorse houten prefabwoningen, een garage in Amsterdamse stijl en een Vlaamse schuur vormt een opmerkelijk ensemble.

Door de geprivatiseerde zones rond de woningen (ook alle bijgebouwen zijn nu woningen) en het feit dat de bebouwing niet meer via zichtlijnen met elkaar en het bos zijn verbonden, is het landgoed voor een bezoeker op dit moment nauwelijks als een ensemble te ervaren.

3. Maatschappelijke waarden

Belevingswaarden -esthetische waarden en leesbaarheid

De *esthetische kwaliteiten* van het bos zijn groot, het onderscheidt zich duidelijk van een puur productiebos omdat het op heel korte afstanden veel verschillende bosbeelden biedt. Daarbij dient te worden aangetekend dat de beuken beginnen te domineren.

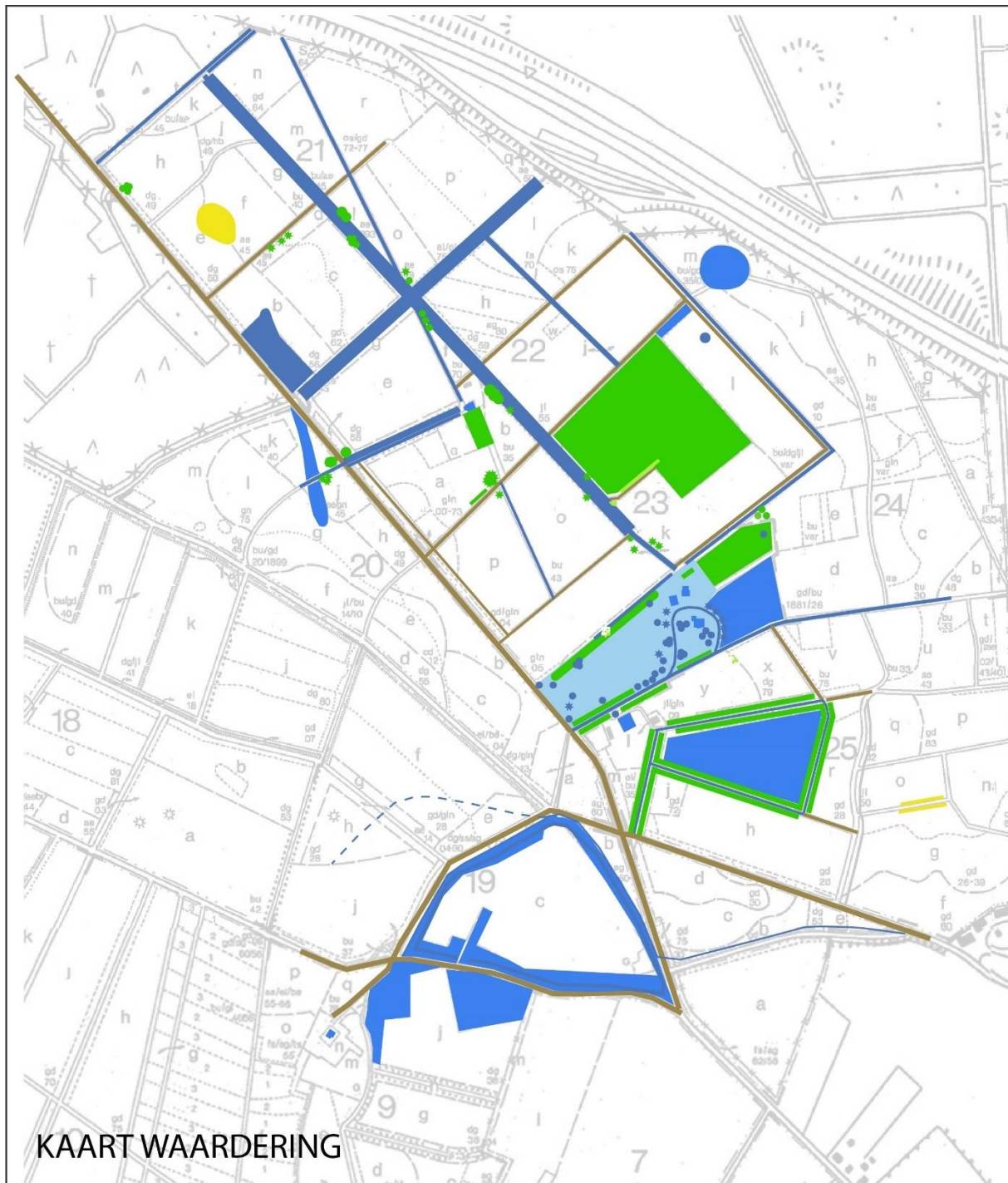
De esthetische kwaliteit van de Noorse huizen is er wel, maar beperkt omdat ze vooral van grote afstand gezien kunnen worden.

Niet alle elementen zijn in het veld goed herkenbaar. Begrip en kennis van het ontstaan van de aanwezige historische elementen krijgt men ook niet door ernaar te kijken. De borden met uitleg staan goed (op de parkeerplaats, uitleg o.a. over de enkwallen) en direct bij de elementen (verdwenen boerderij en Herenhul), maar bij meer onderdelen zou men uitleg wensen.

Belevingswaarden- gebruikswaarden

Voor de *recreant* is het wandelgebied beperkt door het privéterrein van de huizen. De huizen kan men alleen van een afstand bekijken.

Het aanwezig zijn van een veelheid van elementen, de Herenhul, de leemkuil, de bijzondere naaldbomen, het arboretum en de mooie Noorse huizen maken het gebied tot iets bijzonders. De recreatie is nu echter vooral gericht op het gebruik van de paden om te wandelen, fietsen (op mountainbikes) en paard te rijden. Het gebruik van het gebied als cruisegebied verhoudt zich moeizaam met de belevingswaarden van andere recreanten. (Het maatschappelijk belang van plaatsen voor anonieme seks houdt geen verband met cultuurhistorische waarden. Daarom en vanwege de vervuiling beschouwen we het in Bruggelen als negatief).

Legenda

blauw: hoge monumentwaarden, van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van de aanleg;

groen: positieve monumentwaarden, van belang voor de structuur en/of de betekenis van de aanleg;

geel: indifferente monumentwaarden, van relatief weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van de aanleg.

Blauw, van cruciaal belang zijn:**voor 1900**

- de Herenhul;
- boswachterswoning nr 15, dienstwoning nr 22
- de historische randen met hakhout rond de kleine enk 19c;
- historische bospercelen bij de boswachterswoning, Engelandersholt 16;
- de drie wallen van de rechthoek (banier);
- centrale as en een dwarsas (het kruis),
  - o beide met 10 meter brede houtsingels erlangs, die zich onderscheiden van het achterliggende bosperceel. (De beplanting op de houtsingels varieert);
- de schuine as vanuit de dienstwoning;
- toegangslaan dienstwoning met beplanting van rij eiken aan weerszijden;
- historische (ontginnings)weg en toegangslaan tot de Noorse huizen;
- oudste bosperceel met gemengd hout ten oosten van de bruine Noorse woning;
- leemkuil met oude douglassen erin en eromheen;
- randen hakhout (21h-k eik, 23l eik haagbeuk);
- 2 dienstwoningen, Engelandersholt 16, 22.

na 1900

- vier gebouwen (2 rijksmonument, 2 gemeentemonument)
- 5-armige beuk tegenover de Herenhul;
- Noorse huizen, garage met woning, Vlaamse schuur;
- de tuin met weiland en bomen rondom bij het witte en bruine Noorse huis;
- het arboretum;
- lanen om het arboretum. De laanbomen (groen) zijn van belang voor de structuur, maar vervangbaar;
- grote weide;
- bomen om de grote weide, (blauw soorten gespecificeerd).

Groen, van belang zijn:**na 1900**

- bos met de 8 proefvakken;
- boomgaard bij dienstwoning;
- moestuin bij witte Noorse woning;
- tuinschuur bij moestuin Noorse woning
- laan beplanting naar Noorse huizen (soort vrij in te vullen);
- laanbomen om het arboretum zijn van belang voor de structuur, maar vervangbaar;
- overige beplanting van belang voor de historische beleving en afwisseling.

Geel, van relatief weinig belang zijn:

- noordelijke kuil (leemkuil / bomkrater?)
- krentenlaantje

Servische spar (*Picea omorika*) in één van de proefvakken.

6 Aanbevelingen

Betere zichtbaarheid oorspronkelijk reliëf, beken, grafheuvels en ijzerkuilen

Het landgoed Bruggelen – de kern en de omgeving -wordt aantrekkelijker voor het publiek wanneer het meer weet heeft van de aanwezigheid en de betekenis van het oorspronkelijke reliëf, de sprengbeken, de aanwezige grafheuvels en de ijzerkuilen. De geomorfologie en historische geografie kan vooral beter tot uiting komen bij de beekloop, de ijzer- en leemkuilen en de verdwenen boerderijen (onder dicht, jong bos) aan de bovenloop van de beek aan de rand van het oude Engelderholt. Open plekken in het bos doen geen afbreuk aan de cultuurhistorie en zijn ecologisch zeer gunstig.

Jaarringen tellen

Het blijft onzeker hoe het kruis beplant is geweest. Slechts door het tellen van jaarringen van bomen die geveld worden in de singels, kan meer kennis worden verkregen over de oorspronkelijke beplanting onder Groen van Prinsterer of latere beplantingen. Eén gekapte douglas langs de as blijkt 110 jaar oud te zijn geweest, dus door Jan Ooster geplant.

Singels langs het kruis herstellen

Het kruis in de toekomst beter zichtbaar maken door de 10 meter brede singels langs de paden enigszins vrij te houden van het bos en qua beplanting te laten afwijken van de aangrenzende bosvakken. Wij weten niet hoe de singels beplant zijn geweest onder Groen van Prinsterer. Het is mogelijk dat Ooster ze grotendeels heeft herplant (vooral met Amerikaanse eik, beuk, naar het zuiden met douglas, afgewisseld met Amerikaanse eik en *Chamaecyparis lawsoniana*). Een mengsel van loof- en naaldbomen lang de kruiswegen is aan te bevelen.

Historische bomen vrijstellen en beter laten zien.

Van Jan Ooster zijn nog vier grote kwekerijvakken aanwezig (vak 23 m,n) met flinke bomen. Door de beukenopslag er tussenuit te halen (jonge bomen en oudere exemplaren), worden de mooie Tsuga, Omorika spar, *Abies grandis*, Japanse lariks en Grove den zichtbaar. Leuk om die verschillende hoge naaldbomen naast elkaar te zien en te kunnen vergelijken. Er moet daarvoor dan ook weer een goed wandelpad langs (niet noodzakelijk door) de vakken komen.

Boswachterswoning weer aan de Engelderenk situeren

Ooit had de boswachterswoning uitzicht op de enk en oude houtwallen met fraaie bomen langs de rand. Daar is een jong bos vóór geplant en de woning ligt nu geïsoleerd, de oude bomen ingeklemd in het bos en niet meer zichtbaar. Deze situatie kan sterk verbeterd worden door het weghalen van jong eikenbos. (Het voornemen het als hakhout te gaan beheren is niet uitgevoerd).

Vóór de aanleg van het bos was er hei aanwezig. Dat kan het op termijn weer worden, maar het terrein kan nu waarschijnlijk het beste als (wild)akker worden toegevoegd aan de enk, zodat die weer wordt omringd door houtwallen en oud bos. De woning komt zo ook weer aan de enk te liggen.

Vak 9/7 i Eik tegenover boswachterswoning

Arboretum -herstel en openstelling

Het arboretum is een project op zich. Het dient beter te worden onderhouden. De Inventarisaties kunnen worden vergeleken en het huidige bomenbestand kan -waar ruimte is- worden aangevuld met ontbrekende soorten. Tevens dient het arboretum te worden opengesteld voor het publiek - eventueel alleen excursies- zoals in 1995 al door GLK zelf werd voorgesteld. Er moet daarvoor een inrichtings- en beheerplan worden gemaakt, waarbij ook de lanen er omheen dienen te worden betrokken.

Het publiek zal vanuit het oosten, vanaf het pad dat vanaf de Bruggelerweg naar het noorden gaat, naar het arboretum kunnen wandelen.

Etikettering in het arboretum is nodig, maar onderzocht moet worden hoe dat op duurzame (en betaalbare) manier kan worden uitgevoerd. De huidige etiketten worden door weersinvloeden en door de dieren beschadigd.

Meer kennis en informatie over de geschiedenis organiseren

Landgoed Bruggelen dient, vanwege de bijzondere waarden, voor de bezoeker een sterker cultuurhistorisch karakter te krijgen. Dat begint met (aanvullend) historisch geografisch en archeologisch onderzoek. Vervolgens kunnen de locaties van de verdwenen boerderijen, bakhuis, schapen- en ossenstal, sprenghoeve/beek worden getoond, met bijbehorende uitleg en foto's. Zo ontstaat hier dan de herinnering aan een boerenenclave verbonden met het historische Engelandersholt. Op locatie kan (de parkeerplaats is nabij) specifieke informatie worden gegeven over de rijke geschiedenis van het gebied en alle nog aanwezige natuurlijke en cultuurhistorische elementen uit de verschillende perioden (van smeltwaterdalen tot Noorse prefab-huizen).

Verbeteren toegankelijkheid

Om het publiek de aanwezige natuur- en cultuurhistorische waarden meer en beter te laten beleven is het zinvol om het routeplan nog eens kritisch onder de loep te nemen en te kijken of (rekening houdend met bewoners, wild en mogelijke conflicten tussen verschillende soorten bezoekers) door openstelling van nu afgesloten paden of desnoods nieuwe paden, de wandelmogelijkheden kwantitatief en kwalitatief verbeterd kunnen worden.

7 Documentatie

Literatuur

1872, L.A.W.J. Sloet van Beele, *Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutfen tot op den slag van Woeringen 1288, 1872*

1874 Th. H. F. van Riemsdijk, *De hoge bank van het Veluwe landgericht te Engelderholt*, proefschrift Utrecht, 1874.

1874 W. Pleyte, "De overblijfselen van vroegere bewoning in en bij de buurschap Engeland gemeente Beekbergen", aanhangsel (bij Th. H. F. van Riemsdijk, zie boven).

1934 J.L.A. Kremer. Een oude kern op de Veluwe: Beekbergen (II). *De wandelaar, geïllustreerd maandblad gewijd aan natuurstudie, natuurbescherming, heemschut, geologie, folklore, buitenleven en toerisme*. Jaargang 6, 1934.

1947-2003 *Jaarverslagen*, Geldersch Landschap & Kasteelen, verzameld door Ciska van der Genugten.

1968/1969 Moerman, J.D. "Oude smeedijzerindustrie, beschrijving der overblijfselen", *Gelre LXIII*, Arnhem 1968/1969.

1991 A.C. Haak, "De Hoge Veluwe, natuurlijk, de weg van Ugchelen naar Hoenderloo", *Vrienden van de Hoge Veluwe*, nr. 3, p.103-105.

1994 Stichting Het Geldersch Landschap, C.M.G. Jonkers, *Beheersvisie landgoed Bruggelen 1995-2014*.

2016 SAGA-rapport 8, *Het verborgen verleden van het Engelderholt, 2016*

2018 Geldersch Landschap & Kasteelen, *Beheersvisie Bruggelen 2018-2019*

2018 Subsidieverordening Natuur- en landschapsbeheer Gelderland 2016 (aangepaste versie d.d. 8-12-2018).

2019 Marjolein Overmeer, *Veluwe was in de prehistorie dichtbevolkt*. 2 augustus 2019, Nemokennislink, 201

R.J. Bijlsma, J. den Ouden, H. Siebel. Oude eikenbossen: nieuwe inzichten en kansen voor het beheer. In: *De Levende Natuur*, maart 2009. P 77-82

Zie ook voetnoten o.a. over Voorhoeve, Groen van Prinsterer

Websites

Wikipedia

Delpher

<https://www.geldersarchief.nl/bronnen/archieven?mizig=210&miadt=37&micode=0509&minr=38237096&miw=inv2>

<https://www.dorpsraadbeekbergen.nl/uploads/download/DR-DIVERSEN/6.%20Het%20kerspel%20Beekbergen%20en%20de%20marken.pdf>

<https://hisgis.nl/kaartviewer/gelderland/>

<https://www.sbne-beekbergen.nl/de-buurtschap-engeland/>

<http://www.debelemniet.nl/itemijzerwinnen.html>

<https://www.broloket.nl/ondergrondmodellen>

http://digitaleplannen.apeldoorn.nl/plannen/NL.IMRO.0200.bp1141-/NL.IMRO.0200.bp1141-ont1/t_NL.IMRO.0200.bp1141-ont1.html

<https://ugchelen.org/beken/simons.htm>

http://www.biografischwoordenboek gelderland.nl/bio/4_Willem_Leenen

https://books.google.nl/books?id=LROXJX6jMEUC&pg=PA60&hl=nl&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false (proefschrift over klaringen op Herenhul)

https://books.google.nl/books?id=NpZcAAAACAAJ&pg=PA491&lpg=PA491&dq=curtile&source=bl&ots=Uk3SERFU6-&sig=ACfU3U3DQMSo_GYR7--9IH6vek4GqU-xaQ&hl=nl&sa=X&ved=2ahUKEwj8m4jdzeLpAhXHyaQKHcgmCnQQ6AEwBnoECACQAQ#v=onepage&q=curtile&f=false (verklaring betekenis van het woord curtile)

<https://www.historischnieuwsblad.nl/het-reveil-in-nederland-1817-1854/>

Bijlage 1 Instructie voor de bosbeheerder van de Veluwe en de Veluwezoom, 1685

Dirck Ottens Boschbewaerder van Veluwen en Veluwezooom, 18 nov. 1685.

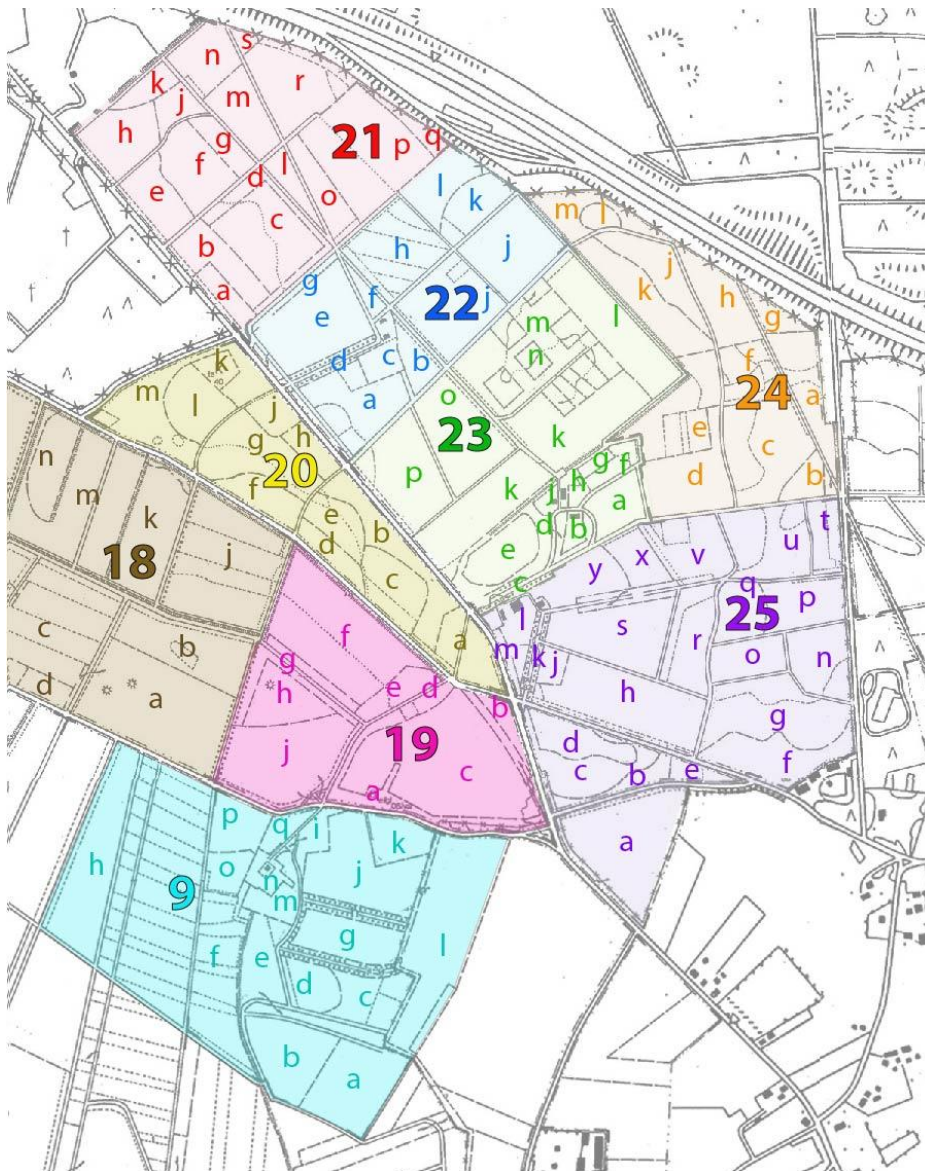
(J. Schrassert, deel 2 p. 70-74, teksten sterk ingekort)

1. Ten eerste moet de bosmeester de grenzen van de heggen en bossen van de Staten van Gelderland getrouw bewaren en die niet laten verminderen. Hij mag geen hout (laten) kappen, of het bos laten gebruiken. Als hij het niet kon beletten moet hij het laten weten aan de kanselier en de raden en de heren van de rekeningen van Gelderland.
2. Telkens als er heggen kaprijp zijn, moet hij dat laten weten aan de rentmeester van de Veluwe, om afgebakend en verkocht te worden.
3. De bosmeester moet erop toezien dat niet verder wordt gekapt dan afgesproken.
4. Hij zal erop toezien dat niemand heide of "heetvelt" tot weg maakt ("straeten heide" lijnvormig of "heetveld" -heideveld) zonder toestemming van de rekeninghouder en die zal belasting of andere genoegdoening moeten betalen.
5. Hij of zijn knecht moet de heggen en bossen dikwijls en naerstelyck beryden, opdat er bij dag of nacht geen hout uit gestolen wordt.
6. Als het toch is gebeurd, moet er proces-verbaal worden opgemaakt.
7. Hij moet er ook goed op toezien dat schapen en andere beesten de bossen en in 't bijzonder de jonge loten niet met weiden of op andere manier bederven.
8. Hij zal erop letten dat niemand heide plagt of maait.
9. De bosmeester zal van degenen die een schaapskooi hebben een hamel, ooi of lam vorderen en verkopen.
10. Als een verkocht deel niet tijdig is opgehaald, dan mag het opnieuw worden verkocht.
11. De bosmeester en zijn dienaren mogen geen hout kopen en de heren der domeinen ook niet.
12. Hij moet jaarlijks een rekening met verklaring overleggen aan de rekenkamer te Arnhem.
13. Hij mag geen geconfisqueerde goederen verkopen, dan na goedkeuring.
14. *Den boschmeister zal in den uitgave geleden worden die helfte van den suyvern ontfanck, uyt saecken van verkofte schaepen ende breucken. (De helft van het ontvangen geld voor schapen en breucken (door geerfden afgestoten stukken grond?)*
15. De bosmeester mag geen profijt behouden of dat mag niet door zijn huisvrouw, kinderen of dienaar genoten worden, maar hij moet alles opgeven.
16. Voorts zal de bosmeester goed toezicht houden dat de aanplant van jonge heesters, en ook de wallen die men kan graven ter beschutting van enige heesters of houtgewas, niet beschadigd, gebroken of op gelopen wordt. En als het wel gebeurt moet dat worden aangegeven bij *de Heeren Cantzelaer ende Raden ende den [heeren] van de Reeckeninge.*
17. Hij moet hem observeren en achtervolgen.

Aldus gedaan in de Kamer van de Reeckeninge t'Arnhem den 18. Nov. 1685

Bijlage 2 Vakkenkaart en aanvullende foto's cultuurhistorische elementen

De beheerkaart 1986-1995 is de meest bruikbare kaart voor een beschrijving van de huidige situatie van het terrein, vanwege de genummerde vakken en afdelingen. (De wegen en paden hebben geen nummer).

Indeling beheerkaart Bruggelen (Geldersch Landschap & Kasteelen, bewerkt)

De volgorde waarin de verschillende cultuurhistorische onderdelen worden beschouwd is deze:

- 2.1 Boswachterswoning en omgeving (vak 9)
- 2.2 Grafheuvels, historische wegen, verdwenen sprenge en wal
- 2.3 Zuidelijke (ook verdwenen) boerderijen (vak 18, 19) en leemkuil (20 jg, 21 b)
- 2.4 Banier en het kruis: aan drie zijden omwalde rechthoek aan Engelderholt (21,22,23)
- 2.5 Heerenhul (vak 24 i)
- 2.6 Lanen en 'park' in de buurt van de Noorse huizen (vak 24, 25)
- 2.7 Arboretum (25 s)

2.1 Boswachterswoning en omgeving (vak 9)

De woning uit 1892 (Engelanderholt 15) is een boswachterswoning. Hij staat op een oude bewoningsplek die aan de rand van de Engelanderenk lag.

Boswachterswoning. Bosrand met fraaie dennen, eiken, berk die aan de ruimte van het doorzicht naar de enk stonden. Het doorzicht naar de enk is dichtgeplant, nu jong eikenbos. De lanen die er lagen (9g) zijn niet meer aanwezig.

Links: een witte esdoorn staat in de hoek van het weiland schuin tegenover de boswachterswoning uit 1892. Rechts: zeer oude beuken en eiken dicht bij de woning.

Weg naar de boswachterswoning uit 1892. Langs de oude weg (op kaart Leenen 1748) staan enkele oude eiken en beuken. Op de kaart van 1874 lagen hier ook drie woningen/schuren.

2.2 Grafheuvels, historische wegen, verdwenen sprenge en wal

Vak 18a drie grafheuvels dicht bij elkaar.

Tussen vak 15 en 18, de weg van Beekbergen naar het Ugcheler bos, op kaart in 1832, is na 1870 rechtgetrokken en in gebruik als fietsroute, op de foto zicht naar het westen.

Begin van een historische weg naar Ugchelen (er waren 3-5 wegen naar Ugchelen). Dezelfde weg verderop, in de andere richting gezien, met wal en Douglas. De wal is tevens de noordrand van de tweede ontginningsrechthoek (omwalde 'rechthoek' 18 j,k,m,n). Deze ontginning dateert van vóór 1892 (topkaart) en ligt buiten het eigendom van Voorhoeve en Groen van Prinsterer.

Pad en wal van de 2^e rechthoek, aan de zuidrand van 18 n-k , eik,

Spreng/beek en wal

Geul en wal langs de vervallen beekloop, van noord naar zuid, de richting van het ooit stromende water (19b). Hogerop ging de beekloop door het bos.

2.3 Verdwenen boerderijen

linde voor boerderij, ongedateerd, foto Coby van Gelder SAGA p.37

Het voormalige bouwlandje wordt gebruikt als paardenwei. Twee linden en een reeks meidoorns die hier in de rand groeien herinneren aan de laatste verdwenen boerderij. De plek wordt voor de bezoeker aangeduid met een tekstbord en een bank.

Leemkuil

20 g: De zuidrand van de leemkuil heeft aan drie kanten lage walletjes en is omringd door beukenbos uit 1920. Grove den uit 1899 staat aangegeven op de beheerkaart 1995. Die is nu niet meer aanwezig. Het grove dennenbos met beuk was een voorbeeld van de bosbouwtechniek van Jan Ooster.

21 a De voormalige ijzerkuil doet dienst als modderpoel voor de zwijnen

Begin leemkuil vanaf de weg naar het noorden. Vervolg leemkuil: de met leem aangesmeerde zwijnenpoel

Links: tamme kastanje en toegangslaan van eik naar de dienstwoning uit 1894, nr. 22 (sept. 2019)
Rechts: aan de overkant van de Engelderholt loopt de as door als voetpad met rododendron, zichtbaar vanuit de erker van de woning, en Reuzenlebensboom (Thuja plicata).

2.4 Banier van het kruis; omwalde rechthoek aan Engelderholt (vak 21-23)

Wallen

Links: zuidoostelijke wal met greppel aan de buitenkant van de rechthoek (tussen 23k en 24).

Rechts: pad binnen de noordelijke wal, deels bezet met hakhout (21 t).

Oostelijke pad langs de wal (rechts) met de 5 armige beuk (in 23 l). Deze beuk, pendant van de Herenhul, werd geplant gelijktijdig met het bos. In open terrein zou hij meer zijtakken hebben gehad.

De historische wegen en de zessprong worden door wandelaars ervaren als het hart van het landgoed. (De bewoners vinden de omgeving van hun huizen de kern).

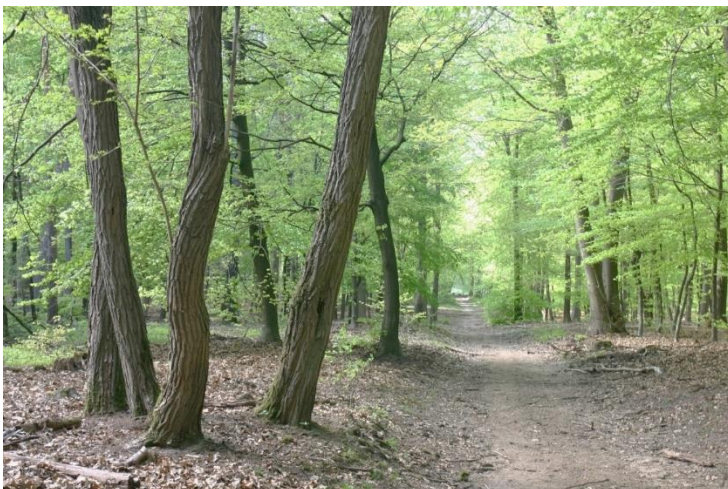

Links: De schuine as vanaf de erker van de dienstwoning is één pad van de zessprong.

Links: zessprong met centrale as. Rechts: hier kijkt men in de as van de schuine weg naar het noorden. In de punt van de wegen een *Chamaecyparis*, naast een gekapte boom. In de scherpe punt vooraan 3 gekapte bomen.

De voormalige wegen liggen verdiept, uitgeveegd en -geblazen.

Centrale as bij 21 d van zuid naar noord, groep *Robinia ps. acacia* en een 2-stammige Am. eik.

Links: centrale as naar noorden, geen laan. Er zijn groepen eiken en Robinia's te onderscheiden die de weg verfraaien;

Rechts: naar het zuiden richting witte Noorse huis is geen laan, maar langs het pad staan een aantal Douglasbomen, waarvan één met heksenbezem bij een afslag dwarspad. Langs de as ook Amerikaanse eik en *Chamaecyparis lawsoniana*.

Links: de aanleg van de A1 vereiste meer ruimte dan het op de kaart van 1966 getekende tracé. Hier (21n) is een punt uit de rechthoek gesneden. De vrachtwagens steken boven het talud uit. Dat is ook het geval bij de Herenhul.

Rechts: vak 22 h Eenzijdige den- en Douglasopstanden zijn bewerkt. Een mooie groep sparren (*abies grandis*) is gespaard terwijl het bos er omheen grotendeels is gekapt.

2.5 Herenhul (vak 24 i)

Heerenhul zo gefotografeerd dat men geen auto's ziet. Het geluid is op de foto wel, maar in het veld niet weg te denken. De bomen van de groep van twee beuken en een eik uit 1935 krijgen al enige omvang.

Een kuil tussen de Herenhul en de aarden wal van Groen van Prinsterer was het verblijf van een herder.⁵⁷ Op de hillshade van de AHN zijn minstens 8 kuilen zichtbaar, die in het veld nauwelijks waarneembaar zijn. De kuilen hebben nog geen overtuigende verklaring.

Kuilen rond de Herenhul, hillshade AHN.

---

⁵⁷ Van Riemsdijk, 1874, p.195

Links: het vervolg van de verdwenen spreng (25 b)

Rechts: bij diverse paden ligt eerst een strook loofhout of hakhout (links) voordat de aanplant van productiebos begint (25b).

Brem staat langs het pad doot GLK (tussen 25 g- 25h). Krenten even verderop om de hoek, mogelijk gepland door Ooster ca 1930 (langs pad tussen 25 o en 25 g)

In het perceel tegenover de zichtas vanuit de huizen (20b) staat een beukengroep en een rij beuken langs de greppel, verder Douglas, den en lariks.

Beukengroep in (park)bos ten westen van de weg Engelandersholt tegenover het huis (20b). Een van de weinige percelen met beuken uit de tijd van Jan Ooster. De overige zijn jonger.

Door de beukengroep is dit niet een gewoon productiebos, maar onderdeel van het parkbos. Ten noordoosten ervan staan spaartelgen van eikenhakhout.

In de zichtas van de huizen zijn het grote Douglassen, dennen en lariks die het beeld bepalen. (Sept. 2019)

Rechts één van de laatste berken die aan de Engelderholt stonden (Sept 2019). Bij de toegang tot de dienstwoning (nr. 22) stond een Robinia ps. acacia aan de weg.

Hoek Engelderholt toegang tot de houten huizen staan drie Robinia's (2019).

2.6 Lanen en 'park' in de buurt van de Noorse huizen

Toegangslaan terug naar de weg gezien. De laan bestaat voornamelijk uit jonge beuk (geplant 1994), met één moseik (1994), enkele oudere Amerikaanse eiken en esdoorns.

Rechts ligt het ruime veld, vroeger een weilandje, waarover men naar de weg kijkt. Tegen de schemering in regenachtig weer begin oktober 2019 stond een grote roedel edelherten op het veldje te grazen. Diverse malen ook wilde zwijnen ontmoet.

Paardenkastanje en zilverlinde vanuit de laan.

Golvende bomenrand en *Picea orientalis*

Het veld, de belangrijkste zichtas voor beide houten huizen, wordt sinds het weghalen van het hek, begraasd door het wild. Langs het veld staan 3-stammige berk, paardenkastanjes, esdoorns, krenten, kardinaalsmuts, rododendron, moseik, opslag van iep, geënte linde (*Tilia platyphyllos*) (onderstam Amerikaanse linde) en tamme kastanje, 5 *Robinia ps. acacia*, waarvan één te midden van lijsterbes spirea (*Sorbaria tomentosa*), *Sequoiadendron giganteum*, drie vrijstaande *Picea orientalis*, kortom een ruime verzameling van diverse parkbomen.

De veranda met stenen terras eronder biedt vooral zicht naar het zuidoosten op een breed ondieper grasveld. De rand rododendrons is in 2019 gesnoeid na de droge zomer van 2018.

Vlaamse veeschuur uit 1913, nu woonhuis

Beukenlaan die in de as van het eerste witte Noorse huis ligt, maar in onbruik raakte, herplant in 1980. Op de beheerkaart 1986 vormt hij nog de laan langs de westkant van het arboretum.

25 w Laan van 4 rijen beuken, bruine beuk aan het begin. Verderop valt de laan uiteen, zie volgende foto.

Dezelfde voormalige beukenlaan langs de noordrand van het arboretum.

2.7 Arboretum (25 s)

Het arboretum werd aangelegd als kwekerij en proeftuin van uitheemse boom- en struiksoorten. In *“Het verborgen verleden van het Engelandersholt”* heeft Marijke van Mansfeld een goede beschrijving gemaakt van het gebied met foto’s van een aantal bijzondere bomen en een kaart van het driehoekige gebied, met daarop de plaats van de verschillende soorten.⁵⁸

In het arboretum staan naar zeggen (Marijke van Mansfeld) veel geënte bomen en 86 verschillende soorten.

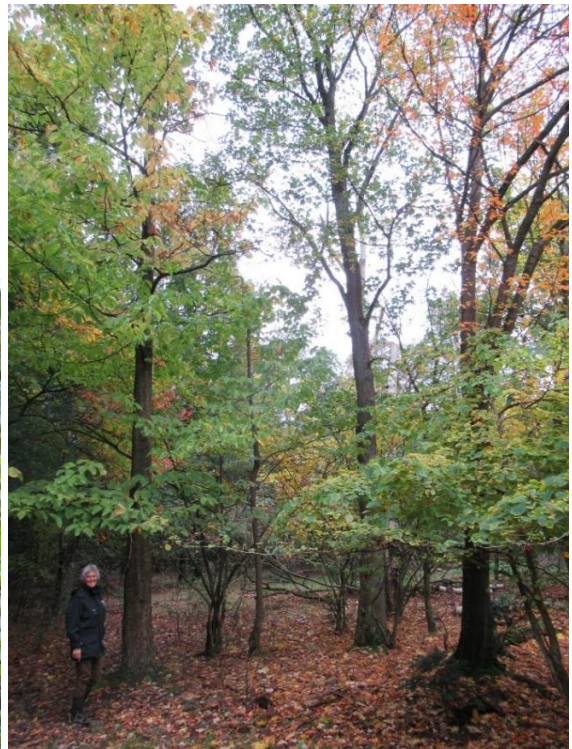
Opvallend in het voorjaar zijn de meidoorn, gele berberis, inheemse vogelkers

---

⁵⁸ Marijke van Mansfeld, *Het arboretum van Bruggelen*, SAGA p.65-69 met inventarisatiekaart.

Manna-es, Kaukasische sparren

Links: vruchten van de Komkommerboom (*Magnolia acuminata*). Rechts: (Marijke van Mansfeld bij de Komkommerboom. In het midden Rode esdoorn (*Acer rubrum*) en Toverhazelaar (*Hamamelis*). (9 oktober 2019)

Marijke van Mansfeld loopt naar de *Platanus hispanica*, rechts Turkse hazelaar met *Aesculus parviflora*, 9 oktober 2019.

Opvallend is dat de veel te droge zomer van 2018 zichtbaar is aan de achteruitgang van bomen als de Japanse Zelkova (*Z. serrata*) en de Kaukasische beuk (*Fagus orientalis*).